

**EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KAR**

Pszichológiai Doktori Iskola

A Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Demetrovics Zsolt, egyetemi tanár, DSc

Szocializáció és társadalmi folyamatok program

Programvezető: Dr. Nguyen Luu Lan Anh, habilitált egyetemi docens

KERESZTES-TAKÁCS ORSOLYA

**AZ ÖRÖKBEFOGADÓ CSALÁDOK SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI ÉS
INTERKULTURÁLIS ASPEKTUSAI**

Doktori (PhD) disszertáció

Témavezető: Dr. Nguyen Luu Lan Anh, habilitált egyetemi docens

Elnök: Prof. Dr. Faragó Klára, professor emeritus, ELTE PPK

Opponensek: Dr. Kovács Mónika, egyetemi docens, ELTE PPK

Dr. Takács Judit, tudományos tanácsadó, MTA TK SZI

Titkár: Dr. Bátki Anna, egyetemi adjunktus, ELTE PPK

Tagok: Kissné Dr. Viszket Mónika, egyetemi adjunktus, ELTE PPK

Dr. Kőrössy Judit, egyetemi docens, SZTE BTK

Dr. Karner Orsolya, egyetemi adjunktus, ELTE PPK

Molnárné Dr. Kovács Judit, egyetemi oktató, DE PI

Budapest, 2019

Tartalom

Köszönetnyilvánítás.....	4
1. Bevezetés.....	5
1.1 Kivonat.....	5
1.2 Témafelvetés, kulcsfogalmak és fókuszkérdések.....	6
1.3 A dolgozat felépítése.....	8
2. Elméleti háttér.....	10
2.1 Örökbefogadás és társadalom.....	10
2.1.1 Az örökbefogadás szociálpszichológiai vonatkozásainak sajátosságai.....	10
2.1.2 Interszekcionalitás és örökbefogadás.....	12
2.1.3 Az örökbefogadó családok társadalmi elfogadottsága.....	13
2.1.4 Az örökbefogadott gyermek percepciója.....	17
2.1.5 Az örökbefogadó szülő percepciója.....	19
2.2 Az interetnikus örökbefogadás.....	25
2.3 A hazai örökbefogadási rendszer interetnikus nézőpontból.....	26
2.4 Örökbefogadás és identitás.....	28
2.4.1 Etnikai identitás és annak alakulása az interetnikus családokban.....	28
2.4.2 Interetnikus szülők kulturális kompetenciái.....	32
2.4.3 A kiterjesztett én és az additív identitás.....	34
2.4.4 Roma identitás.....	36
2.4.5 Roma identitás az interetnikus örökbefogadó családokban.....	38
3. Célkitűzések és hipotézisek.....	40
4. Módszerek.....	46
4.1 Minta és eljárás.....	46
4.2 Eszközök bemutatása.....	47
5. Kutatások.....	48
5.1. Kutatás 1. Interszekcionalitás és örökbefogadás.....	48
5.1.1 Célkitűzések és hipotézisek.....	48
5.1.2. Módszer.....	48
5.1.3 Eredmények és értelmezések.....	49
5.1.4 Diszkusszió.....	60
5.2. Kutatás 2. Az örökbefogadás, az interetnikus örökbefogadás és annak szereplőivel kapcsolatos sztereotípiák.....	62
5.2.1 Célkitűzések és hipotézisek.....	62
5.2.2 Módszer.....	63

5.2.3	Eredmények és értelmezések.....	65
5.2.4	Diszkusszió.....	70
5. 3	Kutatás 3. Az interetnikus örökbefogadással kapcsolatos attitűd és az azt meghatározó háttértényezők.....	74
5.3.1	Célkitűzések és hipotézisek.....	74
5.3.2.	Módszer.....	75
5.3.3	Eredmények és értelmezések.....	78
5.3.4	Diszkusszió.....	84
5.4.	Kutatás 4. A roma gyermeket örökbefogadó szülők roma identitásról alkotott képe.....	88
5.4.1	Célkitűzések és hipotézisek.....	88
5.4.2.	Módszer.....	89
5.4.3	Eredmények és értelmezések.....	90
5.4.4	Diszkusszió.....	99
5.5	Kutatás 5. Interetnikus örökbefogadás: identitás és szülői kulturális kompetenciák.....	102
5.5.1	Célkitűzések és hipotézisek.....	102
5.5.2.	Módszer.....	103
5.5.3	Eredmények és értelmezések.....	106
5.5.4	Diszkusszió.....	110
6.	Legfontosabb eredmények tételesen.....	113
7.	Az eredmények gyakorlati relevanciája.....	118
8.	A vizsgálatok korlátai és kitekintés.....	120
9.	Irodalom.....	122
10.	Mellékletek.....	135
10.1	Kutatás 2. Sorsolási szabályzata.....	135
10.1	Kutatás 2. A kérdőív.....	137
10.3	Kutatás 3. A kérdőív.....	141
10.4	Kutatás 4-5. A kérdőív.....	148

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ennek a dolgozatnak a megírása nem lett volna lehetséges számos ember segítő közreműködése nélkül. Mindenekelőtt szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Nguyen Luu Lan Anhnak, nem csak a dolgozat megírásához nyújtott szellemi segítségéért és bátorításért, hanem a több éves, sokoldalú szakmai támogatásért és az általa működtetett intézet és szak szellemiségéért, mely nélkül ez a dolgozat nem született volna meg.

Az Intézetben és a Doktori Iskolában tanító kollégáknak, de kiemelten Prof. Hunyady Györgynek és Kovács Mónikának is köszönettel tartozom inspiráló gondolataikért. Szabó Mónikának a kutatómódszertani ismeretekért és Kende Annának a kutatásokban és publikációírásban szerzett tapasztalatért, valamint doktorandusz társamnak Lendvai Lillának a közös munkával eltöltött éveikért.

Köszönettel tartozom Mészáros Krisztinának – Ágacska Alapítvány az Örökbefogadó Családokért – a szellemi inspirációért, aki elindította gondolataimat a roma identitás és örökbefogadás témakörében és rávilágított annak újszerűségére és szükségszerű vizsgálatára. Szeretném megköszönni a kutatómódszertani segítséget Pethes Barbarának, valamint az örökbefogadó szülők körében készült roma identitásvizsgálatában nyújtott közös munkát Erős Barbarának. Köszönettel tartozom még nem utolsó sorban interjú- és kérdőív alanyaimnak is.

A doktori dolgozat felépítése hűen illusztrálja azt a személyes élettörténi ívet, amit bejártam: kezdve az örökbefogadással való ismerkedéstől, a kételyek megjelenésétől annak társadalmi elfogadottsága miatt, egészen a gyermekem által interetnikus örökbefogadó családdá válásig. Így természetesen gyermekem Zsombor is inspiráló hatással volt rám a dolgozat témaválasztásakor és megírásához egyaránt, amit ezúton is köszönök neki. Nagy segítségemre volt a férjem, Lali, aki a megírás folyamatában végig velem volt, biztosította a megíráshoz szükséges nyugalmas háttérrel, motivált és észrevételeivel sokban segítette a dolgozat véglegesítését is.

Végül, nagyon sokat köszönhetek édesanyámnak és édesapámnak, akik támogattak a tanulmányaim során és szellemiségük hozzájárult, hogy ezt az utat válasszam. Ezt a dolgozatot már egyikük sem tudja elolvasni, de ami benne van érték azt nekik is köszönhetem.

1. BEVEZETÉS

1.1 KIVONAT

Jelen disszertáció fő célja, hogy egyrészt az örökbefogadással és azon belül is az interetnikus örökbefogadással kapcsolatos sztereotípiákat és társadalmi vélekedéseket feltárja, másrészt, hogy betekintést nyerjünk általa az interetnikus családok működésébe.

A dolgozat elméleti részében szeretnénk volna bemutatni egyrészt azokat az elméleteket, amelyek szorosan kapcsolódnak az elvégzett kutatásainkhoz, másrészt azokat a régebbi örökbefogadással kapcsolatos kutatásokat bemutatni, melynek eredményei alapul szolgálnak jelen kutatásainkhoz.

Az empirikus kutatásinkban ezeknek megfelelően két fő célt fogalmazunk meg. Az egyik az örökbefogadás és társadalom témaköréhez köthetően a magyar társadalomban fellelhető általános egyenlőtlenségi problémák, az örökbefogadás szereplőivel, a roma és nem roma örökbefogadott gyermekkel, a roma és nem roma gyermeket örökbe fogadó szülőkkel és általánosságban a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos attitűdök, valamint azok háttértényezőinek feltárása. Másik a roma gyermeket örökbe fogadó szülők roma gyermekük és saját maguk identitásának konceptualizálása és annak kezelése.

Az örökbefogadás és társadalom témakörében elvégzett vizsgálatok azt mutatják, hogy az örökbefogadás szereplőit áthatják a társadalomban jelen lévő sztereotípiák, melyek kialakítását támogatják a társadalomban jelenlévő alapvetően tradicionális értékek a családfelfogással és a gyermek értékével kapcsolatban. Az eredményeink rávilágítanak arra, hogy ma Magyarországon az örökbefogadottság státusza megnyilvánul az örökbefogadott gyermekekről és az örökbefogadó szülőről alkotott képben. Ezen magyar társadalomban élő örökbefogadással kapcsolatos és jelen kutatásban kimutatott sztereotípiák és tévhitek alapjául szolgálnak az örökbefogadó családok stigmatizált helyzetére különösen, ha interetnikus örökbefogadásról beszélünk.

Az örökbefogadás és identitás témakörében végzett vizsgálatoknál beigazolódtak azon feltételezéseink, hogy a szülők minél inkább hagyják és támogatják, hogy gyermekük bevonódjon a roma kultúrába, annál inkább bevonódnak ők is és azonosulnak vele.

Az értekezés záró részében mind a kutatások gyakorlati relevanciájára, mind azok korlátaira is kitérünk.

1.2 TÉMAFELVETÉS, KULCSFOGALMAK ÉS FÓKUSZKÉRDÉSEK

Az örökbefogadással foglalkozó szakirodalom főként az örökbefogadás jogi, egyéni pszichológiai és családszociológiai vetületeivel foglalkozik, miközben annak szociálpszichológiai és különösen interkulturális megközelítése jelenleg még feltáratlan terület a hazai szakirodalomban. Jellemzően az örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos pszichológiai problémák, valamint a gyermek és az őt örökbefogadó szülei közötti kapcsolat állt eddig a pszichológia fókuszában, az örökbefogadás társadalmi és különösen interkulturális aspektusairól nemigen olvashatunk.

Az örökbefogadás témájának szociálpszichológiai aspektusaira Fisher (2003) is rávilágított, miszerint az örökbefogadás megtöri a családról alkotott homogén, biológiai alapon létrejövő egység képét és rávilágít annak társadalmilag kialakuló jellegére. Az örökbefogadást és főként annak szereplőit körül övezik a társadalomban élő sztereotípiák (Bogár, 2011; Keresztes-Takács & Nguyen, 2018), valamint a homogenitás megtörésével társadalmi nemekkel kapcsolatos egyenlőtlenségi faktorokat (Keresztes-Takács & Nguyen, 2017) és az etnikumok közötti örökbefogadás által interkulturális problémákat is felvet.

A téma interkulturális vetülete hazai viszonyok között leginkább a roma gyermekek örökbefogadását jelenti. Különösen a rendszerváltás óta a kilátástalan és hátrányos helyzet főként a romákat sújtja, így Magyarországon a gyermekvédelemben és az örökbefogadás gyakorlatában is egyre nagyobb arányban beszélhetünk a roma gyermekek rendszerben történő megjelenéséről, ezáltal az örökbefogadásban az interetnikus családok megjelenéséről.

Nem csak a társadalom és az örökbefogadó és interetnikus örökbefogadó családok viszonyát elemezzük, hanem a roma gyermeket örökbefogadó szülők roma identitáshoz fűződő viszonyát is megvizsgáljuk, hogy miként vélekednek gyermekük származását illetően, a roma identitás lehetséges átadását hogyan és milyen formában képzelik el (Keresztes-Takács & Erős, 2018), illetve hogyan jelenik meg a szülőknél ez a fajta újonnan kialakult identitás.

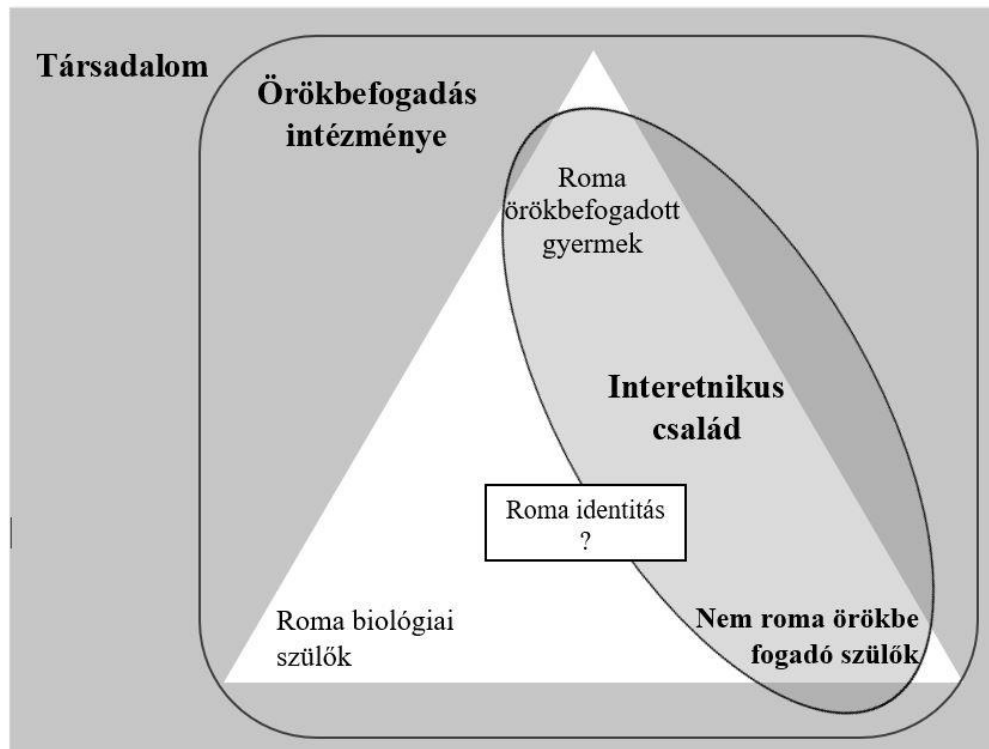
Jelen disszertáció célja, hogy az örökbefogadás szociálpszichológia és különösképp annak interkulturális vetületei összefüggéseinek viszonyaiban írja le és magyarázza. Célunk mind megjeleníteni a hazai örökbefogadás intézményében található szociálpszichológiai jelenségekkel magyarázható elemeket, mind feltárni az

örökbefogadással, de különösképp a roma gyermekek örökbefogadásával kapcsolatos attitűdöket, valamint megszólaltatni a roma gyermeket örökbefogadó családokat, hogy felmérjük az előző két megfogalmazott céllal kapcsolatos percepcióikat és a roma identitáshoz fűződő viszonyukat.

Jelen értekezés tehát arra vállalkozik, hogy az örökbefogadással, de különösen a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos nézeteket társadalmi szinten, intézményi szinten, családi és egyéni szinten vizsgálja.

- A társadalomban élő normatív családkép miatt mennyire tekinti a társadalom teljes értékű családnak az etnikailag heterogén, roma gyermeket örökbefogadó családokat?
- Ezen családok hogyan élik meg a társadalomból fakadó esetleges előítéleteket? Valamint hogyan internalizálják gyermeküknek tulajdonított roma identitását?

A vizsgálat konkrét céljait és hipotéziseit a vonatkozó szakirodalom áttekintése után, a 3. „Célkitűzések és hipotézisek” fejezetben részletesen is kifejtjük majd. Az alábbi 1. ábrán szematikusan áttekintést adunk a vizsgálni kívánt összefüggések rendszerének.

1. ábra A kutatás által vizsgálni kívánt szintek és konstrukciók

1.3 A DOLGOZAT FELÉPÍTÉSE

A dolgozat tíz fő fejezetre tagolódik. Jelen Bevezetés (1) után következik az Elméleti háttér (2) bemutatása, amelyben az örökbefogadás szociálpszichológiájához kapcsolódó releváns szakirodalmakat és régebbi kutatásokat tekintünk át. Ezt követően a Célkitűzések és hipotézisek (3) részben ismertetjük részletesen is a vizsgálat két főbb célkitűzését, az öt fókuszkérdését és a huszonhárom konkrét hipotézist. A Módszerek (4) bemutatásánál a Mintára és eljárásra (4.1) térünk ki részletesen a Kutatásokban felhasznált egyes eszközöket és kérdőívcsomagot, az adott kutatási résznél mutatjuk be.

Ezután következik a Kutatások (5) bemutatása, ahol az öt különböző témában végzett kutatás céljait, módszertanát, eredményeit és diszkusszióit egymás utáni fejezetekben mutatjuk be. Az adott kutatási fejezetenél jelzem, hogy az összetett kutatási célok jegyében, új gondolati kontextusban mely tanulmányokat használtam fel, mely során a társszerzők hozzájárultak az eredmények disszertációban való közzétételére is. A kutatásokat két nagy részre lehet bontani: az egyik az örökbefogadás és társadalom témakörét, míg a másik az örökbefogadás és identitás témakörét járja körül.

Az örökbefogadás és társadalom témájában végzett első kutatás az „Interszekcionalitás és örökbefogadás”-t (Keresztes-Takács & Nguyen, 2017) (5.1) taglalja, a második vizsgálatunk „Az örökbefogadás és az interetnikus örökbefogadás és annak szereplőivel kapcsolatos sztereotípiák”-at (Keresztes-Takács & Nguyen, 2018) (5.2), míg a harmadik kutatás „Az interetnikus örökbefogadással kapcsolatos attitűd és az azt meghatározó háttértényezők”-et (5.3) mutatja be. Az örökbefogadás és identitás témaköre két kutatást tartalmaz, melyben az egyik „A roma gyermeket örökbefogadó szülők roma identitásról alkotott képe” (Keresztes-Takács & Erős, 2018) (5.4) másik az „Interetnikus örökbefogadás: identitás és szülői kulturális kompetenciák” címet viseli (5.5). Az egyes kutatásokon belül részletezzük az adott empirikus munka során alkalmazott módszereket, úgymint a mintavételi eljárást és a felhasznált mérőeszközöket. Az eredmények fejezetben az adatfeldolgozás folyamata a leíró adatoktól az egyszerűbb összefüggések vizsgálatán át a komplex modellek építéséig haladt. A diszkussziókban reflektálunk az általunk felvetett hipotézisekre, valamint a szakirodalmi háttérre egyaránt.

A kutatások összefoglalásaként kitérünk és kiemeljük a legfontosabb eredményeket tételesen (6), melyben bemutatjuk főbb fókuszkérdésekre adott válaszokat, majd az értekezés gyakorlati relevanciáját (7) taglaljuk és végül a kutatások korlátaira (8) is kitérünk.

A dolgozat teoretikus és empirikus részéhez felhasznált szakirodalmi háttér felsorolása következik az „Irodalomjegyzékben” (9), majd a „Melléletekben” (10) a felhasznált mérőeszközök bemutatása következik.

2. ELMÉLETI HÁTTÉR¹

2.1 ÖRÖKBEOFODÁS ÉS TÁRSADALOM

2.1.1 Az örökbefogadás szociálpszichológiai vonatkozásainak sajátosságai

Bár a történelem folyamán mindig is találkozhattunk a családok sokszínűségével, a családok szerkezete, struktúrája a 20. század erőteljes társadalmi változásai nyomán ma már rendkívül változatos, hiszen beszélhetünk akár – a teljesség igénye nélkül – mozaik családokról, egyszülős családokról, örökbefogadó családokról és akár azon belül az azonos nemű szülők családjairól is (Danis & Kalmár, 2011). A családok felbomlását hangsúlyozó szakemberekkel szemben Boreczky (2004) inkább adaptív családváltozásokról beszél amellett, hogy hangsúlyozza azt is, hogy a család megtartja fontos szerepét az emberek életében. Több évtizeden keresztül végzett, reprezentatív, 600 fő többgenerációs adatait feldolgozó vizsgálatukban Boreczky és munkatársai (2007) kimutatták, hogy Magyarországon a nukleáris családok aránya folyamatosan nő, ugyanakkor egyre több a válás és az újra házasodás is, így gyakori a féltestvérrel, de akár a nagyszülőkkel való együttélés is. Ezek az eredmények is arra mutatnak rá, hogy egyszerre sokféle családszerkezet és családi minta létezik.

„Az örökbefogadás az örökbefogadó, annak rokonai és az örökbe fogadott gyermek között rokoni kapcsolatot létesít az örökbefogadott gyermek családban történő nevelkedése érdekében.” (A 2013-as Ptk. 12 fejezetének 119-145 paragrafusa). *„Az örökbefogadás, mint a gyermek családban nevelkedését – a vér szerinti szülők erre való képtelensége esetén – biztosító jogintézmény az évek folyamán nemhogy veszített volna a jelentőségéből, hanem az elmúlt évek jogalkotási és a szociális szférában végbement folyamatai révén mindinkább gyakoribbá, elfogadottabbá vált”* (KSH, 2018). Az örökbefogadó család tehát egy olyan társadalmilag létrejött családkonstrukció, ahol az örökbefogadás útján jogi értelemben vérszerinti családdá válnak, ám a család összetétele nem biológiai alapokon alakult ki – kivételt képez, ahol a házastárs gyermekének örökbefogadása történik, de ezen családtípusok a disszertáció célcsoportját nem képezik –.

Az örökbefogadás egy egyre gyakrabban előforduló családi forma Magyarországon s a világon is (KSH, 2018, Fisher, 2003). Jelen dolgozat hazai, 1008 fő reprezentatív vizsgálat adatait tekintve a magyar lakosság 0,7 százaléka (7 fő)

¹ Az ismertetett elméleti háttér bemutatása során jórészt a következő publikációkra támaszkodtam: Keresztes-Takács & Nguyen, 2017, Keresztes-Takács & Nguyen, 2018, Keresztes-Takács & Erős, 2018.

örökbefogadott, 1,4 százaléka (14 fő) örökbefogadó szülő és 0,4 % (4 fő) örökbe adta gyermekét. Összesen 10,5 % azok aránya, akik valamilyen – akár közel, távoli ismeretségben vagy szakmai – szinten érintettnek érzik magukat az örökbefogadásban (előrevetített eredmények jelen dolgozat kutatásból, régebbi felmérések hiánya miatt). Az örökbefogadó családokon belül egyre gyakoribbak az úgynevezett interetnikus, „transracial” családok is (Lee, 2003), vagyis mikor eltérő etnikumú a gyermek és az őt befogadó család. Az etnikumok közötti örökbefogadás során afro-amerikai, kaukázisi, vagy távol-keleti etnikumok között történik örökbefogadás, míg a nemzetközi örökbefogadásnál lehet etnikumon belüli, ugyanakkor különböző országok közötti az örökbefogadás. Ez a különböző országok más-más örökbefogadási rendszere miatt általában nagyon bonyolult procedúra, ezért Magyarországon nem elterjedt. Ugyanakkor az is jellemző, hogy azoknak a sok esetben idősebb, roma vagy sérült gyermekek, akik Magyarországon nem kerültek családokhoz a nemzetközi örökbefogadás jelenthet megoldást, hogy valamely külföldi országban egy családban otthonra találjanak (Bogár, 2011). Hazai viszonyok között sokkal inkább preferált kifejezés az etnikai csoportok közötti örökbefogadásra az interetnikus örökbefogadás (Neményi & Takács, 2015), mely jellemzően a roma gyermekek nem roma szülők általi örökbefogadást jelenti. Az etnikai szó használata elfogadottabb és többféle etnikai csoportot lefed, mint a szakirodalomban amúgy használatos rassz kifejezés (Hughes és mtsai, 2006), így jelen dolgozatban is az etnikai kifejezést használom, a szakirodalomban használatos rassz szó helyett.

A pszichológiai értelemben örökbefogadási triádként emlegetett háromszög szereplőinek, vagyis az örökbefogadott gyermeknek, az örökbefogadó szülőknek és az életadó szülőknek is sajátos életútjuk van (Pavao, 2012), melynek találkozását egy adott társadalmi kontextus övezi. Az örökbefogadás során mindannyian, más-más szempontból a társadalomból fakadó problémákkal szembesülnek és az intézményi szinten megjelenő, akár az örökbefogadás és örökbeadás okaként megjelenő társadalmi kontextus és egyenlőtlenségek aspektusaira Fisher (2003) hívta fel a figyelmet, hiszen szerinte a gyakorlatban bár sokakat érint a téma, a szakirodalmak kevésbé foglalkoznak annak szociológiai vetületeivel. Szociálpszichológiai szempontból mindenképp érdekes a családok sokszínűsége: egyszülős családok, a nevelőszülős családok, az azonos nemű párokból álló családok, de ugyanígy az örökbefogadó családok is. Szociálpszichológiai értelmezésként vizsgálhatjuk az örökbefogadás témakörét nem a társadalom, hanem az egyén felől megközelítve, hiszen újfajta identitás alakul ki az örökbefogadó családokban;

létrejön egyfajta örökbefogadó, illetve örökbefogadott identitás (Grotevant & Korff, 2011). Ha az identitás témáját leszűkítjük az interkulturális vonatkozásokra, akkor új szerepbe kerül az etnikai identitás is, mely a gyermeknél is és a szülőnél is sajátos módon jelenhet meg.

Bár hazai empirikus kutatás nem készült még az örökbefogadással kapcsolatos sztereotípiákról – jelen kutatás előtt –, az USA-ban végzett örökbefogadással kapcsolatos attitűdök felmérése (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2013) alapján azt feltételezzük, hogy a hazai társadalomban is élnek sztereotípiák az örökbefogadás szereplőiről. A biológiai anyák a társadalom olyan erős megvetésével találkoznak, hogy jellemzően titkolt terhességek után magukra maradnak ezzel a traumatikus élménnyel és továbbra is titkolják azt (Herczog, 2001). Az örökbefogadó szülőnek feltételezésünk szerint többféle reprezentációja van. Vagy sajnálják, amiért „nem lehetett saját gyereke”, vagy csodálják, amiért ilyen „nemes feladatra képes” (Foli, 2010). Ez utóbbi különösen igaz lehet, ha idősebb, fogyatékos, vagy roma gyermeket fogadnak örökbe. Az örökbefogadott gyermeket sok esetben különlegesnek tartják, de ezzel párhuzamosan él az a nézet, miszerint több probléma van vele, mint a biológiai szüleivel felnövekvő gyerekekkel (Vincze, 1988; Dave Thomas Foundation For Adoption, 2013). Ezen társadalomban létező sztereotípiák nehezítik az örökbefogadás folyamatát, az örökbefogadás mindhárom szereplőjének szempontjából.

2.1.2 Interszekcionalitás és örökbefogadás

Az örökbefogadás társadalmi szempontból történő vizsgálatakor, annak szociálpszichológiai megközelítésekor fontos szempontok kerültek a látótérbe (Neményi & Takács, 2015, Yngvesson, 2010, Boyer, 2007, Szilvási, 1997), mégpedig a nemek egyenlőségével, etnikummal, valamint társadalmi osztállyal kapcsolatos kérdések – melyek néhol, akár egymással kereszteződve – jelennek meg az örökbefogadás folyamatában. Az egyenlőtlenségi faktorok ezen összefonódása, vagyis a különféle szociális kategóriák egymással kölcsönhatásban álló és egymásra ható egysége az interszekcionalitás fogalmaként ismeretes a szakirodalomban (Crenshaw, 1991).

A gender, etnicitás, vallási hovatartozás, kor, fogyatékoság, szexuális orientáció vagy akár a társadalmi osztály tengelyek mentén kialakuló egyenlőtlenségi faktorok tehát nem párhuzamosan léteznek egymás mellett, hanem azok összefonódhatnak és így akár többszörös és hatványozott hátrányokhoz vezethetnek (Sebestyén, 2014). Az

interszekcionalitás fogalmát Crenshaw (1991) feminista jogász nő honosította meg a társadalomtudományokban a nők elleni és különösen a fekete nők elleni férfiak által elkövetett erőszakos cselekedetek kapcsán. Az interszekcionalitás elméleti és módszertani kerete a feminista ismeretelméletben a kilencvenes években fejlődött ki egy új kutatási paradigmává, ami hatással van a kortárs feminista szempontú szociológiai és közpolitikai kutatásokra is. Gyakran a kutatók, csak a három főbb egyenlőtlenségi faktort – gender, etnicitás és osztály – helyezik az interszekcionalitás metszetébe, ugyanakkor az interszekcionalitás rugalmas és nyitott a fogalom. „Az elnyomás/megkülönböztetés okozóit nem lehet egymástól elkülönülten kezelni, mint például a nemet, az etnikumot vagy bármilyen más dimenziót, hiszen ezek egyidejűleg vannak jelen és összekapcsolódnak az ember életében. Az egyenlőtlenségi faktorok összeadódása pedig minőségileg befolyásolja az egyén életét” (Sebestyén, 2016, 116).

A jelenség ismertetése után érdemes áttekinteni, hogy milyen társadalmi közegben történik az örökbefogadás, illetve részletezni azokat a társadalmi egyenlőtlenségekből fakadó dimenziókat, melyek sok esetben összefonódva szerepelnek az örökbefogadás folyamatában.

2.1.3 Az örökbefogadó családok társadalmi elfogadottsága

Az elmúlt évtizedekben több modell és elmélet próbál magyarázatul szolgálni az örökbefogadó családok problémáira; van olyan megközelítés, mely a gyermek kevésbé optimális biológiai adottságait, az örökbefogadó szülő elkényeztető szeretetét vagy épp ellenkezőleg az irreális elvárásait fogalmazza meg, míg van, ami egyenesen 'örökbefogadott gyerek szindrómának' nevezi, a gyermekkel kapcsolatos nehézségeket (Wegar, 2000). Ezek az elméletek kevésbé világítanak rá azonban a szociális kontextusra, vagyis arra a társadalmi közegre, melyben az örökbefogadás megtörténik, ugyanis a társadalomban fennálló sztereotípiáktól terhelt örökbefogadásban érintett szereplők a rájuk rótt sztereotípiák mentén stigmatizálttá válnak.

A stigma egy érzelmileg hangsúlyos címke, melynek két összetevője a felfokozott érzelmi viszonyulást kifejező attitűd és egy túláltalánosított nézet (Allport, 1999), egy olyan szociálpszichológiai értelemben használatos fogalom, amely személyi sajátosságok, jellemvonások megnevezésére szolgál és a társadalom szinte minden pontján diszkreditáló erejű (Goffman, 1998). A stigmatizált szerepből való kitörést több pszichológiai és szociálpszichológiai folyamat is nehezíti, például az önbeteljesítő jóslat, a sztereotípiafenyegetettség (Aronson, Quinn & Spencer, 1998) vagy a stigmatizáló

nehezen mozduló attitűdje (Goffman, 1963). A stigma megváltoztatja a szociális identitást és következetesen megváltoztatja az egyén viselkedését oly módon, ahogy mások őt kezelik. Az örökbefogadás témájával foglalkozó külföldi kutatók közül többen is hangsúlyozzák a stigmatizáció szerepét az örökbefogadás gyakorlatában. Egyes kutatások rávilágítottak arra, hogy az örökbefogadás során mind az örökbe fogadott gyermekek, mind az örökbe fogadó szülők gyakran a társadalom diszkriminációjával és stigmatizáló attitűdjével szembesülnek (Miall, 1987, March, 1995, Wegar, 2000, Harrigan, 2009). A biológiai szülő, aki legtöbb esetben azt, hogy gyermekét örökbe adta, pontosan a stigmatizációtól való félelem miatt titkolja, és így ők azok az „el- és megítélt emberek, akik – az örökbe fogadni vágyók szerencséjére – felelőtlenségük és szülői alkalmatlanságuk okán nem akarják vagy tudják felnevelni gyerekeiket” (Herczog, 2001. 63.) és ezen titok folytán fantomként élnek a társadalomban. Az örökbefogadás, mint stigma több tényező összetett eredménye, de az alábbiak köré lehet csoportosítani: (1) a családi kapcsolatoknál a biológiai alapok a hangsúlyosabbak, (2) a meddőség stigmája (amennyiben ez a motivációja az örökbefogadásnak) és (3) a törvénytelenység stigmája (Wegar, 1997; Miall, 1996).

A közbeszéd és egyes médiareprezentációk alapján az lehet a benyomásunk, hogy a hazai közgondolkodás ambivalens módon ítéli meg az örökbefogadást. Egyrészt pozitív módon értékeli azt a törekvést, hogy legalább ezen a módon „helyreállhat” a normatív elvárásoknak megfelelő család, ugyanakkor hajlamos a nem vérségi kapcsolaton alapuló, hanem társadalmilag konstruált családformákat kórosnak vagy deviánsnak tekinteni (Neményi & Takács, 2015).

A hazai értékpreferencia-vizsgálatok, valamint a nemzetközi értékvizsgálatok adatait közlő és elemző tanulmányok (Tóth, 1998; Pongrácz, 2009; Szalma, 2010) kimutatták, hogy Magyarországon magasnak számít a család és a gyermek értéke és erősen jelen van azon társadalmi elvárás, miszerint egy párkapcsolat vagy házasság következő és teljesen egyértelmű lépcsőfoka a gyermekvállalás. A családdal kapcsolatos attitűdvizsgálatok hazánkban a társadalom család-centrikus beállítottságát tükrözik (Szalma, 2010; Pongrácz, 2009). Nemzetközi összehasonlításból is úgy tűnik, hogy Magyarországon a többi országhoz képest is különösen magas a gyermek értéke. A kilencvenes években végzett 24 országot összehasonlító vizsgálatban például Magyarország első helyen végzett abban a kérdésben, hogy „Üres az élete azoknak, akiknek soha nem volt gyerekük” és szintén élen végzett „Napjainkban a házasság

legfőbb célja a gyerek" kijelentéssel egyetértők arányát tekintve (Tóth, 1998). Egy későbbi adatfelvétel során a többi országhoz képest kiemelkedő gyerekközpontúságról árulkodnak az adatok. Azzal a kérdéssel ugyanis, hogy „nem lehet igazán boldog az, akinek nincs gyermeke” a válaszadók közel 60%-a egyetértett, szemben a nemzetközi átlag 37%-os egyetértésével (Pongrácz, 2009). A magyar népesség döntő többsége tehát a gyermeket az élet fontos, elengedhetetlen részének tartja, és bár ez a legtöbb országban így van, nálunk az átlagosnál is magasabb ez az arány (Kapitány és Spéder, 2009).

A közösség történelmileg is stigmával közelített a meddőség felé és az bizonyos, hogy a gyermektelen párok továbbra is a környezet szkepticizmusával és rosszállásával szembesülnek, bár a megítélés módja sokszor attól függ, hogy mi az oka a gyermektelenségnek (Wegar, 2000). Kirk korai munkájában (1964) azonosított egy a „másság visszautasítása” vagy „másság beismerése” mintázatot, melyet az örökbefogadó szülők alakítottak ki amiatt, mert a közösség mindig azzal szembesíti őket, hogy mások. Magyarországon eddig még nem készült kutatás az örökbefogadás és az örökbefogadó családokkal kapcsolatos társadalmi megítélésről (Neményi & Takács, 2015), de más országokban – különösen Amerikában – már évtizedek óta foglalkoztatja ez a téma a kutatókat.

Miall (1996) interjúkutatásában 150 kanadait kérdezett meg az örökbefogadásról, amelyben nem talált különbséget az örökbefogadó és nem örökbefogadó családok megítélésében. Erre magyarázatul szolgálhat a házasság kevésbé tartós mivolta, de az is elképzelhető, hogy expliciten nem jelenik meg az előítélet – ahogyan Kanadában másfajta előítéletek is inkább rejtett, implicit formában jelennek meg (Son Hing és mtsai., 2008). Egy korábbi kutatásban (March, 1995) az örökbefogadó családok beszámolnak a mindennapokban őket ért megkülönböztetésről. Egy Észak-Amerikai kutatás eredményei azt tükrözik (Miall, 1987), hogy ha valaki házas, akkor reprodukálnia kell magát és aki ezt nem teszi, azt deviánsnak és elfogadhatatlannak minősítik. Ez a felfogás azokban a társadalmakban különösen igaz lehet, ahol a termékenység érték, a gyermektelenség méltatlan és stigmatizált állapot (Pongrácz, 2007). Három fő örökbefogadással kapcsolatos sztereotípiát lehet meghatározni (Miall, 1987): (1) a biológiai kötelék fontos a kötődés és szeretet szempontjából, így a kötődés csak fele olyan jó lehet örökbefogadó családoknál, (2) az örökbefogadott gyermek ismeretlen múltja és genetikája miatt csak fele olyan értékes lehet és (3) az örökbefogadó szülők nem „igazi” szülők. Ezen társadalomban élő hiedelmek miatt szociális szankciókat

is észlelnek a szülők, de maga a stigma észlelése befolyásolja, hogy hogyan mennyire tekintik családjukat igazinak vagy hitelesnek. Egy másik tanulmány is (Clark-Miller, 2005) az örökbefogadó családok felelősségét hangsúlyozza, és az alábbi dilemmákat tartja fontosnak az örökbefogadó családok percepciójával kapcsolatban: (1) a szülők, hogyan tekintenek magukra – ugyanolyannak vagy másmilyennek, mint a vérszerinti szülők, (2) hogyan tekintenek a gyermekre, (3) hogyan kívánják felfedni vagy kezelni az örökbefogadás kérdését?

Ezt az általános megkülönböztetést az örökbefogadásban dolgozó szociális munkások és ügyintézők felől is érzik az örökbefogadó szülők, sőt egy kutatás úgy találta, hogy az örökbefogadás rendszerében dolgozók jobban stigmatizálnak, mint általában a közösség (Miall, 1996). A megkérdezett 27 ügyintézőből öten emelték ki a közösség hozzáállását az örökbefogadáshoz, de leginkább akkor, ha interetnikus örökbefogadásról beszéltek. A többség egyetértett azzal, hogy a sikeres örökbefogadáshoz a fizikai és szellemi jellemzők összeillése fontos tényező, így a dolgozók törekvése, hogy rekreáljanak kvázi „biológiai családot”, ezáltal tovább hangsúlyozzák a vérségi kapcsolat fontosságát (Miall, 1987). Egy amerikai örökbefogadással foglalkozó szervezet időszakosan készít felmérést arról (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2002, 2007, 2013), hogy milyen a közösség hozzáállása az örökbefogadó családokhoz. Ennek eredményei szerint Amerikában öt év alatt 56%-ról 63%-ra nőtt azok aránya, akik kedvezően nyilatkoznak az örökbefogadó családokról, valamint a válaszadók 46%-a, majd 57%-a gondolta azt, hogy az örökbefogadó szülők lehetnek ugyanolyan elégedettek, mint a nem örökbefogadó szülők, emellett a válaszadók elsöprő többsége azt mondta, hogy az örökbefogadás jó célt szolgál a társadalomban. Ez a tendencia azt mutatja, hogy egyre elfogadóbb az attitűd az örökbefogadással és az örökbefogadó családokkal kapcsolatban.

Egy nemrégiben készült szingapúri kutatás eredményei is azt tükrözik, hogy általánosságban pozitív az örökbefogadással kapcsolatos attitűd, azonban az előzetes kutatásokkal és ismeretekkel ellentétben még az általános örökbefogadással kapcsolatos attitűdnél is pozitívabb az interetnikus és nemzetközi örökbefogadáshoz való viszonyulás, amelyet az egyre magasabb fokú meddőséggel és a szingapúri viszonyok között kevés örökbefogadható gyerekekkel magyaráztak a szerzők (Mohanty, 2014). Az interetnikus örökbefogadás megjelenése a kutatásokban úgy tűnik általánosítható tendencia, miszerint a 2002-es és 2007-es nagy amerikai örökbefogadással kapcsolatos attitűdfelmérésekben

(Dave Thomas Foundation For Adoption, 2002, 2007) inkább a nevelőotthonokból örökbefogadott gyermek és általánosságban az örökbefogadott gyermek közötti különbségeket vizsgálták, addig a 2013-as kutatásban (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2013) sokkal élesebben jelenik meg a nemzetközi örökbefogadás – ahogy ők fogalmazzak –, új referenciapontként az eddigi két örökbefogadási típus mellett. Ebben a felmérésben már az etnikum preferenciákra is rákérdeztek, hogy abban az esetben, ha a kitöltő gondolkodik az örökbefogadáson (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2013), lenne-e származási megjelölése. Az eredmények szerint a három nagy amerikai etnikum/rassz csoportot – kaukázusi, "Hispanic" (magyar megfelelője: spanyolajkú), afro-amerikai – tekintve, mindenki szívesebben fogadna örökbe a saját etnikai csoportjából, de legnagyobb arányban a kaukázusi kitöltők jelezték, hogy (56 %) saját etnikai csoportból fogadnának örökbe, majd az afro-amerikaiak (43 %), végül a spanyolajkúak (30 %). Egy európai országokat felmérő kutatás arra világított rá, hogy például Franciaországban a leendő örökbefogadó szülők szívesebben választanak egészséges, kaukázusi gyermeket külföldről, mintsem tőlük különböző etnikumú gyermeket a saját hazájukból (Chou & Browne, 2008).

2.1.4 Az örökbefogadott gyermek percepciója

Számos szakirodalom foglalkozik azzal, hogy mennyivel „problémásabb” az örökbefogadott gyermek (Juffer & IJzendoorn, 2005), ám a magyarázatoknál sokszor elhanyagoltnak tűnik az, hogy mennyi stigmatizációval kell az örökbefogadott gyerekeknek szembenéznük (Wegar, 2000). Kérdés tehát az, hogy a társadalomban milyen kép él az örökbefogadásról, az örökbefogadott gyermekekről? Mit gondolnak róluk, mennyire felételezi a társadalom róluk valóban ezeket a mentális és viselkedési problémákat vagy esetleg devianciákat?

Egy kutatás szerint a megkérdezett örökbefogadott gyermekek harmada azt gondolja, hogy „az emberek azt várják, hogy az örökbefogadott gyermeknek problémája legyen” (Benson és mtsai, 1994 idézi Wegar, 2000). Egy amerikai hallgatói mintán, szemantikus differenciál skálán felvett adatok eredményei (Clark-Miller, 2005) szerint az örökbefogadott gyermek rossz, gyenge és inaktív, összehasonlítva a nem örökbefogadott gyermekkel, valamint az örökbefogadó vagy örökbefogadott státusz – akár szülő, akár gyerek – szignifikánsan alacsonyabb státuszt jelentett. A különböző problémákat – viselkedéses, iskolai, alkohol vagy drogproblémákat –, valamint alacsonyabb fokú magabiztosságot, boldogságot és jóllétet inkább csatolják a kitöltők a nevelőotthonból

örökbefogadott gyermekhez, majd általánosságban az örökbefogadott gyermekekhez, mint a nem örökbefogadott gyermekekhez és a válaszadók 25-30 %-a kérdőjelezi meg az örökbefogadott gyermekek mentális egészségét (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2007, Clark-Miller, 2005).

Egy közel 50.000 ezer örökbefogadott gyermeket átfogó amerikai vizsgálat szerint az örökbefogadott gyermekek önértékelése magasabb, mint a nemzeti átlag (Benson és mtsai, 1994 idézi Wegar, 2000). Ez a jelenség ugyanakkor nem ismeretlen a szociálpszichológiában, hiszen megfigyelték azt is, hogy a valamilyen társadalmi szempontból kisebbségi tagok önértékelése magasabb – az énképük védelme érdekében –, mint a társadalomban domináns csoporthoz tartozó egyének önértékelése (Crocker & Major, 1989). Ezek általában az örökbefogadott gyermekre is vonatkoztatható és önértékelésére vonatkozó kutatások, de vajon mi lehet erről a társadalom percepciója? Releváns kérdésnek tűnik tehát, hogy a társadalom hogyan ítéli meg az örökbefogadott gyermekek szellemi és mentális egészségét.

Az örökbefogadó szülők és gyermekeik között kialakult kapcsolatot és kötődést (Lansford és mtsai, 2001), valamint annak percepcióját is számos kutatás vizsgálta (Miall, 1987, Wegar, 2000). Egy korábbi interjú kutatásban a megkérdezettek 85%-a egyetértett olyan mondatokkal, miszerint a kötelék egy vérszerinti gyermekkel erősebb lehet, mint egy örökbefogadott gyermekkel (Wegar, 2000). Egy másik kutatás eredményeképp megállapítja, hogy él a társadalomban az a sztereotípa, miszerint a biológiai kötelék a legfontosabb a kötődés és szeretet szempontjából, így a kötődés csak fele olyan jó lehet az örökbefogadó családokban (Miall, 1987). Ugyanebben a kutatásban a többség egyetértett azzal, hogy a sikeres örökbefogadáshoz a fizikai és szellemi jellemzők való egyezés fontos tényező és a közös vonások segítik a kötődést. Singer és munkatársai (Singer, Brodzinsky, Ramsay, Steir, & Waters, 1985) vizsgálatukban azt találták, hogy az interetnikus örökbefogadó szülőknek nehezebb volt azonosulniuk gyermekükkel és bizonytalanabb kötődést figyeltek meg a szülő-csecsemő kapcsolatban, ahol a fizikai jellemzőkben volt különbség. Ezt azzal magyarázták, hogy azoknak a szülőknek, akik eltérő etnikumú gyermeket fogadnak örökbe több idő kell, hogy kényelmesen érezzék magukat a szülői szerepükben. Benson (1994 idézi Wegar, 2000) összegzi egy örökbefogadót vizsgáló nagy mintaszámú vizsgálat eredményeit, melyben az örökbefogadó szülők ötöde gondolja úgy, hogy „a társadalom nem érti az örökbefogadó családokat”. Ezek az örökbefogadás szereplőinek a feltételezései, ugyanakkor a vizsgálat

továbbá kimutatta, hogy a szülő gyermek kapcsolat nem különbözik az örökbefogadó és a nem örökbefogadó családokban.

Akár maga az örökbefogadás, örökbefogadott identitás is járhat a másság vagy kisebbség érzetével, főleg esetleg olyan családoknál, ahol az örökbefogadás a szülők, vagy távolabbi család által, – akár implicit módon – kevésbé elfogadott. Interetnikus örökbefogadás esetén az eltérő rasszjegyekből fakadóan az örökbefogadás, a kívülállók számára is láthatóvá válik (Harrigan, 2009), különösen hazai viszonyok között nem roma szülők, roma gyermek örökbefogadása esetén. A roma társadalmi csoporttal kapcsolatban különösen fontos megemlítenünk, hogy rasszjegyeik miatt sok esetben látható kisebbségről van szó, így az identitásukba a másság érzete a környezet visszajelzései következtében beépülhet, ellenben azokkal az esetekkel, mikor az egyén önmeghatározás alapján döntheti el, hogy vállalja-e „mátságát”, avagy sem (Nguyen, 2012). Groza (1998) roma és nem roma román örökbefogadott gyermekeket összehasonlító kutatásában azt találta, hogy a roma gyermekek depresszióra és szorongásra hajlamosabbak, mint nem roma román társaik. A kutatás arra a diszkriminációra is felhívta a figyelmet, miszerint a roma gyermekek esetenként megkülönböztetett külsejük miatt az örökbefogadást megelőző intézményi ellátásban kevesebb figyelmet kapnak, amely kihathat a későbbi szocializációjukra is. Dimitrova és munkatársai (Dimitrova, Johnson & van de Vijver, 2017) roma serdülő mintán megerősítették azt a modellt, miszerint az etnikai szocializáció pozitív kapcsolatban áll az élettel való elégedettséggel az etnikai identitáson keresztül, de negatív kapcsolatban áll az iskolai teljesítménnyel. Így kérdés az, hogy a pozitív önértékelés és az ehhez kapcsolható elemek – mint a boldogság, a magabiztosság vagy az érzelmi stabilitás –, valamint az iskolai és magatartási devianciák mennyiben társíthatóak az örökbefogadott és a roma örökbefogadott gyermekekhez, hiszen sok esetben az örökbefogadott identitás révén a másság érzetével is meg kell küzdeniük, mely látható örökbefogadás esetén még nehezebb lehet.

2.1.5 Az örökbefogadó szülő percepciója

Több kutatás rávilágított az örökbefogadó szülők stigmatizált helyzetére. Az egyik arról számolt be, hogyha valakiről kiderül az örökbefogadói státusza, akkor megváltozott vele szemben a kommunikáció, ami lehetett akár pozitív vagy negatív is, a hangsúly a változáson van, ami a másság érzetét kelti (March, 1995), így a válaszadók igazolják, hogy az örökbefogadó szülőket más típusú szülőnek érzélik. Örökbefogadó

anyákkal készült interjúban a többség úgy érezte, hogy a társadalom megkülönbözteti az örökbefogadó szülőket a nem örökbefogadó szülőktől, amely megkülönböztettségben a biológiai kötelék fontos helyen szerepelt. (Miall, 1987). Az örökbefogadó szülők körében tehát gyakori tapasztalat, hogy miután a társadalmi elvárások a biológiai gyermekvállalást preferálják, megkérdőjeleződhet szülői kompetenciájuk, illetve szülői szerepük hitelessége (Neményi & Takács, 2015). Az egyik örökbefogadással kapcsolatos attitűdkutatásban az örökbefogadó szülők és gyerekeik észlelése negatívabb és kevésbé hiteles, valamint az elvárt viselkedés ambivalens és kevésbé támogató, mint a biológia köteléken alapuló családok esetén (Clark-Miller, 2005). Az amerikai nagymintás kutatásban a válaszadók 46%-a, majd 57%-a gondolta azt, hogy az örökbefogadó szülők ugyanolyan elégedettek, mint a nem örökbefogadó szülők (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2002, 2007). Az örökbefogadó anyákkal készült interjú során a nők kétharmada gondolta, hogy az örökbefogadó anyák másodrangúak (March, 1997). Az örökbefogadó szülőkről és gyerekeikről való észlelés tehát negatívabb és kevésbé hiteles, valamint a tőlük elvárt viselkedés ambivalens és kevésbé támogató, mint a nem örökbefogadó családok esetén (Clark-Miller, 2005).

Az örökbefogadó szülő percepciója különféle sztereotípiákkal is leírható, így az előzetes kutatásokat összefoglalva érdekes felvetésnek tűnhet, hogy megállapítsuk az örökbefogadó szülők és a roma gyermeket örökbefogadó szülők megítélését a sztereotípiá tartalom modell (Cuddy, Fiske & Glick, 2007) alapján, vagyis hogy a különböző általánosabb sztereotípiák – (szülői) kompetencia, (szülői) képesség, melegszívű, barátságos – és érzelmek – lenézés, undor, csodálat, szájalom, sajnálat, együttérzés, irigység, féltékenység – mennyire jellemzőek vagy nem jellemzőek interetnikus és nem interetnikus örökbefogadó családok esetén. A sztereotípiá tartalom modell szerint négy előítélet típus írható le, a domináns csoport más csoportokhoz viszonyított relatív státusa és a velük való eltérő mértékű függősége következtében. A csodálat sztereotípiá a melegszívűség és kompetencia dimenzióban is magas csoportokat illeti meg. Megvető előítélet célpontjai olyan alacsony státusú csoportok, akikhez alacsony kompetenciát társítanak hozzá és akiket a társadalom alacsony melegszívűségre vonatkozó tulajdonságokkal sújtják. A paternalista sztereotípiák az alacsonyabb státusból fakadó negatív kompetencia-értékelést a melegszívűségre vonatkozó pozitív tulajdonságokkal ellensúlyozzák. Az irigykedő előítéletek pedig a kompetencia dimenzióban pozitívabb értékelést, a melegszívűség dimenzióban negatívabb értékelést kapnak (Kovács &

Hevesi, 2015). Az örökbefogadó, valamint a roma gyermeket örökbefogadó szülőknél paternalista sztereotípiákra számítunk a magas melegsívűség, ugyanakkor az alacsony szülői kompetencia tulajdonítása miatt (Neményi & Takács, 2015).

Szerző/k	Helyszín	Minta	Módszer	Főbb eredmények
Singer, L. M., Brodzinsky, D. M., Ramsay, D., Steir, M. and Waters, E (1985)	Amerika	73 szülő-gyermek	megfigyelés és kérdőív	Az interetnikus örökbefogadó szülőknek nehezebb volt azonosulniuk gyermekükkel és bizonytalanabb kötődést figyeltek meg a szülő-csecsemő kapcsolatban, ahol a fizikai jellemzőkben volt különbség. Ezt azzal magyarázták, hogy azoknak a szülőknek, akik eltérő etnikumú gyermeket fogadnak örökbe több idő kell, hogy kényelmesen érezzék magukat a szülői szerepükben.
Miall (1987)	Kanada	71 meddő, örökbefogadó nő	interjú	-A biológiai kötelék fontos a kötődés és szeretet szempontjából és ezért a kötődés és szeretet az örökbefogadónál csak a második legjobb lehet. -örökbefogadott gyermek csak fele olyan értékes lehet az ismeretlen genetikai és fejlődési múltja miatt. -az örökbefogadó szülők nem igazi szülők.
Benson, Sharma, & Roehlkepartain, (1994)	Amerika	881 örökbefogadott gyermek	kérdőív	-örökbefogadott gyermekek 30%-a azt gondolja, hogy „az emberek azt várják, hogy az örökbefogadott gyermeknek problémája legyen” -az örökbefogadó szülők 21 % gondolja úgy, hogy „a társadalom nem érti az örökbefogadó családokat” (összesen 1262 fő) -a szülő gyermek kapcsolat nem különbözik egyik családtípusban sem -az örökbefogadott gyermekek önértékelése magasabb az országos reprezentatív mintához képest
March (1995)	Kanada	60 fő felnőtt örökbefogadott	interjú	A válaszadók szerint az örökbefogadó szülőket más típusú szülőnek észlelik, ami megnyilvánult abban, hogy ha valakiről kiderült az ő örökbefogadói státusza, akkor rögtön megváltozott vele szemben a kommunikáció. Ez lehetett pozitív vagy negatív is, a hangsúly a változáson van.
Miall (1996)	Kanada	150 fő	interjú	Nem volt különbség az örökbefogadó és biológiai alapokkal létrejövő családok megítélésében. A kutatás nem a reprodukcióra fókuszált, hanem a családi élet minőségére.
March (1997)	Kanada	6-6 fő örökbefogadó és örökbefogadó anya	interjú	Az örökbefogadó anyákkal készült interjú során a nők kétharmada gondolta, hogy az örökbefogadó anyák másodrangúak.

Dave Thomas Foundation For Adoption (1997)	Amerika	1554 fő	kérdőív	A válaszadók elsöprő többsége azt mondja, hogy az örökbefogadás jó célt szolgál a társadalomban, de a 25-30 %-a kérdőjelezi meg az örökbefogadott gyermekek mentális egészségét. A megkérdezett amerikaiak nagy része úgy látja, hogy az örökbefogadó családok a „második legjobb” családi forma. 56% azok aránya, akik inkább kedvelik az örökbefogadó családokat, valamint a válaszadók 46% gondolta azt, hogy ugyanolyan elégedettek lehetnek az örökbefogadó szülők, mint a nem örökbefogadó szülők. Az iskolázottabbak, valamint a nők elfogadóbbak az örökbefogadással kapcsolatban.
Groza, V. (1998)	Románia	131 fő roma és román örökbefogadott gyermekek	kérdőív	A kutatás fő kérdése az volt, hogy milyen különbségek vannak roma és nem roma román gyermekek összehasonlításában. A vizsgálat azt találta, hogy a roma gyermekek depresszióra és szorongásra hajlamosabbak, mint nem roma román örökbefogadott társaik. A kutatás arra a diszkriminációra is felhívta a figyelmet, miszerint a roma gyermekek esetenként megkülönböztetett külsejük miatt az örökbefogadást megelőző intézményi ellátásban kevesebb figyelmet kapnak, amely kihathat a későbbi szocializációjukra is.
Dave Thomas Foundation For Adoption (2002)	Amerika	1416 fő	kérdőív	63%-ra nőtt azok száma, kik kedvelik az örökbefogadó családokat, valamint a válaszadók 57%-a (2002) gondolta azt, hogy az örökbefogadó szülők ugyanolyan elégedettek, mint a nem örökbefogadó szülők.
Clark-Miller (2005)	Amerika	404 fő hallgatói minta	kérdőív	A különböző problémákat (viselkedéses, iskolai, alkohol vagy drogproblémákat), valamint az alacsonyabb fokú magabiztosságot, boldogságot és jóllétet inkább csatolják a kitöltők a nevelőotthonból örökbefogadott gyermekekhez, mint úgy általánosságban az örökbefogadott gyermekekhez
Gibbons, J. L., Rufener, C. A., & Wilson, S. L. (2006)	USA	148 fő hallgatói minta	kérdőív	A megkérdezettek körében a nők elfogadóbbnak bizonyultak az örökbefogadással kapcsolatban.
Chou & Brownie (2008)	Európa	33 ország	kérdőív	Az adatok azt mutatták, hogy azokban az országokban, ahol sok a nemzetközi örökbefogadás, ott több gyermek is van intézményi keretek között. Franciaországban a leendő örökbefogadó szülők szívesebben választanak egészséges, kaukázusi gyermeket külföldről, mintsem tőlük különböző etnikumú gyermeket a saját hazájukból.

Dave Thomas Foundation For Adoption (2013)	Amerika			A 2013-as nagy mintaszámú örökbefogadással kapcsolatos attitűd vizsgálatban az etnikai preferenciákra is rákérdeznek, abban az esetben, ha a kitöltő gondolkodik az örökbefogadásról (NAAS, 2013). Három nagy amerikai etnikai csoportot (kaukázusi, spanyol, afro-amerikai) tekintve, mindenki szívesebben fogadna örökbe a saját etnikai csoportjából, de legnagyobb arányban a kaukázusi kitöltők jelezték, hogy (56%-ban) saját etnikai csoportból fogadnának örökbe, utána az afroamerikaiak (43 %), majd a spanyolok (30 %).
Mohanty (2014)	Szingapúr	1200 fő	kérdőív	A nők, a nagyobb jövedelemmel rendelkezők, valamint a magasabb iskolai végzettségűek nyitottabbak az örökbefogadásra, ugyanakkor nem találtak összefüggést a kor és az örökbefogadás támogatottsága között. A vérségi kötelék fontossága szignifikáns prediktora az örökbefogadással kapcsolatos attitűdnek.
Neményi & Takács (2015)	Magyarország	249 fő	tartalomelemzés és interjú	A kutatásban az örökbefogadási kérelmeket kvantitív módszerekkel vizsgálták. Eszerint a kérelmezők az egyéb rubrikában 66%-a kizárta roma gyermek örökbefogadását, 19% kifejezetten roma gyermeket jelölt be az örökbefogadásra, 15%-nál nem volt erre vonatkozó adat.
Koskinen, M., Elovainio, M., Raaska, H., Sinkkonen, J., Matomäki, J., & Lapinleimu, H. (2015)	Finnország	213 fő felnőtt örökbefogadott	kérdőív	A kutatás az észlelt etnikai diszkriminációt és a pszichológiai jóllétet, distresszt és alvási problémákat vetette össze. Az eredmények azt mutatták, hogy egy átlagos interetnikus örökbefogadott felnőtt alkalomszerűen találkozik diszkriminációval, mely hatással van a pszichológiai jóllétére is, mindezt a folyamatot azonban moderálja az elérhető szociális támogatás. Ez rámutat, hogy a szociális támogatás fontos szerepet játszik a diszkrimináció okozta káros hatások csökkentésében.
Dimitrova, R., Johnson, D. J. van de Vijver, F. J. R. (2017)	Bulgária	202 roma fiatal	kérdőív	A kutatás megerősítette azt a modellt roma serdülő mintán, hogy az etnikai szocializáció pozitív kapcsolatban áll az élettel való elégedettséggel az etnikai identitáson keresztül, de negatív kapcsolatban áll az iskolai teljesítménnyel.

1. táblázat Korábbi kutatások ismertetése

2.2 AZ INTERETNIKUS ÖRÖKBEOFODÁS

Interetnikus örökbefogadásnak nevezzük, amikor „különböző etnikai háttérű szülők és gyermekek kapcsolódnak az örökbefogadó családban” (Silverman, 1993, 104). Ennek több fajtája lehet, a hazai (például Amerikában az afro-amerikai gyerekek örökbefogadása), nemzetközi (más országokból történő) és különböző etnikai kisebbségi csoportból történő interetnikus örökbefogadás (Lee, 2003). Magyarországon a hazai interetnikus családok a jellemzőek, ahol nem roma szülők, roma gyermek örökbefogadásával válnak családdá (Szilvási, 2005, Keresztes-Takács & Nguyen, 2017). A nemzetközi szakirodalom leginkább „transracial” családoknak (Goarés mtsai, 2016, Yngvesson, 2010, Lancaster & Nelson, 2009) hívja ezeket a típusú családokat, a téma és a jelenség újszerűségét tekintve csekély hazai szakirodalom foglalkozik ezzel a családmoddal, de Neményiék (2015) az örökbefogadás és diszkrimináció témakörében végzett kutatásukban már az interetnikus család kifejezést használja erre a családkonstrukcióra.

Az örökbefogadással keletkezett család sok esetben megtöri az etnikailag homogén hagyományos modellt így szociálpszichológiai szempontból különösen érdekes, hogy milyen identitáskonfliktusok adódhatnak abból, ha az örökbefogadással létrejött család szereplői különböző etnikai háttérűek (Fisher, 2003). A szakemberek szerint vitathatatlan, hogy könnyebb az azonosulás olyan szülő és gyermek között, akivel több a külső hasonlóság, ám a különbség nem lehet kizáró ok, párhuzamosan létezik mindkét gyakorlat (Szilvási, 2005). Míg régebben észak-amerikai és európai országokban próbáltak külsőleg minél inkább hasonló gyerekeket örökbe adni örökbefogadó szüleiknek, hogy ne legyen feltűnő a biológiai kapcsolat hiánya, addig mára már nem ez a „megtervezett rokonság” a jellemző, így nő a nemzetközi és interetnikus örökbefogadások aránya (Neményi & Takács 2015).

Interetnikus örökbefogadás esetében – legalábbis a legtöbb esetben – az örökbefogadás stigmája láthatóvá és állandóvá válik, különösen, ha külső rasszjegyekben is fellelhető a különböző etnikai származás (Wegar, 2000). A szociális stigmát mélyítheti, a nehézségeket fokozhatja, ha szembejön a szülők és a gyermek rasszjegyekben való eltérése (Maldonado, 2005, Yngvesson, 2010; Miall, 1996).

Az bizonyos, hogy az örökbefogadható roma származású gyermekek – a nem-roma társaikkal szemben – hátrányos helyzetben vannak (Neményi & Messing, 2007, Havas és mtsai, 2007). Annak a szülőnek, aki nem tesz származási kikötést – vagyis elfogad roma gyermeket is – az örökbefogadásra várakozás során, nagy valószínűséggel

roma gyermeket közvetítenek ki, így létrejönnek az úgynevezett interetnikus családok. A mai nyílt romaellenes közvélekedés (Keresztes-Takács és mtsai, 2016), valamint az általánosan minden kisebbséget elutasító légkör és közhangulat (Simonovits & Bernát, 2016) miatt releváns kérdésnek tűnik tehát, hogy ez az általános negatív viszonyulás hogyan befolyásolja a közösség hozzáállását az így kialakult örökbefogadó családokhoz és általánosságban az örökbefogadó családokhoz. Az interetnikus örökbefogadási gyakorlat sokak által támogatott és még a társadalomban fellelhető rasszizmus leküzdésének módjaként is felfogható, ugyanakkor olyan hangok is hallhatók – elsősorban az etnikai kisebbséget képviselő szakemberek körében –, melyek a szülőtől eltérő etnikai háttérű gyermekek identitásfejlődésének esetleges zavarai miatt aggódnak (Jennings 2006 idézi Neményi & Takács, 2015). Ezért adott a kérdés mind a szülők, mind a szakemberek részéről, hogy hogyan kell foglalkozni a gyermek etnikai identitásával, milyen tartalmakat érdemes hozzárendelni?

Évről évre nő az örökbefogadásra várakozók száma, valamint az örökbefogadások száma is növekszik. (EMMI, KSH – örökbe.hu², 2017) Magyarországon évente kb. 700-800 gyermeket fogadnak örökbe, akik többségének bizonytalan származása, ill. sokan vélhetően vagy tudottan cigány³ származásúak.

2.3 A HAZAI ÖRÖKBEOFODÁSI RENDSZER INTERETNIKUS NÉZŐPONTBÓL

„Az örökbefogadással létrejött családokat az új ritka családtípusok kategóriájába sorolta és az itt idézett 2005-ös adatok alapján az ilyen típusú családok a családos háztartások 0,4 százalékát alkották Magyarországon.” – állítja egy európai családformák és családpolitikák elemzésével foglalkozó kutatás 2010-ben (Neményi & Takács 2015). 2016-es adatok szerint két év alatt 15 %-kal emelkedett az örökbefogadások száma, amely 2016-ban 896 örökbefogadást jelentett, előtte évekig 700 és 800 között hullámzott a nyilvántartott örökbefogadások száma (Örökbe.hu, 2017). A legújabb 2018-as adatok szerint 2017-ban az eddigi legmagasabb volt az engedélyezett örökbefogadások száma, amikor is 1025 gyermeket fogadtak örökbe (KSH, 2018). Az örökbefogadásra várók száma azonban úgy tűnik még nagyobb ütemben növekszik, 2010-ben még csak 1500 körül volt, 2016-ban már 2400 (Örökbe.hu, 2017), 2017-ben 2753 örökbefogadásra alkalmasnak nyilvántartott személy várt gyermekre (KSH, 2018).

² <https://orokbe.hu/2017/10/12/2016-os-orokbefogadasi-statisztika/>

³ Jelen tanulmányban a roma és a cigány kifejezéseket ekvivalensként, szinonimaként használjuk

„A szakellátásban élők egy részének helyzetét az örökbefogadás oldhatná meg, a családjukból kiemelt kiskorúak közül évek óta átlagosan 2 ezer gyermeket tartanak nyilván örökbe fogadhatóként. A területi gyermekvédelmi szakszolgálatoknál nyilvántartott örökbe fogadható kisgyermek sok esetben fogyatékossgal, tartós betegséggel élnek, vagy egyszerűen csak „túlkorosok” a kisgyermekre vágyók szemében, hiszen közülük minden második gyermek már betöltötte a 10. életévét is (KSH, 2012).” valamint minden harmadik örökbefogadásra váró gyermek fogyatékossgal él – szerepel a KSH jelentésében. A roma származás szintén hátráltató tényező lehet, hogy egy gyermek családra találjon és ezáltal bennmarad a szakellátásban és így az örökbe fogadni vágyók inkább további éveket várnak a számukra megfelelő kisgyermekre (Szilvási, 2005). „Egyértelmű növekvő tendenciát figyelhetünk meg a külföldre történő örökbefogadások számának és arányának alakulásában. Három év alatt az ilyen eljárások száma majdnem a duplájára emelkedett, és a 2014. évi 17%-kal szemben immár 23%-át teszik ki az összes engedélyezett örökbefogadásnak.” (KSH, 2018, 3.) Minden negyedik-ötödik örökbefogadott gyermek nemzetközi örökbefogadási rendszerbe kerül, leginkább Olaszországba Spanyolországba, Norvégiába, az Egyesült Államokba, Franciaországba és Hollandiába (KSH, 2012).

A romák strukturális szegénységének és kiszolgáltatottságának egyik tünete, hogy az örökbefogadási rendszerben folyamatosan nő a roma gyerekek száma. A roma származású gyermekek felülreprezentáltsága a gyermekvédelmi szakellátásban is fennáll (Havas, Herczog & Neményi, 2007), így az örökbefogadásra várakozó gyermekek között is feltételezhetően magasabb ez az arány, bár hivatalos adatainak erre vonatkozóan nincsenek (Szilvási, 2005; Gyermekvédelmi tv. 135 § (2)). Az adatok is azt érzékeltetik, hogy az örökbeadható gyermekek kínálata és kereslete nincs összhangban egymással, melyben több tényező mellett, a roma származás is szerepet játszik (Havas, Herczog & Neményi, 2007), hiszen az örökbefogadásra váró leendő szülők zöme, becsülten 80-90 %-a nem vállal cigány gyermeket (Keresztes-Takács & Nguyen 2017). Akik viszont örökbe fogadnak roma gyermeket, noha számuk már nő, sokszor megbélyegzéssel találkoznak és nem kaptak eddig megfelelő felkészítést az interetnikus családdá válás egyedi jellemzőinek kezelésére.

Ahogy említettük évről évre nő az örökbefogadásra várakozók száma, valamint az örökbefogadások száma is növekszik. (KSH – örökbe.hu⁴, 2017) Magyarországon

⁴<https://orokbe.hu/2017/10/12/2016-os-orokbefogadasi-statisztika/>

évente kb. 700-1000 gyermeket fogadnak örökbe, akik többségének bizonytalan származása, ill. sokan vélhetően vagy tudottan cigány származásúak. Így az interetnikus örökbefogadó család egy egyre inkább előtérbe kerülő családkonstrukció. Azonban már az első kutatási lépések során kiderült, hogy nincs elérhető adat az örökbefogadott roma gyermekek vagy interetnikus családok számosságával kapcsolatban, mivel az örökbefogadási rendszerben nem szerepelhet információ a gyermekek etnikai származását illetően, és hivatalosan nem is kérhető gyermek származás alapján. Azon kívül, hogy nem etikus, számos esetben nehéz is megállapítani a származást.

2. 4 ÖRÖKBEOFAGADÁS ÉS IDENTITÁS

Az örökbefogadó családok egy speciális csoportja az interetnikus örökbefogadó családok, azon belül is a roma gyermeket örökbe fogadó szülők (Keresztes-Takács & Nguyen, 2017, 2018). Számukra az előítéletekkel való találkozás és az azzal való megküzdés a fő probléma hiszen interetnikus örökbefogadás esetén az örökbefogadás ténye – ami bár a legtöbb esetben nem titok, de családi ügy – láthatóvá válik (Maldonado 2005, Yngvesson, 2010; Miall, 1996) és azáltal, hogy a hagyományos család percepciója biológiai köteleket feltételez könnyebben megkérdőjeleződhet a család hitelessége. Szociálpszichológiai szempontból különösen érdekes az etnikai identitás alakulása a roma gyermeket örökbefogadó szülőknél (Tigervall & Hübinette, 2010; Vonk, 2001, Johnston, 2007; O'Donoghue, 2004). Az etnikailag vegyes családoknál megfigyelték – jellemzően afro-amerikai és kaukázusi házasságok, és abból származó gyermekkel (O'Donoghue, 2004) – hogy az etnikailag kisebbségi csoport tagjával élő egyénnel szoros kapcsolatban álló, társadalmilag a domináns csoporthoz tartozó fél számára is kialakul egyfajta kisebbségi etnikai identitás. Örökbefogadó szülők körében az etnikai identitás vizsgálata már a nemzetközi szakirodalom látókörébe került (Hughes és mtsai, 2006; Vonk, 2001), de empirikusan és hazai viszonyok között még nem kutatták.

2.4.1 Etnikai identitás és annak alakulása az interetnikus családokban

Az identitás önazonosságot jelent, ami feltételez egyfajta állandóságot, egy olyan komplex konstrukció, melyet a környezeti tényezők befolyásolhatnak, így a változás, illetve a kontextualitás is jellemzi (Kroger & Marcia, 2011). Egy olyan konstrukció, mely a csoportközi viszonyokban, a folyamatos megkülönböztetés és összehasonlítás folyamatában töltődik meg tartalommal (Brewer & Pickett, 2006). A reális vagy stabil

identitás három tényező harmonikus egyensúlyából konstruálódik: milyennek gondolom én magam, milyennek tükröznek engem a környezetem és a fontos személyek és mit gondolok én arról, hogy milyennek láthatnak engem. Ha e három szempont egyensúlya felborul, akkor sérülhet az énkép. Székely (2016) összefoglalva kiemeli, hogy az identitás tudati struktúra, ami egyszerre állandóságra is törekszik, de változékony is, amint társadalmi szerepeink változnak vagy a társadalmi megítélés változik.

Az etnikai identitás egy dinamikus, multidimenziós pszichológiai konstruktum arra utal, hogy valaki egy bizonyos etnikai csoporthoz tartozónak érzi magát (Phinney, 2003). Az etnikai identitás tematikájának szociálpszichológiai vonatkozásai elsősorban a csoportközi viszonyok problémáinak összetevőjeként merülnek fel (Erős, 1993). Az egyén etnikai identitásának alakulása egy olyan folyamat, mely során egy kisebbségi csoporthoz tartozó személy tudatosítja magában az adott etnikai csoporthoz tartozását. Ebben a folyamatban fontos mozzanat, hogy milyen értékek kötődnek ahhoz a csoporthoz, amihez tartozik, hogy ez alapján pozitív vagy esetleg negatív identitást alakít ki a közösséghez tartozó egyén (Phinney, 1992).

Az etnikai identitás a szociális identitásnak egy vetülete, mely azt jelzi, hogy az egyén mennyire tudatos a csoporthoz való tartozásban, milyen kognitív tudása van a csoportról és ez viselkedéses szinten hogyan valósul meg (Neményi, 2007). A kisebbségi identitás fejlődési modelljében négy identitásszintet írtak le. Az identitás elérése, amely korrelál a Phinney-féle csoportosításban az elért etnikai identitás fáziséval, mely szinten azok állnak, akik már átesetek az identitáskrízisen és elkötelezték magukat egy saját maguk számára kialakított álláspont mellett és eköré építették ki saját identitásukat. A korai zárás szakaszában vannak azok, akik már szintén elkötelezték magukat valamilyen nézőpont mellett, de nem mentek át az identitáskrízisen és egyáltalán nem kérdőjelezték meg a családjuk nézeteit. A moratórium szakasza azokat jellemzi, akik éppen most élik identitáskrízisüket, tehát aktívan keresik a válaszokat, vagyis a felfedezés szakaszában vannak, most kezdik el relációban látni magukat más csoportok között. Az identitásdiffúzió csoportjába azok tartoznak, akik nem rendelkeznek egységes énképpel. Az identitás kialakulása serdülőkorban történő exploráció és elköteleződések folyamatában történik, a szociális identitáson belül alakul ki az etnikai identifikáció is (Phinney, 2003).

Az identifikációs folyamat tudatosodásának három egymásra épülő szakasza van Phinney szerint: a reflektálatlan fázis, a feltárás fázis, és a beteljesült fázis (Phinney,

1992), mely szakaszok nem köthetőek egy-egy adott életkori periódushoz. Az etnikai identitás nem egy velünk született tudás, hanem a csoportközi interakciók mentén alakul, formálódik. Az etnikai identifikáció kialakulásának folyamata általában gyermekkorban kezdődik (Phinney, 1992), de hasonló identifikációs folyamatot figyeltek meg felnőttkorban az interetnikus családokban is, amikor az alapvetően többségi identitású félhez hozzáadódik a másik félnek tulajdonított csoporttagságból eredeztethető identitása is (O'Donoghue, 2004, Hughes és mtsai, 2006).

Fontos azt is tisztázni, hogy a rassz és az etnikum társadalmilag konstruált, nem objektív és öröklődő, hanem egy fluid konstrukció, az etnikum és a rassz tárgyiasítása problematikus (Annamma, 2012, Raible, 2005). Az etnikumnak és a rassznak ezt a természetét szükséges értenünk ahhoz, hogy hogyan tevődik össze az „interetnikus” örökbefogadott gyermek – és az örökbefogadó szülő – etnikuma és hogyan reflektál az etnikai konfliktusokra a szélesebb társadalomban. Azonban akármennyire egy szociális konstrukcióról beszélünk az etnikum kapcsán, mégsem tehetjük meg, hogy ignoráljuk, hiszen nagy hatással van az interetnikus örökbefogadó családok életére (Annamma, 2012).

Más tapasztalatokat szerezhet az az etnikailag vegyes családban lévő gyermek, aki az USA-ban vagy Angliában nő fel, ahol jelentős kulturális sokféleség van, mint, aki például a skandináv országokban, ami az etnikum és kultúra tekintetében sokkal homogénebb. Az első csoportban lévő gyerekeknek több lehetőségük van, hogy tanuljanak az etnikai vagy kulturális örökségeikről, találkozzanak hasonló etnikumú társakkal és kifejlődjön az a képességük, hogy megküzdjenek a rasszizmussal, mint az etnikailag homogénebb társadalmakban élő gyermekeknek (Palacios & Brodzinsky, 2010). Egy Angliában végzett kutatás azt találta, hogy pozitívabb az etnikai identitása azoknak az örökbefogadott gyermekeknek, ahol a szülők minimalizálják az etnikumok szerepét (Scherman & Harré, 2004 idézi Gill & Jackson, 1983). Ezzel szemben Annamma (2012) indiai örökbefogadottakkal készült interjúk nyomán azt hangsúlyozza, hogy a gyermek jólléte érdekében az örökbefogadó szülőknek, hogy beszéljenek az etnikumokról és mindent meg kell tenniük azért, hogy etnikailag sokszínű környezetben lakjanak.

A legtöbb interetnikus örökbe fogadó családdal foglalkozó tanulmány a gyermek etnikai identitását vizsgálja (Andujo, 1988, Lee, 2003, Yoon, 2004), azonban jelen tanulmány fókuszja az örökbe fogadó szülők etnikai identitásán van. Alapvetően a többségi társadalomban élő egyén vele hasonló etnikumú emberekkel veszi körül magát,

így saját környezetében nem is észleli saját etnikai identitását. Amint a látótérbe kerül egy kisebbségi csoporttag az egyén már érzékeli is „többségihez etnikai identitását”, tehát a másik viszonylatában aktivizálódik, ez az etnikai tudatosság (Vonk, 2001). Ez a Helms (1990) és Rowe, Bennett és Atkinson (1994) által kidolgozott „fehér rassz identitás fejlődési modell”, amely Phinney (1992) etnikai identitás modelljéhez hasonlóan mutatja be a különböző stációkat az egyén etnikai identitásfejlődésben, a többségi etnikai csoporthoz tartozók esetében. Helms (1990) elmélete a kisebbségi és többségi csoporttag kontaktjával kezdődik, majd a fehér identitás első tudomásul vétele, fehérek idealizálásán keresztül, jut el végül az autonóm multikulturális identitásig. Rowe, Bennett és Atkinson (1994) modellje egy el nem ért és egy elért etnikai tudatosságból és azon belül különböző szintekből áll. Azonban ezek az elméletek a „fehér etnikai identitásnak” a kialakulására utalnak, nem pedig a többségi társadalom tagjaként a kisebbségi etnikai identitás kialakulására.

Brubaker (2015) egy olyan diskurzusra hívja fel a figyelmet, mely szerint „transracial” családoknak hívni az örökbefogadó családokat, ahol eltérő etnikumú az örökbefogadó szülő és az örökbefogadott gyermek, hibás és veszélyes, hiszen szerinte a "transracial" örökbefogadás nem vonja magával az örökbefogadó vagy az örökbefogadott etnikai változását. Ezzel az állásfoglalással vitatkozik Raible – a „transracial” örökbefogadás vezető tudósa –, aki szerint ez a folyamat igenis vonhat maga után identitásváltozást az örökbefogadó szülők vagy a testvérek körében (Brubaker, 2015, Raible, 2008).

O’Donoghue (2004) kvalitatív kutatásában tizenegy anyával készített interjút, akik afro-amerikaival házasodtak és „etnikailag vegyes” gyermeket neveltek és ezáltal jobban tudatában kerültek saját etnikai identitásuknak. Megfogalmazza, hogy azoknak az anyáknak, akiknek afro-amerikai férjük és gyermekük van kénytelenek kezelni a rasszizmust, a diszkriminációt, oly módon, ahogy egy kaukázusi embernek általában nem kell. A nők tehát magukon érezték a rasszizmus hatásait: kiközösítve a családjukból, negatív reakciók a házasságukra, bajos albrétekeresés, nehezebben jutottak hitelhez, ellenséges megjegyzések, viszont a gyermekük vagy férjük nélkül észlelik a „fehérek privilégiumát” (Raible, 2008), Dalmage (2001) szerint olyanok, mint a „társadalom kémjei”.

Johnston és munkatársai (2007) szerint azok az ázsiai gyermeket örökbe fogadó szülők, akik több érdeklődést mutattak ázsia-amerikai kultúra irányába, jobban bátorították

gyermeküket is az etnikai és kulturális szocializációban. A kutatás továbbá felhívja a figyelmet, hogy a kínai gyermeket örökbe fogadó amerikai szülők könnyebben tudnak azonosulni a kínai kultúrával, mint például a koreai örökbefogadott gyermek esetében, hiszen egy sokkal inkább „elérhető kultúráról van szó”, ha a különböző éttermekre, boltokra és kulturális fesztiválokra gondolunk.

2.4.2 Interetnikus szülők kulturális kompetenciái

A kulturális kompetenciák az a hozzáállás, tudás és azok a készségek, melyek segítségével a szülők felismerik gyermekük szükségleteit a kulturális szocializáció során (Vonk, 2001). Több kutató szerint van erre szükség, azaz szükséges segíteni a gyermeknek az etnikai identitás kialakulását, a pozitív kisebbségi identitás kialakulását (Scroggs & Heitfield, 2001, McRoy, 1994) a kulturális kompetenciák erősítésén keresztül, míg mások szerint a szülő, úgysem adhat többet, mint amennyi alapvetően a birtokában van, a többi mind „ráerőltetett kultúra” lenne (Simon & Roorda, 2009, Vonk, 2001), Yoon (2001) azonban pozitív kapcsolatot talált a kulturális szocializáció és a gyermek pszichés jólléte között, amelyet erősen mediál az etnikai identitás. Egy bolgár roma fiatalokat vizsgáló kutatásban (Dimitrova, Ferrer-Wreder & Trost, 2015) szintén úgy találták, hogy a roma etnikai identitás pozitív prediktora az élettel való elégedettségnek, mi több a szülők etnikai identitása is előrejelzi a fiatalok élettel való elégedettségét.

Az etnikai tudatosság az interkulturális kompetenciák kiindulópontja. A „fehér rassz identitás modellnek” is az alapja és az első szakasza, hogy a kaukázusi embernek – beleértve az interetnikus szülőket – hiányuk van a domináns kultúrától eltérő tapasztalatból (Helms, 1990), ami az etnikai identitás és kulturális különbségek érzékenységét biztosítaná. Az interetnikus örökbefogadással foglalkozó kutatók úgy fogalmazzák, hogy az interetnikus szülőknek extra szülői felelősséggel kell érzékenyek lenniük a gyermekük mások által tulajdonított etnikai csoporttagságával kapcsolatban (Lee, Vonk & Corelli-Simic, 2015, Yngvesson 2010, Vonk, 2001). Ez a felelősség magába foglalja, hogy segítsék a gyermeknek a mások által neki tulajdonított etnikai csoporttagsággal kapcsolatos pozitív érzések kialakulását és az esetleges a rasszizmussal való megküzdését. Végül az etnikai tudatosság érzékenyít a rasszizmus és a diszkrimináció észlelésére. Vonk (2001) szerint az interetnikus szülőknek szükséges megvizsgálni a saját attitűdjüket és érzéseiket gyermekük mások által tulajdonított etnikai

címkéjével kapcsolatban. A szülők érzékenyvé válnak arra, hogy hogyan hat a rasszizmus gyermekükre és családjukra (O'Donoghue, 2004). Ez a család mindig is interetnikus család marad és nem hagyhatják figyelmen kívül az előítéleteket vagy rasszizmust, amelyek a család vagy a gyermek ellen irányulnak. A szülőknek meg kell tanulniuk a pozitív és negatív sztereotípiákat, valamint a látens és direkt rasszizmust is. Összességében az interetnikus szülőknek azáltal, hogy ők is szenzitívvé válnak, meg kell tanítaniuk gyermeküknek is, hogy hogyan küzdjenek meg sikeresen sajátos interetnikus helyzetükkel. A szülő etnikai tudatossága segíthet abban is, hogy gyermeke jobban megismerje azt az etnikai csoportot, amelynek tagjaként a többség azonosítja. Az etnikai tudatosság önmagában is fontos, de jobban érthető a multikulturális tudatossággal és a megküzdési stratégiákkal együtt (Vonk, 2008).

A második komponense a szülői interkulturális kompetenciáknak a multikulturális tervezés, mely azt jelenti, hogy az interetnikus családban felnövő örökbefogadott gyermek tanul arról az etnikai csoportról, amelynek tagjaként őt a többség azonosítja. Ha szülők túlságosan csak a szülővel azonos etnikai csoportban vesznek részt, akkor a gyermeknek megnehezíti az identifikációt azzal az etnikai csoporttal, amelynek tagjaként a többség azonosítja (Vonk, 2001). A különböző kulturális szimbólumok segítenek a szülőknek a bi- vagy multikulturális szocializációban, úgymint a zene és művészet, ételek, valamint a nyelv (Tessler és mtsai, 2011). Maga a multikulturális nevelés olyan alapot ad, amiből magasabb önértékeléssel és pozitív attitűddel az örökbefogadott gyerek is könnyebben kiigazodik több kultúra között (Tessler és mtsai, 2011).

Az interkulturális kompetenciák harmadik pillére a megküzdési stratégiák, melyet a szerző túlélési készségnek nevez (Vonk, 2001), de a hazai kontextust figyelembe véve a megküzdési stratégia fogalom kifejezőbbnek tűnik. A megküzdési stratégiák arra utalnak, hogy a szülők is felkészültek legyenek és tőlük eltérő bőrszínű gyermeküket felkészítsék arra, hogy sikeresen küzdjenek meg a rasszizmussal. Minimalizálni és ignorálni szükséges a különböző etnikai alapú incidensek hatásait, ami nehéz lehet annak a gyermeknek, aki különböző etnikai alapú előítéletek és diszkrimináció célpontja, így segíteni kell nekik, hogy megerősödjön az önképük (Vonk, 2008). Több szerző is a szülők felelősségét említi ezen a téren, hogy gyermeküket megtanítsák a különböző megküzdési stratégiákra a rasszizmus ellen (Andujo, 1988, Crolley-Simic & Vonk, 2011, Yngvesson 2010): nem lehetséges megvédeni a gyermekeket a rasszizmustól, de lehet segíteni őket

abban, hogy meg tudjanak vele küzdeni. Ennek különböző megküzdési módjai, hogy a különböző etnikumokról, rasszizmusról és diszkriminációról nyíltan és őszintén beszéljenek a családban; kapcsolatban legyenek olyan családokkal, akik hasonló helyzetben vannak; legyenek praktikus válaszok a másoktól jövő érzéketlen megjegyzésekre és teljesen intoleránsnak lenni bármilyen etnikai előítélettel szemben (Hughes és mtsai, 2006). A borszínben különbözőbb gyermekek próbálják meg minél inkább kizárni és ne internalizálni az őket érő esetleges rasszizmust. A szülőknek meg kell engedniük, hogy gyermekük megbántott legyen vagy dühös az ilyen helyzetekben, ezzel is azt üzenve, hogy a rasszizmus nem fair dolog és kikerülve ezzel azt, hogy a gyerek magát hibáztassa. Valamint nagyon fontos stratégia megtanítani a gyermeket arra, hogy merjen segítséget kérni, ha az szükséges (Vonk, 2001).

Összefoglalva kiemelnénk, hogy a kulturális kompetenciák azok a készségek, melyek segítségével a szülők felismerik gyermekük szükségleteit a kulturális szocializáció során (Vonk, 2001). Az interetnikus szülői kompetenciák nem azt hangsúlyozzák, hogy az örökbefogadott gyermekek később mindenképpen azzal az etnikai csoporttal identifikálódjanak és arra a kultúrára tanítsák őket a szülők, amelynek tagjaként őket a többség azonosítja, hanem az általános kulturális nyitottságra való nevelés a fontosabb.

2.4.3 A kiterjesztett én és az additív identitás

A szelf hármas felosztása az egyéni, relációs és kollektív én. Az egyéni (individuális) én a személy egyedi, megismételhetetlen tulajdonságegyüttese, melyet a személyközi összehasonlító és megkülönböztető folyamatokból származtatunk. A relációs vagy kapcsolati én az a tulajdonságegyüttes, ami az emberben más, számára jelentős személyekkel közös, az érzelmi kötődések terméke. Kollektív én a saját csoporttal közös, de megkülönbözteti a személyt más kívülálló esetleg ellenséges csoporttól és a csoportközi összehasonlító folyamatok során alakul ki (Sedikies, 2006). Wright, Aron és Tropp (2006) szerint a kollektív én akkor tesz szert pszichológiai érvényességre, ha beletagolódik az egyéni szelfbe. Wrighték nézetei szerint az individuális és kollektív én ugyanazon háttértulajdonságok együttesétől függ és a kontextuális tényezők függvényében aktiválódik egyik vagy másik a kettő közül. A kontextuális tényezők tükröződnek a kapcsolatok súlyozásában. A lelki közelség a külső csoport (pl. egy másik kultúra) egy tagjához erősíti a kötődést, más szóval a kapcsolati én elősegíti a kollektív én fejlődését.

Aronék (1991,1996) én-kiterjesztés elmélete alapján tehát a szoros interperszonális kapcsolatokban az egyén a saját személyes jellemzőknél többet foglal magában. A modell szerint, ha két személy közel kerül egymáshoz, akkor a személyes határok elmosódhatnak és a személyre jellemző tulajdonságok könnyen keveredhetnek. A „másik csoport beépítése az énbe” jelentheti az adott csoporttagság valóságos megszerzését, de jelen esetben ez pszichológiai azonosulást – amikor nincs valódi csoporttagság a másik csoportban –, ugyanakkor a csoportot érintő események személyes jelentőségűvé válhatnak. Ebben az esetben a csoport bevonódott az énbe úgy, hogy a személy pontosan tudja, hogy ő valójában nem tagja a csoportnak. Az interetnikus barátságoknál (Feddes, Noack & Rutland, 2009) is megfigyelték, hogy nemcsak az outgroup csoporttaghoz, hanem általa az egész csoporthoz pozitívabb attitűd társult (Pettigrew, 1998). Pettigrew és Tropp (2006) nagymintás meta-analízis vizsgálatában, – melyben a kontaktus-hipotézist kutatták – kimutatták, hogy a csoportközi kapcsolatok az előítéletesség csökkenésével jártak, mely eredményt magyar mintán a németek és magyarok relációjában is megerősítettek (Balassa & Kovács, 2010).

A társas identitáselméletben a motiváció, az önbecsülés vagy énerősítés, pozitív önértékelés alapvető szükséglet és ez motiválja a csoporthoz való csatlakozást és azonosulást. Aronéknál viszont az én tágításának szükséglete késztet arra, hogy másokat énünk részévé tegyünk, ez az én-kiterjesztés modellje. A „társ bevonása az énbe” kifejezéssel utal arra (Wright, Aron & Tropp, 2006), hogy a bensőséges kapcsolatokban az én és a másik kölcsönösen és szorosan összefügg egymással. Amikor az emberek szoros kapcsolatba kerülnek egymással, az ént és a másikat nem annyira különálló létezőnek, hanem „átfedő én”-nek érzékelik, a közeli társ vonásait az én résznek tekintik. A személyek közötti intimitást tulajdonképp az én/másik átfedés mértékével lehet definiálni. Tehát a „másik beépítése az énbe” alapján csak azokat vonjuk be, akik közel állnak hozzánk, különösképp az intim kapcsolatok, ilyen például a párkapcsolat, szorosabb baráti kapcsolat, vagy szülő-gyermek kapcsolat. Ez egyébként szerepet játszik a más csoportokkal szembeni attitűdök kedvező változásában (Wright, Aron & Tropp, 2006).

A másik személyes tulajdonságaival, annak csoporttagságaival – például etnikai – való pszichológiai azonosulás képzelhető el a roma gyermeket örökbefogadó nem roma szülők esetében, amely során a többségi szülőben – gyermeke roma csoporttagságával maga is azonosulva – roma pszichológiai additív identifikáció alakulhat ki.

Selman (2002) a nemzetközi örökbefogadást egyik tanulmányában, mint egy migrációs folyamatot írja le és csendes migrációnak nevezi, ennek okán az örökbefogadó szülői identitás változás leírásához egy akkulturációs modellt veszünk alapul. Sussman (2000) modelljéhez köthető additív identitás fogalma az új kultúrában töltött idő, a migráció utáni hazatérés során megtapasztalt distresszt magyarázza. A szociokulturális adaptációs folyamatot befolyásolja két olyan tényező, amit felhasználnak a modelljükben: a kulturális identitás központisége azt fejezi ki, hogy mekkora jelentőséggel bír a személy számára a kulturális identitása és a kulturális rugalmasság pedig arra a képességére vonatkozik, hogy szükség szerint módosítsa a viselkedését és gondolkodását (az adaptáció érdekében). A hazatérők újra értékelik a személyes értékeiket, viselkedési repertoárjaikat stb. immár az "hazai" kultúrát tekintve, és sokszor azt veszik észre, hogy nem jól illeszkedik az új kulturális identitásuk az otthoni környezethez, ami negatív affektív állapotokkal jár. Ekkor válik láthatóvá és kiugróvá a kulturális identitásuk elmozdulása/váltása, amely ekkor a javasolt modell szerint négy féle identitásváltás lehetséges: szubtraktív, additív, affirmatív vagy interkulturális, melyek más-más következményekkel járnak a hazatérés során. Az additív identitásváltáskor az egyének úgy érzik értékeik, normáik, viselkedésük jobban hasonlítanak a fogadó országhoz, hasonlóbbnak érzik magukat az ott élőkhez, tehát míg külföldön tartózkodik, kiegészül az identitása a helyi identitással. Ilyen additív identitás alakulhat ki például külföldön tanuló, majd hazatérő diákoknál is, ahol a meglévő identitás mellé a célországból fakadó identitás is társul. Clément és munkatársai (Clément, Noels & Deneault, 2001) szintén az additív identitást emelik ki a kétnyelvűvé válás kapcsán, miszerint a második nyelv már az elsőhöz additívan kapcsolódik, vagyis hozzáadódik és kiegészíti az alapként használt nyelvet, így segítve az interetnikus kapcsolatok alakulását. Hasonlóképp képzeljük a roma gyermeket örökbefogadó szülők roma identitásának alakulását, mely egyfajta hozzáadott identitásként szerepel, megtartva a többségi identitásukat.

2.4.4 Roma identitás

A roma származású társadalmi csoporttagok identitásának alakulására hatással van, hogy sem gazdaságilag, sem kulturálisan, sem nyelvüket tekintve nem egységes társadalmi csoport (Binderhoffer, 2012). Mégis hogyan tudott fennmaradni a cigánység úgy, hogy több évtizede-évszázada száműzött etnikai csoport, hogyan nem tűnt el a nemzetek között? Ezekre a válasz a csoportidentitásban keresendő, mely oly erős és minden egyéni érdek felett álló, a sokszor ellenséges többségi társadalommal szemben

egyként fellépő összefogás (Szabóné, 2012). A társadalmi szintér megítélése természetesen nagy szerepet játszik a roma identitás vállalásában. Az is további fontos tényező az identitás alakulásában, hogy melyik roma csoporthoz tartozik, mennyire hagyományörző a család és a település, ahol lakik, mennyire szegregált vagy éppen asszimilált (Szabóné, 2012). A többségiek által örökbefogadott gyerekek esetében a roma identitás egy elvontabb kisebbségi identitáskonstrukció, hiszen a gyermek roma identitása kezdetben a szülő nézőpontján keresztül alakul, később kapcsolódik hozzá a társadalmi nézőpont, ugyanakkor a biológiai családhoz kapcsolható szocializációs hatások nem érvényesülnek.

Neményi több kutatásában is foglalkozik a romák identitásstratégiáival. Egy 2006-os záró tanulmánya alapján interjú kutatás eredményeként az alábbi kategóriákat alkotta meg (Neményi, 2006). A válaszadók 40%-a származásukat kényszeresen vállalják, identitásukat csoportközi összehasonlításban fogalmazzák meg, akik elfogadják ugyan roma identitásukat, de azt csoportközi viszonyokban fogalmazzák meg. A kutatásban résztvevők egyharmada a hagyományokat tudatosan vállaló romák, akik büszkék származásukra, bár tudják, hogy a többségi társadalomtól eltérő hagyományokkal bírnak, de ez számukra értéket jelent. A cigányságot felvállaló, de hagyományokat elvető identitású csoport számára a származás felvállalása egyértelmű, viszont a hagyományok követését inkább hátráltató tényezőnek érzik. Ide az interjúalanyok egyötöde tartozott. Cigányságot megtagadó, negatív identitásúak, szégyellik saját roma származásukat, vagy a múltban történt konfliktusok miatt, vagy kiközösítés, agresszió és sztereotipikus véleményeken keresztül szemlélik saját csoportjukat és saját magukat. Elhatárolódnak a cigányságtól, nehezen küzdenek meg a rájuk zúduló előítéletekkel. Ide a válaszadók csupán pár százaléka tartozott. Tóth 2007-ben készített egy önjellemzésen alapuló kérdőíves felmérést a romák körében, mely más dimenzió mentén helyezte el az identitás témakörét. Ez alapján a már köztudott integrációs, asszimilációs, marginalizációs, szeparációs stratégiák mellett új kategóriák is kirajzolódni látszottak, mégpedig a kettős identitás, illetve az identitásválság fogalmai. A kettős identitáson belül beszélhetünk együttélés stratégiáról, melynél az a jellemző, hogy a magyar identitáson belül jelölik meg roma származásukat, de olyan is előfordul, hogy roma identitásukat egyfajta pluszként definiálták. Az identitásválságban lévők nem tudják egyértelműen meghatározni magukat a többségi és etnikai identitás mentén (Tóth, 2007). Pálos (2010) „Cigány identitások nehézségei” önbeszámolón alapuló vizsgálata szintén arra engedett következtetni, hogy a kutatások sokszor nem veszik figyelembe azt a

jelenséget, hogy az etnikai közösségek esetében a többségi és nemzeti szocializáció egyszerre hathat, ezáltal többes identitás alakulhat ki. A csoporttagság erősségét, az odatartozás érzetét vizsgálta ez a kvalitatív, interjú kutatás, mely alapján szilárd kötődés, vegyes kötődés, negatív identitás, illetve ezek variációja jelent meg eredményül.

A csoporthoz tartozás szubjektív pozitív érzetei, a büszkeség, öröm, elégedettség, a saját csoportunk preferálása, alapvető emberi motívum (Tajfel, 1992), mely a pozitív szilárd identitás eléréshez nélkülözhetetlen. A roma kultúra, a nyelv, hagyományok, nemzeti történelem megismerése mind olyan elemek, melyek a pozitív identitás kialakításához hozzájárulhatnak, ezek erősítése elősegítené, hogy a roma létet, identitást pozitívabban éljék meg a csoporttagok (Nguyen, 2012; Pálos, 2010).

2.4.5 Roma identitás az interetnikus örökbefogadó családokban

Az etnikai identitás kutatásának egyik jól ismert szerzője, Liebkind (2006) szerint a látható kisebbségi csoportok tagjait különösen nagy valószínűséggel címkézik meg etnikailag, függetlenül attól, hogy ők maguk mennyire azonosulnak ezzel. Scherman és Harré (2004) több kutatásra támaszkodva úgy fogalmaz, hogy ahogy az örökbefogadó szülők érzékelik és meghatározzák a gyermeket etnikai szempontból, a gyermek később úgy fogja meghatározni magát is.

A kisebbségi csoportokat ért megkülönböztetés, kisebbségi érzése miatt a csoporttagok identitása torzulhat, önértékelésükbe, énképükbe beépülhetnek azokat befolyásoló és azokra negatív hatással bíró elemek (Breakwell, 1993). Roma gyermekekkel kapcsolatosan különösen fontos megemlítenünk, hogy sok esetben látható kisebbségről van szó, így az identitásuk a környezet visszajelzési alapján is konstruálódik, nem úgy, mint azokban az esetekben, ahol önmeghatározás alapján az egyén döntheti el jobban, hogy vállalja-e éppen azt az identitását vagy sem (Nguyen, 2012). A pozitív identitás kialakítása kisebbségi csoport tagjaként még nehezebb, hiszen sokféle társadalmi elutasítással találkozhat, melyek óhatatlanul is nyomot hagynak az egyén saját maga megítélésében. Ezért is fontos az örökbefogadott roma gyermekek pozitív identitásának kialakítása és annak segítése, hiszen annak hiányában nehezebben épül ki a bizalom, az önértékelés alacsonyabbá válik, illetve a megküzdési stratégiák torzulhatnak (Picket & Gardner, 2006; Catanese & Tice, 2006). Azonban a valamilyen etnikai csoporthoz tartozás beépítése az identitásba komplexszé, nehezzé teszi az identitásépítési folyamatot (Pálos, 2010).

Erre a folyamatra további nehéz terhet ró a növekvő romaellenesség, amely ma a társadalom minden rétegére jellemző nyílt formában jelenik meg, és nem függ össze azokkal a háttértényezőkkel, amelyek alapján korábbi kutatások megkülönböztették egymástól az előítéletes és kevésbé előítéletes embereket (Székelyi, Örkény & Csepeli, 2001, Keresztes-Takács és mtsai, 2016).

Releváns kérdésnek tűnik az is, hogy a roma identitás és átadásának kérdése az interetnikus örökbefogadó családokban a szülőknél, vagy hangsúlyosabban a szakértők, a szervezetek, illetve az önszervező csoportok körében merül fel. Ugyanis a roma identitás meghatározásának nehézségeit és komplexitását körbejárva úgy tűnik, mintha a roma identitás átadásának taglalása aktuális téma és megoldás lenne úgy, hogy közben a fogalom tartalma nem világosan tisztázott. Az interetnikus családban nem feltétlenül csak az örökbefogadott nézőpontjai és a társadalmi sztereotípiák jelennek meg az identitásépítés folyamatában, hanem az örökbefogadó szülő romaképe is, amely lehet hasonló vagy karakteresen más is a szélesebb társadalom sztereotípiáihoz képest (Keresztes-Takács & Erős, 2018).

3. CÉLKITŰZÉSEK ÉS HIPOTÉZISEK

Az örökbefogadás a hazai viszonyok között több feltáratlan területet rejt magában, különösen annak szociálpszichológiai és interkulturális vonatkozásait illetően.

Hazai viszonylatban az örökbefogadással kapcsolatos tudományos vizsgálatok szociálpszichológiai szemszögből való megközelítése újszerűnek mondható, örökbefogadó családokkal kapcsolatos attitűdvizsgálat még nem készült Magyarországon (Neményi & Takács, 2015), a téma interkulturális aspektusának vizsgálata pedig aktuális. A doktori disszertáció arra vállalkozik, hogy hiánypótló szerepet töltsön be ezeken a területeken.

Jelen disszertáció általános célja, hogy az örökbefogadás szociálpszichológia és különösképp annak interkulturális vetületeit összefüggéseiben magyarázza. Célunk mind bemutatni a hazai örökbefogadás intézményében található szociálpszichológiai elméletekkel magyarázható elemeket, mind feltárni az örökbefogadással, de különösképp a roma gyermekek örökbefogadásával kapcsolatos attitűdöket, valamint felmérni a roma gyermeket örökbefogadó szülők percepcióit az előző két megfogalmazott céllal kapcsolatosan.

Empirikus vizsgálatunk fókuszának kijelölésében az előzőekben részletesen ismertetett teoretikus háttérre támaszkodtunk. Két fő kutatási célt, és hozzájuk kapcsolódóan 23 konkrét hipotézist fogalmaztunk meg, amelyeket az alábbiakban részletesen kifejtünk.

A fenti megfontolások alapján a disszertáció általános célja:

- A magyar társadalomban fellelhető általános egyenlőtlenségi problémák, az örökbefogadás szereplőivel a roma és nem roma örökbefogadott gyermekkel, a roma és nem roma gyermeket örökbe fogadó szülőkkel és általánosságban a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos attitűdök és mélyebb háttértényezők feltárása.
 - Az örökbefogadás szociálpszichológiai vonatkozásainak hazai vizsgálata és annak bemutatása.
 - Milyen sztereotípiák élnek az örökbefogadás szereplőivel kapcsolatban?
 - Milyen tényezők határozzák meg az interetnikus örökbefogadás elfogadását?
- A roma gyermeket örökbe fogadó szülők gyermekük és saját identitásuk konceptualizálása.

- Milyen a szülők roma identitás konstrukciója, azzal kapcsolatos vélekedésük és annak átadása gyermekük számára?
- Milyen az etnikai identitásuk és ezt milyen háttértényezők befolyásolják?

Vizsgálat	Hipotézisek/kérdésfelvetések	Forrás	
Örökbefogadás és Társadalom			
1	H1	Az örökbefogadás intézményében strukturális és társadalmi egyenlőtlenségek vannak.	Neményi & Takács, 2015, Keresztes-Takács & Nguyen, 2017
2	H2	Feltételezzük, hogy az örökbefogadott gyermekhez és azon belül is a roma örökbefogadott gyermekekhez több devianciát társítanak.	Abajo, 2008, Havas és mtsai, 2001, Kende, 2013
	H3	A pozitív tulajdonságokat, mint hogy a gyermek boldog, magabiztos és érzelmileg stabil lesz, inkább a nem örökbefogadott gyermekekhez társítják és legkevésbé a roma örökbefogadott gyermekekhez	Clark-Miller, 2005, Kende, 2013, Neményi, 2007
	H4	Feltételezéseink szerint a hála érzetét magához az örökbefogadottsághoz társítják, ezen belül nem feltételezünk különbséget roma és nem roma örökbefogadott gyermek között.	Miall, 1987
	H5	Erősebb kötődést tulajdonítanak vérszerinti gyermek és szülei között, mint az örökbefogadott gyermek és szülei között.	Singer és mtsai, 1985, Miall, 1987
	H6	Az örökbefogadó szülők kompetenciája, képessége alulmarad a nem örökbefogadó szülőkhöz képest, ugyanakkor melegszívűbbnek és barátságosabbnak ítélik meg őket, függetlenül attól, hogy roma vagy nem roma gyermeket fogadnak örökbe.	Neményi & Takács, 2015, Cuddy és mtsai, 2007
	H7	Ambivalens érzéseket feltételezünk az örökbefogadó szülők irányába, miszerint feltételezzük, hogy a csodálat érzete mellé, lenézés társul – hiszen a társadalom a biológiai gyermekvállalást preferálja – és ezeknek erősebb megnyilvánulását várjuk roma gyermeket örökbefogadó szülőknél.	Foli, 2012

	H8	Irigység és féltékenység nem jelenik meg az örökbefogadó szülők irányába, viszont a szánalom és sajnálat inkább a roma, míg együttérzést a nem roma gyermeket örökbefogadó szülők váltanak ki.	Cuddy és mtsai., 2007
3	H9	Általánosságban az örökbefogadásnak magasabb a támogatottsága, mint az interetnikus örökbefogadásnak (a). Feltételezéseink szerint megjelenik abban is, hogy nagy arányban értenek egyet azzal, ha az örökbefogadásra várakozó szülő etnikai kikötést tesz (b), valamint a család egységéhez a szülő és gyermek azonos etnikumát fontosnak tartják (c)	Dave Thomas Foundation For Adoption, 2017
	H10	A demográfiai tényezők is meghatározzák az örökbefogadott roma gyermekkel kapcsolatos attitűdöt, úgymint a nem, kor, iskolai végzettség és lakhely. Feltételezéseink szerint a nők (a), a magasabb iskolai végzettségűek (b), valamint az életkor előrehaladtával (c) és a fővárosban élők elfogadóbbak (d) a roma gyermekek örökbefogadásával kapcsolatban.	Mohanty, 2014, Keresztes-Takács és mtsai, 2016, Murányi, 2006
	H11	Feltételezéseink szerint a magyar lakosság nagyobb százaléka lesz elutasító a roma gyerekek örökbefogadásával kapcsolatban, melynek legfőbb okának a gyermek feltételezett biológiai adottságait nevezik meg.	Neményi & Takács, 2015, Keresztes-Takács & Nguyen, 2017
	H12	A Schwartz-féle iránymutató értékek – nem kizárólagos módon, de – hatással lehetnek az interetnikus örökbefogadással kapcsolatos attitűddel, tehát annak megítélésén hangsúlyosak lesznek a vizsgálati személy által képviselt értékek, hiszen adott helyzetben elsőként az értékek aktiválódnak. Ennek értelmében elfogadóbb lesz az a vizsgálati személy, aki az értékskálán az önmeghaladás értékein (jóindulat és univerzalizmus) magas értéket mutatnak, az erő és hedonizmus értékein pedig alacsonyabban.	Schwartz, 2006

	H13	Hipotézisünk szerint, melyet a roma gyermek örökbefogadással kapcsolatos tényezők vonatkozásában állítottunk fel, az interetnikus családokkal kapcsolatos attitűd háttértényezői között közvetlen és közvetett kapcsolatokat is feltételeztünk az alábbiak szerint: az esszencializmus közvetett kapcsolatban áll az interetnikus családokkal kapcsolatos attitűddel, több háttértényezőn keresztül is, míg a romaellenesség az örökbefogadással kapcsolatos attitűd közvetett és közvetlen, a roma gyermeket örökbe fogadó, valamint a roma örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos sztereotípiák pedig közvetlen kapcsolatban állnak a kimeneti változóval.	Andujo, 1988, Mandalaywala, Amodio, & Rhodes, 2017, Bastian & Haslam, 2006
Örökbefogadás és Identitás			
4	H14	Felvetésünk szerint a roma gyermeket örökbefogadó nem roma szülők nagy része a roma identitást pozitívan és egyfajta romantizált, általánosságban romákhoz társított pozitív sztereotípiákkal írják le.	Keresztes-Takács, 2016
	H15	Legkevésbé valószínű, hogy a társadalomban jelenlévő negatív sztereotípiákat kapcsolják a roma identitáshoz, hiszen alapvetően a legelfogadóbb személynek tekintjük a célcsoportunkat, aki a társadalmi távolságot mérő skála legfelsőbb szintjét „teljesíti”, azaz elfogad családtagjának roma személyt.	Babbie, 1998
	H16	Feltételezésünk szerint, amennyiben a szülők figyelembe veszik az elterjedőben lévő szakértői ajánlásokat, akkor az alapvetően többségi identitáshoz hozzáadott roma identitás kialakításához igyekeznek roma művészeti elemeket választani annak érdekében, hogy pozitív romakép alakuljon ki.	Szilvási, 2005, Sussman, 2000, Keresztes-Takács & Nguyen, 2017
	H17	Véleményünk szerint a roma identitás közbeszédben való nem tisztázott fogalmi keretei miatt a szülők a személy teljes identitását értik roma identitás alatt és nem csak azt a szeletét, ami a roma csoporthoz való viszonyáról szól.	-

5	H18	A gyermekkel eltöltött idő befolyásolja az etnikai tudatosságot, mégpedig minél régebben van együtt az örökbefogadó szülő örökbefogadott gyermekével, annál tudatosabb etnikai szempontból, vagyis annál érzékenyebb a társadalomban az etnikai különbségekre.	Singer, L. M., Brodzinsky, D. M., Ramsay, D., Steir, M. and Waters, E., 1985
	H19	A gyermeknek tulajdonított roma csoporttagság hatással van a szülő etnikai tudatosságára.	O'Donoghue, 2004
	H20	Az etnikai tudatosság a kulturális kompetencia kiindulópontja. Etnikai szempontból minél tudatosabb egy szülő, annál inkább lesznek multikulturális tervei.	Vonk, 2001, Scroggs és Heitfield 2001, Johnston, 2007
	H21	Etnikai szempontból minél tudatosabb egy szülő, annál szélesebb körű lesz a megküzdési stratégia készlete.	Vonk, 2001, Scroggs és Heitfield 2001, Johnston, 2007
	H22	A szülői kulturális kompetenciák magasabb foka, vagyis a megküzdési stratégiák, a multikulturális tervezés és etnikai tudatosság bejósolja a szülő erősebb roma additív identitását.	Lee és mtsai, 2015; Hughes és mtsai, 2006
	H23	Minél erősebb a szülő roma additív identifikációja, annál valószínűbb, hogy több helyzetben is romának vallotta magát.	O'Donoghue, 2004; Szilvási, 1997

2. táblázat Hipotézisek

A célkitűzéseknek megfelelően öt vizsgálatot tartalmaz, melyek segítségével választ kaphatunk az egyes hipotézisekre.

1.vizsgálat: Az első kutatás célja volt a hazai örökbefogadás szociálpszichológiai szempontból történő vizsgálata és annak feltárása, hogy intézményi és rendszerszinten milyen főbb diszkriminatív problémákat rejt az örökbefogadás gyakorlata.

A hiányzó hazai, kurrens szakirodalmi háttér miatt, szükségesnek tartottuk, hogy szakértők bevonásának segítségével tájékozódjunk az örökbefogadás intézményében, így a téma aktuális, hazai helyzetét mélyrehatóbban megismerhetjük. Az örökbefogadás hazai folyamatát tekintve, annak különböző területét jól ismerő szakemberekkel készítettünk, összesen tíz interjút, melynek célja, hogy annak szociálpszichológiai sajátosságait felmérjük.

2.vizsgálat: A második kutatással célunk volt az örökbefogadó szülőkkel és az örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos sztereotípiák és vélekedések felmérése. A felmérésre szánt kérdőívet 222 fő töltötte ki és a vizsgálat kényelmi mintavétellel történt.

3. vizsgálat: Ezen vizsgálati szakaszban már szélesebb körben, lakossági arányosan rétegzett mintán vettük fel a roma gyermek örökbefogadásának társadalmi megítélésével kapcsolatos kérdőívcsomagot, melyet 1008 fő töltött ki és Magyarország lakosságára, korra, lakóhelyre tekintve reprezentatív.

4.vizsgálat: A vizsgálat fókuszában a roma gyermeket örökbefogadó szülők álltak. Célunk volt nyílt kérdéssel, kérdőíves eszközzel feltárni, hogy mit gondolnak a roma identitásról, annak átadási lehetőségeiről.

5.vizsgálat: Ebben a szakaszban kérdőíves módszer segítségével mértük fel, hogy a roma gyermeket örökbe fogadó szülők hogyan élik meg sajátos helyzetüket, milyen stratégiát alkalmaznak, változott-e az identitásuk.

vizsgálat sorszám	módszer	cél
1.	szakértői interjúk	a hazai örökbefogadás szociálpszichológiai szempontból történő vizsgálata és annak feltárása, hogy intézményi és rendszerszinten milyen főbb egyenlőtlenségi problémákat rejt az örökbefogadás gyakorlata
2.	kérdőív	az örökbefogadással az örökbefogadó családokkal és az örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos sztereotípiák és vélekedések felmérése
3.	kérdőív (reprezentatív)	a roma gyermekek örökbefogadásával kapcsolatos attitűd felmérése
4.	kérdőív (nyitott kérdés)	A roma gyermeket örökbefogadó szülők roma identitáshoz fűződő viszonyuk.
5.	kérdőív	Célunk megvizsgálni a roma gyermeket örökbefogadó szülők gyermekükkel kapcsolatos észleléseiket, kulturális kompetenciáikat és etnikai identitásukat.

3. táblázat A vizsgálatok módszerei és céljai

4. MÓDSZEREK

4.1 MINTA ÉS ELJÁRÁS

vizsgálat	módszer	célcsoport	elemszám	mintavételi eljárás
1.	interjú	szakértők	10 fő	Az örökbefogadás területén érintett pszichológus, szociológus, gyermekvédelmi és gyakorlati szakemberek kiválasztása kutatómunka során.
2.	kérdőív	társadalom	222 fő	A mintavétel „hólabda módszer” alkalmazásával történt. Kényelmi mintvételt alkalmaztunk: első körben könnyen elérhető alanyokhoz juttattuk el a kérdőívsomagot, majd őket arra kértük, hogy továbbítsák azt. Az online kérdőív elérhetőségét közösségi oldalak tematikus csoportjaiban is közzétettük, ahol szintén kértük a kitöltőket arra, hogy továbbítsák azt az ő ismerőseik felé.
3.	kérdőív	társadalom	1008 fő	Az adatgyűjtéshez egy piackutató céget kértünk fel, hogy Magyarország lakosságára, nemre, korra, településjellegre lakossági arányosan rétegzett mintát állítson össze. A kérdőív e-mailen, a megbízott cég címlistáján keresztül került a kitöltőhöz.
4.	kérdőív – nyitott kérdés	roma gyermeket örökbefogadó nem roma szülők	97 fő	Az online kérdőív első oldalán meg kellett jelölniük a kitöltőknek, hogy hozzájárulnak-e a kutatásban való részvételhez, illetve fontos kitétel volt, hogy csak abban az esetben töltsék ki a kérdőívet, ha biztosan vagy vélhetően roma származású gyermeke van. A kérdőívsomagot online formában tettük a kitöltők számára elérhetővé. Az online kérdőív elérhetőségét az örökbefogadást közvetítő hét, valamint örökbefogadás segítségével foglalkozó két nagyobb civil szervezetek levelezőlistáján és közösségi oldalán, a roma gyermeket örökbefogadó szülők által létrejött klub levelezőlistáján, valamint a közösségi oldalak örökbefogadással kapcsolatos
5.	kérdőív	roma gyermeket örökbefogadó nem roma szülők	153 fő	

				tematikus csoportjaiban is közzétették.
--	--	--	--	--

4. táblázat A vizsgálatokhoz felhasznált minta

4.2 ESZKÖZÖK BEMUTATÁSA

A kutatásban felhasznált egyes eszközöket és kérdőívesomagot, az adott kutatási résznél részletesen bemutatjuk.

5. KUTATÁSOK

5.1. KUTATÁS 1. INTERSZEKCIONALITÁS ÉS ÖRÖKBEOFODÁS⁵

5.1.1 Célkitűzések és hipotézisek

Az első kutatás célja volt a hazai örökbefogadás szociálpszichológiai szempontból történő vizsgálata és a további kutatások főbb fókuszpontjának és céljainak kitűzése. A következőkben megkíséreljük – tovább gondolva Neményi és Takács (2015) kutatását – részben teoretikusan a szakirodalom alapján, továbbá empirikusan a szakértői interjúk tapasztalatai alapján összegyűjteni, hogy az örökbefogadás folyamatában – vagy akár pont annak okaként –, hogyan és miként jelennek meg a társadalmi egyenlőtlenségek, valamint az azokból fakadó társadalmi problémák, mindezt az interszekcionalitás paradigmáján keresztül.

5.1.2. Módszer

5.1.2.1 Minta és eljárás

A téma részletesebb bemutatását a fellelhető csekély hazai szakirodalom mellett szakértőkkel folytatott interjúrészletekkel és az általuk adott információkkal egészítjük ki. A tanulmány empirikus részéhez 10 szakértői interjút vettünk fel 2015-2016 között. Interjút készítettünk a MTA TK Szociológiai Intézet kutatóival, civil és állami szervezeteknél örökbefogadó szülőket felkészítő tanfolyam és Mózeskosár Egyesület pszichológusaival, a Család, Gyermekek, Ifjúság Egyesület és SOS Gyermekfalvak gyermekvédelmi szakembereivel, valamint az Ágacska Alapítvány, Romadopt Klub, Örökbe.hu gyakorlati szakembereivel. A vizsgálat az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Kutatás Etikai Bizottság által kiadott kutatásetikai engedéllyel rendelkezik. Az etikai engedély száma: 2015/345.

5.1.2.2 Eszközök

A szakértőkkel felvett kérdések a hazai örökbefogadási rendszer szakirodalomon túli mélyebb megismerésére irányultak. Főként az örökbefogadás szociálpszichológiájának főbb kérdéseire keresték a választ, mint például, hogy miből fakadnak és hol lelhetők fel az egyenlőtlenségek, mi a társadalom hozzáállása az

⁵ Az 5.1 fejezet a Keresztes-Takács O. & Nguyen Luu, L. A. (2017). Az örökbefogadás szociálpszichológiai megközelítése: Interszekcionalitás az örökbefogadásban. *Alkalmazott Pszichológia*, 17(2), 53-69. cikk alapján készült.

örökbefogadó családokhoz, valamint az interetnikus családok létrejöttének kérdéseire kerestük a választ. Mindezt az interszekcionális megközelítéssel, mely során fontos, hogy először külön-külön vizsgáljuk meg az adott egyenlőtlenségi dimenziókat és ne hangsúlyozzuk túl az egyiket a másik hátrányára (Sebestyén, 2016). Choo és Ferree (2010) írta le azt a három típust, amelyek abban tesznek különbséget, hogy mit vizsgálnak meg: csoportot, folyamatot vagy rendszert. Az első megközelítés a többszörösen kirekesztett csoportokra fókuszál, a másik kettő az interszekció dinamikájának magyarázatára az adatok elemzésén keresztül. Jelen kutatásban folyamatokat, illetve rendszereket vizsgálunk.

5.1.3 Eredmények és értelmezések

5.1.3.1. A társadalom normatív családképe és az örökbefogadó családok

A magyar társadalom örökbefogadással kapcsolatos megítélésére még nincsenek hazai adatok, ugyanakkor a szakemberek akként fogalmazzák, hogy az örökbefogadással létrejött családok nem számítanak teljes értékű családnak a társadalom szemében, sokkal inkább valami pótmegoldásnak tekintik azt, az „igazi” család helyett (Neményi & Takács, 2015).

„Az a család Magyarországon, ahol van apa, anya és gyerek és ha nincs gyerek, vagy nincs valamelyik szülő, vagy nem különböző neműek a szülők, akkor az már nem család. És valahogy ezt az ideális családnormát rekonstruálja valójában az örökbefogadással keletkezett család is, ahol más módon nem, de legalább próbáljuk meg, csináljuk meg azt a kvázi családot.” (5. interjúalany, szociológus).

Wegar (2000) kifejtette, hogy az örökbefogadó családok stigmatizáltak és állandó előítéletekkel szembesülnek. Egy nyolcvanas években végzett interjú kutatásban (Miall, 1987) úgy találták, hogy az alábbi, a társadalomban élő reprezentációk mentén válnak stigmatizálttá ezek a családok: egyrészt a kötődés és szeretet kialakítása szempontjából a biológiai köteléknek fontosabb szerepet tulajdonítanak az emberek, másrészt a gyermek ismeretlen múltja és genetikája aggodalomra ad okot. Ezekkel a sztereotípiákkal pedig az örökbefogadó szülők szülői szerepének legitimitása kérdőjeleződik meg, különösen az olyan, zártabb társadalmakban, ahol a homogenitás fontos érték, és a különbözőség egyfajta devianciaként bélyegződik meg.

„Ha az van a második környezetismereti munkafüzetben, hogy fotók vannak felnőttekről fölül, alul meg gyerekekről és a gyerekeknek az a feladata 8 évesen, hogy húzza

össze, kik lehetnek egy család. Na, mi alapján...? Hát a fizikai hasonlóság alapján. A 21. században itt tartunk a családmodellről, hogy egy iskolai tankönyvben ez van? Ez ellen kellene küzdeni.” (6. interjúalany, pszichológus)

A tágabb környezet így a szülői identításban és kompetenciákban is észrevétlenül megkérdőjelezi az örökbefogadó szülők szülői szerepét. A gyermeknevelés, a gyermekek gondozása és az azzal járó jogok és kötelezettségek főként az anya feladatai a kulturális sztereotípiák szerint, a szerzők hangsúlyozzák továbbá, hogy az ideális anyaság konstrukciója a többségi társadalom által kreált koncepció (Lendvai & Nguyen, 2019). Az érett anyaság reprezentációja kulturálisan összefonódott a biológiai anyasággal, így nem meglepő, ha az örökbefogadói szülői szerep nem hiteles szociális attribútuma egy nőnek (Wegar, 2000).

„Szemmel látható, hogy az örökbefogadó családok azért próbálnak meg hozzájuk hasonló gyereket, kicsi gyereket stb. örökbe fogadni, hogy kifeje ez a kép megfeleljen annak a homogám családalképzetnek, ami a magyar társadalomban benne van és hogy ne legyen szemmel látható az örökbefogadás. Abban a pillanatban, ha idősebb gyerek kerül oda, más etnikumú, főleg, ha más bőrszínű gyermek kerül oda, akkor ezt a képet nem nagyon lehet fenntartani. Meg kell küzdeni valami olyasmivel, amivel az örökbefogadó családok nagy része nem akar megküzdeni. Tehát bele akar simulni ebbe a normatív családképbe.” (5. interjúalany, szociológus)

A családdal kapcsolatos értékek tradicionális mivolta nem csak a közvéleményben és a kutatások eredményeiben érhető tetten (Szalma, 2010), hanem a törvényalkotásban is megjelenik. Örökbe fogadni csak házastársaknak vagy egyedülállóknak engedélyezett törvényileg, az együttélés hivatalos és nem hivatalos változatában nem lehet, így törvénykezési szinten is megjelenik a normatív családkép.

„Nem az lenne az állam feladata, hogy a különböző életmód-preferenciáit közzé tegye, mert nem ez a feladata, meg ez társadalmilag sem védhető. Társadalmilag az vajon egy támogatandó elképzelés, hogy az egyik ember a másik emberért, akivel alapvetően nincs vérségi kapcsolata, az iránt felelősséget vállal, nem csak anyagilag, hanem törődésben meg minden egyébben, és ezek elé mesterséges akadályokat gördítsenek? Ezt nem értem, sem szociológusként, sem olyan emberként, aki a társadalmi működést próbálja vizsgálni, sem magánemberként nem értem. Nem értem a szakpolitikát emögött.” (4. interjúalany, szociológus)

5.1.3.2. A társadalmi nem szempontja az örökbefogadásban

Az örökbefogadással kapcsolatos gender szemléletű szakirodalom zömében az azonos nemű párok általi örökbefogadást taglalja (Boyer, 2007; Patterson, 1995; Wainright és munkatársai, 2004), azonban a következőkben részletezzük, hogy a hazánkban törvényi szinten nem engedélyezett azonos nemű párok általi örökbefogadás mellett az örökbefogadó és biológiai szülők motívumaiban miként jelennek meg a társadalmi nemekkel kapcsolatos elvárások és egyenlőtlenségek, valamint az ezekből fakadó társadalmi stigmák.

Elsőként az örökbefogadás intézményének gender szempontú megközelítésénél meg kell említenünk a törvénynek azt a fajta diszkriminatív természetét, miszerint kizárja, hogy a regisztrált vagy nem regisztrált élettársi kapcsolatban élők, ezáltal az azonos nemű párok hivatalosan, közösen örökbe fogadhassanak gyermeket Magyarországon (Ptk. 4:120.§). A törvénykezéssel ellentétben a szakirodalom akként érvel (Neményi & Takács, 2015), hogy a valamilyen szempontból kisebbségi identitással rendelkezők – kisebbségi identitástudatuk és ezzel való megküzdési stratégiák birtokában – fel tudnák készíteni örökbefogadott gyermeküket az őket érő esetleges támadásokra (Takács & Szalma, 2013), emellett elfogadóbbak lennének az örökbefogadott gyermek „kritériumait” illetően is. Nem „pótmegoldásként” tekintenek az örökbefogadás révén létrejött családra (Takács & Szalma, 2013) és nagyobb valószínűséggel fogadnának el roma, fogyatékossgal élő vagy idősebb gyermeket, a rendszer őket mégis kizárja, vagy legalábbis rejtőzködésre kényszeríti. Neményiék (2015) vizsgálatában a megkérdezett homoszexuális örökbefogadók arról számoltak be, hogy bár támogatóan viszonyultak hozzájuk a rendszerben dolgozó munkatársak, ugyanakkor azt is észrevették, hogy a pszichológiai alkalmassági vizsgálaton sokat faggatták szexuális orientációjukról őket, amiről feltételezik, a heteroszexuálisoknál nem meghatározó beszédtema.

„Egy homoszexuális ember nem gondolnám, hogy veszélyt jelentene egy örökbefogadott vagy vérszerinti gyerekre, ha neveli, de azért abban sok igazság van, hogy ezeknek a gyerekeknek az élethelyzetét nekünk valahogy optimalizálni kell, nem szaporítani, az ő máris meglévő másságukat még újabbakkal. Ha egy olyan közegben élünk, ahol nem probléma, hogy azonos nemű pár viszi be óvodába a gyermeket, akkor nyilván ebből a gyerekeknek semmi gondja nem lesz, de hogyha úgy jönnek ide homoszexuális és leszbikus párok, hogy ebben nem tudnak védelmet adni a gyerekeknek, akkor nekiünk gyerekvédőknek ez nagyon nagy felelősség.” (6. interjúalany, pszichológus)

Az American Psychological Association (2012) állásfoglalása és más pszichológiai kutatások eredménye szerint alapvetően az azonos nemű párok általi gyermeknevelés nem okoz problémát a gyermek számára az identitásfejlődés és a szexuális orientációja szempontjából (Patterson, 1992, Wainright és munkatársai, 2004), ugyanakkor a Magyarországra jellemző elutasító közeg miatt gyermekvédelmi szempontból érthetőek a gyermek azonos nemű szülők általi neveléséből adódó, halmozott hátrányaival kapcsolatos aggodalmak, hiszen az azonos nemű párok örökbefogadását vizsgáló attitűdök nagymértékű társadalmi elutasítást tükröztek (Takács & Szalma, 2013).

Ha az örökbefogadó szülők szerepére tekintünk, azokban az esetekben, amikor az örökbefogadásnak a meddőség a motívuma, ott gyakran felmerül az a gondolat, hogy a felek „nem teljesítik” reprodukív szerepüket (Gibson & Myers, 2000). A sikertelen teherbeesési kísérletek – akár természetes, akár mesterséges módszerekkel – megrengeti az addig adottnak vélt szerepeket. Legtöbbször a saját igényeik kielégítése mellett a társadalmi elvárásoknak megfelelően teljesíteni kívánják a számukra természetesnek vett, kijelölt utat, ám amikor biológiai akadályokkal szembesülnek, a nemi elvárásokról alkotott kép is megrendül (Pulay, 2006, Bogár, 2011, Herczog, 2001).

„Legtöbbször, mire ideáig eljutnak [örökbefogadásig], nagyon meg tudnak sérülni, ebben a gyermektelenségi dologban. Miután a lombikozással évtized is elmehet az életéből, így nagyon sokan akkor már bejelentkeznek, amikor igazából vérszerinti gyerekért küzdenek. (...) Szóval én persze tudom, hogy azon, amin ők keresztülmennek kellene pszichológus, de nincs pszichológus a közvetítőknél, nincs pszichológus a meddőségi centrumokban és nálunk [az állami rendszerben] meg nincs annyi kapacitás, hogy a veszteség-feldolgozás is legyen egy terápia.” (9. interjúalany, pszichológus)

A meddőség diagnózisa is egyfajta életválság lehet (Whiteford, 1995), mikoris az egyén nem tudja betölteni a kívánt társadalmi szerepét, amellyel együtt az egész családi struktúra is megreked, így nyer teret a meddőség stigmája. Ez különösen igaz lehet például a magyar társadalomban, ahol a házasság fő motivációjának a gyermekvállalást tartják (Tóth, 1998). Magyarországon a család normatív fogalma a házasságkötéssel létrejövő férfi-nő kapcsolathoz, majd az azután született közös gyermekekhez társul, valamint a házasságra vonatkozó értékek más tekintetében is igen tradicionális beállítódást mutat (Tóth, 1998). A nőket társadalmi szinten különösen érinti a biológiai

anyasággal kapcsolatos elvárás, annak ellenére, hogy fele-fele arányban múlik egyik vagy másik nem képviselőjén a meddőség (Andrejcsik, 2015). Ez különösen igaz az olyan társadalmi közegben, ahol a közhangulat és a politika is egyre agresszívabb népeességpolitikát szorgalmaz. A meddőség tehát egy ideig láthatatlan, bizonytalan ideig tartó, társadalmi elvárások során kialakuló stigma (Whiteford, 1995).

Hazai viszonylatban a gyermekvállalással és a házassággal kapcsolatban a nemek között különböző elvárások fogalmazódnak meg, Szalma (2010) kutatása szerint a magyar társadalomban még létezik az a tradicionális felfogás, amely szerint a nőknél sokkal inkább elfogadják a függést, az alárendelt szerepet, a férfiakat pedig függetlennek, kenyérkeresőnek tekintik a családokban. Tóth (1998) azt találta, hogy azokban az országokban, ahol a nők saját női önmeghatározásának nélkülözhetetlen része az anyaság, ott a gyermek nélküli létet céltalannak és üresnek tartja a közvélemény. Ezzel szemben azokban az országokban, ahol az anyaság csupán egy választható szerep a sokféle női szerep közül, ott sokkal elfogadóbbak a gyermektelenekkel szemben.

Az eddigi kutatások azt mutatják, hogy a magyar társadalom meglehetősen konzervatív felfogású, ha a férfi és a női szerepek megosztásáról, családi értékekről, házasságról, gyerekvállalásról van szó. Azokban a társadalmakban, ahol a nemi szerepek tradicionálisabb formája figyelhető meg és társadalmilag leginkább a nőkhöz kapcsolódik a család és a gyermek, így ezeknek hiánya, vagy normatívtól eltérő léte és az ennek következtében kialakuló előítéletek és sztereotípiák is leginkább a nőket és anyákat sújtják. A férfiakhoz – mivel alapvetően más értékeket rendel hozzájuk a társadalom – más attribútumok kapcsolódnak, így jellemzően sem a kutatásokban, sem praktikusán a hétköznapokban nem jelennek meg az örökbefogadás témakörében.

Eddig az örökbefogadó szülők és a rendszer felől közelítettük meg a témát, de az örökbefogadás gender szempontú megközelítésénél a biológiai szülő(k) szerepét is érdemes bemutatnunk. Ez feltáratlan terület a pszichológia kutatásokban, mivel pragmatikusan nehéz az örökbeadó vagy biológiai szülők felkutatása – hiszen feltételezhetően ez egy olyan traumatikus élménye az életüknek, melynek kutatásához nehezen találni önként jelentkezőt – így az örökbefogadás ezen szereplőiről vajmi keveset tudunk a szakirodalom alapján. A témában jártas szakemberek azonban abban egyetértenek, hogy az örökbeadás oka *„nagyon gyakran zűrös szociális helyzet, de gyakran a második helyen, a zűrös párkapcsolat áll”* (6. interjúalany, pszichológus). Az

egyik megkérdezett szociológus (8. interjúalany) szerint *„ezt még senki nem vizsgálta, pedig végképp érdekes lenne, hogy itt nem csak nő és anya van, hogy nem kényszerítik-e, a vérszerinti apa szerepe egyáltalán nincs sehol feldolgozva.”* Azonban nem csak kényszerítés lehetősége merül fel, hanem az is, hogy a biológiai apa nem is tud a terhesség tényéről. Az egyik általunk megkérdezett pszichológus (6.interjúalany) ezt hiányolja, ugyanis tapasztalata szerint *„abszolút elterjedt dolog, hogy az újszülöttek örökbeadásánál képzelt apát írnak be, senki nem tesz erőfeszítést arra, hogy a nemző apákat ebbe a folyamatba bevonja. Miközben egyrészt van egy felelősségük nekik is – nyilván gyerek csak úgy születhet, ha van férfi is nő is –, másrészt az apák jogai sérülhetnek, mert ha nem is ismerjük őket, honnan tudjuk, hogy nem is nevelnék azt a gyereket, akiről lehetnek, hogy nem is tudnak.”*

Az örökbeadás oka tehát legtöbbször, hogy a biológiai anyák egyedül maradnak a számukra gondot jelentő terhességükkel, nincs mögöttük olyan szociális háló, amely segítené őket ebben az élethelyzetben (Neményi, 2006, Szilvási, 1997). Az egyik általunk megkérdezett pszichológus szakember (6. interjúalany) egy – elmondása szerint – általános problémát mutat be, egy nemrégiben történt örökbeadás kapcsán.

„Az is lehet, hogy az apával foglalkozva a párkapcsolaton tudtunk volna úgy segíteni, hogy ők együtt maradjanak és megtartsák a gyereket, mert ezt a nőt megkérdezve, hogy mi kellene ahhoz, hogy megtartsa a gyereket, azt mondta, hogy egy apa. Közben ő meg el se mondta a férfinak, hogy terhes. 6 és fél – 7 hónaposan vette állítólag észre, de összevesztek a terhesség korábbi hónapjaiban. Viszont nem tudjuk, hogy egy ilyen helyzetben, hogy jön a gyerek, esetleg pszichológus segítségével, családterápiával milyen más irányba ment volna a történet.”

A gyakorlat tehát ezt mutatja, hogy az esetek döntő százalékában a férfiak teljesen kimaradnak a döntéshozatalból. Sérül az apasághoz való joguk azáltal, hogy sok esetben nem tudnak gyermekük érkezéséről, pedig lehet a tudás birtokában más döntést hoznának. Az apa ismeretlenségével a gyermek joga is sérülhet, hiszen az adatok hiányában felnőttkorában sem lesz lehetősége megkeresni biológiai apját.

5.1.3.3 Társadalmi osztálymozgás az örökbefogadásban

Az örökbefogadások zömében jelenlévő társadalmi státuszbeli különbség a biológiai szülő és az örökbefogadó szülő között nem csak a nemzetközi példákban (Herman, 2010), de a hazai gyakorlatban is megjelenik (Szilvási, 1997). Akkor

beszélhetünk társadalmi osztálykülönbségről az örökbefogadásban, mikor a jellemzően hátrányos helyzetben lévő, iskolázatlan, jogait kevésbé érvényesíteni tudó örökbe adó és a jellemzően iskolázott, középosztálybeli örökbefogadó sajátos életútja találkozik az örökbefogadható gyermek kapcsán. Ez esetben felmerülnek a társadalomban meghúzódó osztálykülönbségből fakadó egyenlőtlenségek, a jellemzően középosztálybeli várakozó párok rendszerszintű előnybe részesítése és a biológiai anyák „kihasználása” (Szilvási, 1997). Szilvási (1997) a közvetítő szervezetek átláthatatlanságát bírálja, melyben szerinte felmerülhetnek a strukturális különbségekkel kapcsolatos aggodalmak. A közvetítő szervezetek a biológiai anyák segítésére jöttek létre, néhányan azonban úgy vélik, mintha az örökbefogadók érdekeit szolgálnák. *„Látszólag nagyon nyájasak és támogatóak, de valójában (...) az örökbefogadók pártján vannak és ez nagyon látványos.”* – nyilatkozta az általunk megkérdezett egyik gyermekvédelmi szakember (8. interjúalany). Osztályalapú megkülönböztetés és különböző viszonyulás jelenik meg az örökbeadó és az örökbefogadó között, melyet sok esetben a rendszer tovább is táplál. *„Súlyos etikai dilemma, ha az örökbefogadó családok szükségleteire helyezük a hangsúlyt. (...) Én, aki megtehetem, megvásárolhatom egy olyan embertől, akinek a másik gyermekét etetnie kell, kvázi felhasználom erre a célra.”* – fejtette ki véleményét a témában a gyermekvédelmi szakember (7. interjúalany). Az örökbeadó gyermekek és az örökbefogadásra várakozó szülők szociális helyzetének különbsége tehát egyfajta strukturális igazságtalanság. Az internet terjedésével a magánutas örökbefogadások tűnnek veszélyesebbnek, hiszen a piaci logika egyszerűbben tud érvényesülni. Egyik oldalon áll az örökbeadó szülő, aki szabadulni kényszerül a számára ténylegesen terhet jelentő terhességtől, másik oldalon meg ott áll a mindenre kész örökbefogadásra váró szülő. A magánutas örökbefogadás esetén – vagyis amikor az örökbeadó és örökbe fogadni szándékozó előbb ismeri meg egymást, és csak ezután vonnak be közvetítő szervezetet (Ptk. 4:125.§) – a maga kevésbé szabályozott keretével felmerülnek a gyermekkereskedelemmel kapcsolatos aggályok.

„Nem mondom, hogy emberpiac, de azért főleg a nyílt örökbefogadásnál és nem is annyira a civil szervezeteknél, mert azért az mégiscsak kontrolláltabb terület, de akiket a kórházból orvos, vagy ottani védőnő közvetítésével azonnal örökbe adnak, ott bennem – lehet, hogy picit túlzóan, de – felmerül a bérnyaság. Hogy van egy igény, amit akár így is ki lehet elégíteni.” (7. interjúalany, szociológus).

Ez a helyzet felveti a strukturális diszkrimináció kérdését, miszerint az örökbefogadás kizsákmányolja az alacsonyabb státuszú nőket a középosztálybeli, meddő családok javára (Neményi & Takács, 2015).

5.1.3.4 Interetnikus örökbefogadás

Az interetnikus örökbefogadó családok egy napjainkban egyre inkább előtérbe kerülő családkonstrukció, amely a hazai viszonyok között zömében a roma gyermekek nem roma szülők általi örökbefogadását jelenti (Szilvási, 2005). A nemzetközi szakirodalom leginkább „transracial” családoknak (Goar és mtsai, 2016, Yngvesson, 2010, Lancaster & Nelson, 2009) hívja ezeket a típusú családokat. Interetnikus család esetében az örökbefogadás stigmája láthatóvá és állandóvá válik, különösen, ha külső rasszjegyekben is látható a különböző etnikai származás (Wegar, 2000), hiszen a szociális stigmát mélyítheti, a nehézségeket fokozhatja, ha szembevetőd a szülők és a gyermek fizikai jellemzőikben való eltérése (Maldonado, 2005, Yngvesson, 2010; Miall, 1996).

A hazai viszonyoknak köszönhetően a romák elleni diszkrimináció és előítéletesség következtében az örökbefogadásra váró roma származású gyermekek nem roma társaikkal szemben hátrányos helyzetben vannak (Neményi & Messing, 2007, Havas, 2007). Releváns kérdésnek tűnik tehát, hogy a mai nyílt romaellenes közvélekedés (Székelyi és mtsai, 2001, Keresztes-Takács és mtsai, 2016), hogyan befolyásolja az örökbefogadás gyakorlatát.

Mindenekelőtt fontos lenne definiálni, hogy az örökbefogadási rendszerben ki számít romának (Ladányi & Szelényi, 2000), ugyanakkor ahogyan általánosságban sem egyszerű ennek a kérdésnek a megválaszolása Magyarországon, úgy örökbefogadás esetén sem az. Az alábbi idézet segít azt megérteni, miért szükséges meghatározni az örökbefogadható gyermek származását.

„Ez például egy dilemma, aminek a feloldását még nem tudtuk elég jól megoldani. Azt se tudjuk persze, hogy ki a cigány, azt mondjuk, hogy majd definiálja magát, de mikortól tudja magát valaki definiálni? Csak felnőtt korban tudjuk megkérdezni, hogy vállalja-e a származását, de kisgyerekkorában érik az atrocitások. Nincs összhangban az emberi fejlődéssel és nincs lebontva ez a személyiségjogi dilemma, az örökbefogadás esetén meg egyenesen tragédia.” (2. interjúalany, gyermekvédelmi szakember)

A többségi társadalom ítélkezik a külső jegyek alapján, akár roma az illető, akár csak annak látszik. Az örökbe adható gyerekről csecsemőkorában nem tudhatjuk, később

hogyan fog kinézni és hogyan fogja őt látni és megítélni közvetlen környezete. A ma roma, vagy romának kinéző gyermeket nevelő szülők tapasztalják, hogy a környezet súlyosan ítélkező és megbélyegző (Szilvási, 2005).

Bizonyos, hogy örökbeadásnál a roma vérszerinti szülők kevésbé vallják magukat romának (Bogár, 2011), hiszen tisztában vannak a társadalomban jelenlevő előítéletekkel (Simonovits & Bernát, 2016, Herczog & Neményi, 2007), de sok esetben a származás nem mindig egyértelmű. Előfordul az is, hogy az ügyintézők a rendelkezésükre álló információk alapján – név, rasszjegyek – azonosítanak romának egy gyermeket (Bogár, 2011, Herczog & Neményi, 2007) és ennek megfelelően ajánlják ki a megfelelő párnak. Örökbefogadás esetén tehát sok esetben nem tisztázott a gyermek származása, hiszen nagyon sokszor az apák kiléte bizonytalan, illetve, ha a biológiai anya információi alapján nem egyértelmű, akkor nem tekinthetik az ügyintézők romának a gyermeket, bár a gyakorlat mást mutat.

A roma gyermekek azonosítása a rendszerben úgy történik, hogy *„ha a neve nem ilyen a gyereknek [nem utal roma származásra], de a várakozó a külleme alapján úgy gondolja [hogy roma származású], mi nem mondhatjuk, a gyerekről, csak abban az esetben, ha van egy szülői nyilatkozat, de az örökbeadható gyerekek mögött jellemzően nincs. Azt szoktuk csinálni – mert miért van az, hogy sokkal rövidebb ideig vár, aki „romaelfogadó” –, hogy ha egy gyereknél a soron következő négyen-ötven azért nem akarnak vele barátkozni, ismerkedni, mert szerintük roma gyerek és azt nem szeretnék, akkor már nem megyünk a 400 sorban állón végig és ajánlgatjuk a gyermeket, hanem kikeressük azt, aki azt írta be, hogy nincs származási kikötése.”* (6. interjúalany, pszichológus)

A szakértői interjúk alapján az örökbefogadásra várakozó szülőknek két típusa van: akik tesznek, illetve akik nem tesznek származási kikötést. Egy 2013-as budapesti örökbefogadásra várakozók közötti felmérés szerint a jelentkezők 66%-a tesz származási kikötést (Neményi és Takács, 2015), de a szakértők becslései szerint a tényleges elutasítók aránya ennél magasabb lehet – különösen vidéki régiókban – így összességében úgy gondolják, hogy az örökbefogadásra várakozó párok 80-90%-a elutasítja, hogy roma gyermeket fogadjon örökbe. A rendszer paradoxona, hogy hivatalosan nem kérdezhetnek rá arra, hogy elfogadna-e roma gyermeket, ugyanakkor szerepel egy „egyéb megjegyzés” rubrika, ami alkalmas ezen preferencia rögzítésére (Bogár, 2011).

„Ezek az adatlapokon nem lehet az etnikai preferenciát jelezni. Van az adatlap egyéb pontja, ahol valaki nagyon specifikusan megfogalmazza, hogy romát nem akar örökbe fogadni, valaki jelzi, hogy nem bánja, ha roma, egy-két esetben kifejezetten romát

szeretne, de nagyon kevés volt ilyen (...). Vannak ilyen strukturális szabályszerűségek tűnő dolgok, amire nem mondhatjuk, hogy diszkriminatív, mert túl kicsit az elemszámunk, de mégis hogyha valaki vállal roma gyermeket, valószínűleg hamar kap gyermeket.” (4. interjúalany, szociológus)

Az örökbefogadásra váró szülők döntő többsége származási kikötést tesz, ugyanakkor bizonytalan származás esetén – pl. titkos örökbefogadás – a kikötése ellenére lehet, hogy roma gyermeket kap, mely esetleg csecsemőkorban nem látszik, de később tinédzserkorban, vagy az esetleges utódokon bukkannak elő az addig nem tapasztalt rasszjegyek.

„Előfordul, hogy ami egy kicsi gyereken örökbefogadáskor nem látszik, az később nagyon feltűnő rasszjegyeként mégis megjelenhet a küllemén. A romaságot el nem fogadó családokban ez nagyon gyakran, nagyon nehezen kezelhető helyzeteket tud teremteni.” (9. interjúalany, pszichológus)

Egy előítéletes környezetben felnövekvő gyermek hogyan tud reagálni, milyen lesz az énképe, ha a későbbiekben rajta vagy az utódain felfedezi a „nemvárt” jegyeket? A szakemberek szerint súlyos identitásválságot élhet át az az örökbefogadott gyermek, aki egy nem elfogadó közösségben nevelkedik és később szembesül esetleges roma származásával. Az is kérdés, hogy aki mereven elutasítja a másságot, az hogyan tud megküzdeni azzal – a bár lehet, hogy nem látható, de – nagyon is létező mássággal, amit maga az örökbefogadás jelent (Szilvási, 2005).

„... általában ezt érzem veszélynek, hogy hazavitelnél nem gond [a roma származás], főleg, ha újszülött. Azok tündérik, sok praktikus probléma van velük, de nagy probléma még nincsen. Akkor még nem tud „cigányul” viselkedni, ugyanúgy mosolyog, ha megeteted, később lesz gond, kiskamasz, nagykamasz korában. A kamaszkor nehéz minden szempontból, ott fog kijönni. Beépített bombának érzem, hogy amikor jönnek a „normális” kamaszkori problémák, a lázadás meg ezek, akkor fogja majd annak tulajdonítani [roma származásnak], sajnos. Hiszen nem dolgozta fel alapvetően [a roma identitás kérdését], hazavitte úgy, hogy „jajj de édes”. Hát persze, az előítéleteket nem hozza elő egy újszülött, főleg, ha rámosolyog. Én ezt nagy problémának érzem.” (1. interjúalany, gyakorlati szakember)

Az örökbefogadásra váró szülők nagy része, akik elutasítják, hogy roma gyermekük legyen, leginkább a környezetet teszik felelőssé, vagy a roma kultúrához való viszonyukat említik az elutasítás okaként (Bogár, 2011), de sokan közülük felvállalják azt a véleményüket, hogy a romák „kedvezőtlen” genetikáját szeretnék elkerülni.

„Kettő szokott lenni: aki szalonképes szeretne maradni és tudja, hogy mi lenne az elvárás és ezért azt mondja, hogy fél a környezet diszkriminálásától, hogy a gyerekek milyen nehéz lenne és ő nem tudná megvédeni, épp elég feladat, hogy az örökbefogadásban megerősítse, vagy a rokonaira fogja, de mindenképpen áttolás, amit csinál. Valaki azt mondja, nem tudná a gyerekek biztosítani a roma kultúrát, mert nem ismeri. Ez egy félreértés, mert nem kell lovari nyelven megtanulni, meg rózsás szoknyába járni, hiszen ami én nem vagyok, azt nem tudom a gyerekek továbbadni. (...) A leggyakoribb őszinte vélemény, amit sokan kimondanak, hogy azt gondolják, hogy olyan genetikája van a cigányoknak, amik kedvezőtlen tulajdonságokra predesztinálja a gyereket és majd problémás ember lesz belőle és ők nem bírnak vele.” (6. interjúalany, pszichológus)

Helms (1990) és Rowe, Bennett és Atkinson (1994) által kidolgozott „fehér rassz identitás fejlődési modell” – amely Phinney etnikai identitás modelljéhez hasonlóan mutatja be a különböző stációkat az egyén etnikai identitásfejlődésben, a nem etnikai kisebbségi csoporttagoknál – szerint a társadalom többségi tagjai alapvetően nem vesznek tudomást saját etnikai identitásukról, de roma gyermek örökbefogadása esetében a nem roma szülők érzékenyebbek lesznek saját etnikai identitásukra is (Szilvási, 1997). Ez először a roma gyermeket nevelő szülők többségénél úgy jelenik meg, hogy a társadalomban jelen levő előítéletek elkezdik zavarni, később a szülők magukon és közvetetten a családjukon keresztül is érzik a diszkriminációt, majd a kisebbségi etnikai identitásfejlődés legmagasabb foka lehet a szülő roma identitással való részleges identifikációja (O’Donoghue, 2004). Ez utóbbit a szakirodalom a "kiterjesztett én" fogalmaként ismeri (Nobles, 1976).

A szakértők fontosnak tartják, hogy amennyiben a szülők biztosak gyermekük roma származásában, úgy gyermekük egészen kiskorától kezdve beszéljenek róla, így még a környezetben előforduló esetlegesen negatív hatások előtt – hiszen az esetleges atrocitások serdülőkorban kezdődnek, mikor a gyermek kikerül a szülők védelmező kezei alól – kialakulhat egyfajta pozitív énkép a származásukhoz kapcsolódóan (Szilvási, 2005). Szakértői interjúk alapján körvonalazódott pár alkalmazott eszköz, melyet használhatnak az interetnikus családok a pozitív roma identitástudat kiépítésében: verbális és non-verbális pozitív asszociációk a cigánysággal kapcsolatban, cigány mesék és örökbefogadással kapcsolatos mesék, cigány kultúra pozitív elemeinek kiemelése, találkozás roma származású örökbefogadott sorstársakkal és a környezet tudatos „tanítása”, szenzitivitása is rendkívül fontos és kiemelték a gyermek általános esélyegyenlőségelvűségegre való nevelését is. Roma gyermek örökbefogadásánál a cél a

gyermek pozitív identitásának kialakítása, hiszen a tabusítás és a roma származás nem megfelelő kezelése negatív énképhez vezethet (Lancaster & Nelson, 2009; Szilvási, 2005).

„Vannak, akik felnőtt korukban tudták meg a származásukat, és nem egyelfogadó családban nőttek fel. Azok hasadnak meg jobban, vagy van több feladatuk ennek a feldolgozásával, ahol a családban nem a teljes elfogadás volt az alap hangulat; tehát ahol ment az egymás bírálása, cigányozás, zsidózás, egyebek. Ott nyilván probléma – ha felnőttkorban tudja meg –, hogy ő is abba a körbe tartozik, akit eddig minősítettek a szüleivel együtt. Itt nyilván sokkal nagyobb feladat van és lehet, hogy pszichológiai segítségre van szükség. Olyat is hallottam, aki felnőttkorában tudta meg, de nem hasadt meg ettől és ott az volt a háttér, hogy egy eleve elfogadó családban nőttek fel.” (2. interjúalany, gyakorlati szakértő)

Örökbefogadó szülők körében az etnikai identitás vizsgálata már a nemzetközi szakirodalom látókörébe került (Johnston és mtsai, 2007; Tigervall & Hübinette, 2010; Vonk, 2001), hazai viszonyok között azonban még nem kutatták.

5.1.4 Diskusszió

Kutatásunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az interjúalanyaink szerint vannak-e strukturális egyenlőtlenségek az örökbefogadás intézményrendszerében és mindezt az interszekcionalitás paradigmájával közelítettük meg. Az interjúk alapján strukturális diszkriminációt láthatunk különösen az interetnikus helyzetek, gender és társadalmi osztály szintű problémák esetében.

A rendszer diszkriminációs természetének leginkább látványos mozzanata a házaspárok előnybe részesítése az egyedülálló örökbefogadókkal szemben, így az egyedülállóként jelentkezni kénytelen azonos nemű párokkal szemben.

A társadalmi osztálymozgás témaköre szintén társadalmi igazságtalanságot sugall. A jellemzően – természetesen nem általánosítva és nem minden esetben – rossz körülmények közül származó biológiai szülő(k) és a jellemzően középosztálybeli örökbefogadó szülők találkozása egy meglehetősen nehéz döntési helyzetben. A legtöbb gyermek ezáltal teljesen más életszínvonalon, más körülmények között és sok esetben más társadalmi osztályban nő fel, mint a biológiai családjában nőtt volna.

Bár a rendszer elméleti szinten nem engedi meg, hogy a leendő örökbefogadó szülők a kérelmeken etnikai/származási megkötéseket tegyenek, látható, hogy nagy

arányában (66-80%-ig) a gyakorlat mégis mást mutat és ez is a jelenség diszkriminatív mivoltára hívja fel a figyelmet.

Az örökbeadás és fogadás folyamatát szociálpszichológiai nézőpontból többféle társadalmi probléma övezi. Legtöbb esetben az interszekcionalitás főbb faktorai társadalmi osztályok, társadalmi nemek és az eltérő etnikumból származó társadalmi különbségek lelhetők fel (Neményi & Takács, 2015), sok esetben ezek akár egymással kombinálva, hatványozódva jelennek meg.

Vizsgálatunk másik célja az volt, hogy kitűzzük a további kutatási irányvonalakat. A szakértői interjúk alapján azt láthatjuk, hogy az interetnikus örökbefogadás kérdéseket és dilemmákat vet fel mind a társadalom, mind az interetnikus szülők felől, így a következő vizsgálatokban megkíséreljük megérteni az interetnikus örökbefogadás társadalmi megítélésének összefüggéseit, valamint a roma gyermeket örökbefogadó szülőkkel folytatott vizsgálatainkban az identitásukkal kapcsolatos tartalmakba mélyebb betekintést nyerni.

5.2. KUTATÁS 2. AZ ÖRÖKBEOFODÁS, AZ INTERETNIKUS ÖRÖKBEOFODÁS ÉS ANNAK SZEREPLŐIVEL KAPCSOLATOS SZTEREOTÍPIÁK⁶

5.2.1 Célkitűzések és hipotézisek

A tanulmány célja az örökbefogadó családokat körülvevő társadalmi közeg szociálpszichológiai és interkulturális vonatkozásainak bemutatása, vagyis az örökbefogadó családokat körbe vevő társadalmi kontextus vizsgálata. Célunk annak feltárása, hogy a társadalomban milyen vélekedések, sztereotípiák fogalmazódnak meg az örökbefogadó családokkal kapcsolatban és milyen a társadalom viszonyulása ezen családokhoz különösen abban az esetben, ha a szülők etnikai származásától eltérő származású gyermeket fogadnak örökbe.

5.2.1.1 A kutatás hipotézisei

Az örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos szakirodalom, valamint előzetes kutatások alapján (Benson és mtsai, 1994 idézi Wegar, 2000, Clark-Miller, 2005, Juffer & IJzendoorn, 2005) az alábbi hipotéziseket állítottuk fel.

2. Feltételezzük, hogy az örökbefogadott gyermekhez és azon belül is a roma örökbefogadott gyermekekhez több devianciát társítanak, vagyis azt gondolják, hogy iskolai, viselkedési, alkohol, drog- és gyógyszerproblémája inkább ezeknek a gyerekeknek van (Abajo, 2008, Havas és mtsai, 2001, Kende, 2013).

3. A pozitív tulajdonságokat, mint hogy a gyermek boldog, magabiztos és érzelmileg stabil lesz, inkább a nem örökbefogadott gyermekekhez társítják (Clark-Miller, 2005) és legkevésbé a roma örökbefogadott gyermekeknek (Kende, 2013, Neményi, 2007).

4. Feltételezéseink szerint a hála érzetét magához az örökbefogadottsághoz társítják, ezen belül nem feltételezünk különbséget roma és nem roma örökbefogadott gyermek között (Miall, 1987).

5. Erősebb kötődést tulajdonítanak vérszerinti gyermek és szülei között, mint az örökbefogadott gyermek és szülei között (Singer és mtsai, 1985, Miall, 1987).

⁶ Az 5.2 fejezet a Keresztes-Takács O. & Nguyen Luu, L. A. (2018). Stereotypes of Adoptive and Interethnic Adoptive Families in Hungary. *Alkalmazott Pszichológia*. 18(3), 7-27. cikk alapján készült.

Az örökbefogadó szülők esetében az előzetes kutatások (Clark-Miller, 2005, Neményi & Takács, 2015, Dave Thomas Foundation For Adoption, 2013) és a sztereotípa tartalom modell (Cuddy és mtsai, 2007) alapján az alábbiakat feltételeztük.

6. A sztereotípiák tekintetében azt gondoljuk, hogy az örökbefogadó szülők kompetenciája, képessége alulmarad a nem örökbefogadó szülökhöz képest (Neményi & Takács, 2015), ugyanakkor melegszívűbbnek és barátságosabbnak (Cuddy és mtsai, 2007) ítélik meg őket, függetlenül attól, hogy roma vagy nem roma gyermeket fogadnak örökbe.

7. Ambivalens érzéseket feltételezünk az örökbefogadó szülők irányába, miszerint azt gondoljuk, hogy a csodálat érzete mellé (Foli, 2012), lenézés társul – hiszen a társadalom a biológiai gyermekvállalást preferálja – és ezeknek erősebb megnyilvánulását várjuk roma gyermeket örökbefogadó szülőknél.

8. Irigység és féltékenység nem jelenik meg az örökbefogadó szülők irányába, viszont a szánalom és sajnálat (Cuddy és mtsai, 2007) inkább a roma gyermeket örökbefogadó szülők, míg együttérzést a nem roma örökbefogadó szülők váltanak ki.

5.2.2 Módszer

5.2.2.1 Minta

A kutatásban összesen 222 fő vett részt, melyből 180 nő (81,1%) és 42 (18,9%) férfi kitöltő szerepelt. A kitöltők életkorának átlaga 35,49 (szórás 11,96) év. A kérdőívünk a demográfiai háttérváltozókra is tartalmazott kérdéseket, mely szerint a kitöltők életkora és neme meghatározása mellett, olyan adatokat kértünk el, mint a lakóhely (főváros 59,5 %, megyeszékhely 13,1%, város 11,3 %, falu/község 9 %, külföld 7,2 %), iskolai végzettség (szakiskola, szakmunkásképző, OKJ 3,2 %, érettségizett 15,8 %, diplomás 81,1%), anyagi helyzet (átlag alatti 8,6 %, átlagos 64,9 %, átlag feletti 26,6 %) és etnikai hovatartozás (magyar 95 %, más [zsidó, roma, bolgár] 5 %).Ezeken kívül a válaszadók családi állapotát (36,9 % házas, 36,1 % kapcsolatban él, 19,8 % egyedülálló, 5,9 % elvált, 1,4 % özvegy), valamint gyermekkel kapcsolatos státuszát (43,7 %-nak van gyermeke) is felmértük.

5.2.2.2 Eljárás

A vizsgálat az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Kutatás Etikai Bizottság által kiadott kutatásetikai engedéllyel rendelkezik. Az etikai engedély száma: 2016/179. Az online kérdőív első oldalán meg kellett jelölniük a kitöltőknek, hogy hozzájárulnak-e

a kutatásban való részvételhez. A kitöltési kedv fokozására nyereményjátékot is tartalmazott a kérdőív, melynek részletes szabályzatát a jóváhagyott kutatásetikai engedély tartalmazza. A kutatáshoz használt kérdőíveket online formában tettük a kitöltők számára elérhetővé. Az online kérdőívsomagot a Google űrlap segítségével szerkesztettük meg, ahol az így létrehozott űrlapon jelölhették meg válaszaikat a vizsgálatban részt vevő személyek. A mintavétel „hólabda módszer” alkalmazásával, kényelmi mintavétellel történt. Első körben könnyen elérhető alanyokhoz juttattuk el a kérdőívsomagot, majd őket arra kértük, hogy továbbítsák azt. A minta torzítását elkerülve az online kérdőívet „Családdal kapcsolatos vélekedések” címen tettük közzé, kihagytuk belőle az örökbefogadás szót, elkerülve ezzel, hogy főként örökbefogadásban jártas személyek töltsék ki. Az online kérdőív elérhetőségét közösségi oldalak tematikus csoportjaiban is közzétettük, ahol szintén kértük a kitöltőket arra, hogy továbbítsák azt az ő ismerőseik felé.

Az így kapott adatokat SPSS 20.0 statisztikai programmal elemeztük.

5.2.2.3 Eszközök bemutatása

Az adatok gyűjtéséhez használt több részből álló kérdőívsomagot online módon tettük elérhetővé a vizsgálatban részt vevők számára, annak kitöltése önkéntes alapon történt. Első részben feltett kérdések több amerikai örökbefogadással kapcsolatos attitűdfelmérés alapján készültek, adaptálva a hazai viszonyokra (Clark-Miller, 2005, Dave Thomas Foundation For Adoption, 2013). Annak érdekében, hogy az egyes itemek jelentése minden mérni kívánt konstruktumban ugyanaz maradjon a fordítást az oda-visszafordítás módszerével – visszafordítási technika – végeztük. Az eredeti kérdőívekben a nemzetközi örökbefogadással kapcsolatos kérdéseket a hazai viszonyoknak megfelelően „roma gyermekek örökbefogadására” fordítottuk. A kérdőívsomag minden elemére jelen tanulmányban nem térünk ki, csak a hipotézisek megválaszolásához szükséges változókat mutatjuk be a továbbiakban.

Kérdéseink arra irányultak, hogy mennyire értenek egyet válaszadóink azzal, hogy az örökbefogadásra várakozó szülők az örökbefogadott gyermekkel kapcsolatban etnikai preferenciát jelöl meg (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2013), valamint saját kérdésekkel felmértük, hogy az azonos etnikum mennyire fontos szempont, ha egy családra gondol.

Az örökbefogadott gyermekekkel kapcsolatos társadalmi reprezentációkat és attribútumokat mind roma, mind nem roma örökbefogadott gyermek esetén is egy háromfokú skálán (kevésbé valószínű, ugyanannyira valószínű, valószínűbb) mértük fel (Clark-Miller, 2005, Dave Thomas Foundation For Adoption, 2013). Ebben a kérdésben a válaszadóknak a nem örökbefogadott gyermekhez képest kellett viszonyítania (ami statisztikailag a középértéket [2] jelentette), hogy az alábbi viselkedéseket vagy tulajdonságokat mennyiben tulajdonítja az örökbefogadott gyermeknek, illetve a következő kérdésben a roma örökbefogadott gyermeknek („*Mennyire tartja valószínűnek, hogy az örökbefogadott gyermek(nek) ... a nem örökbefogadott gyermekhez képest?*” és „*Mennyire tartja valószínűnek, hogy egy roma örökbefogadott gyermek(nek) ... a nem roma és nem örökbefogadott gyermekhez képest?*”). Ezek a meghatározások és fogalmak a következők voltak: problémája lesz az iskolában, viselkedési zavara lesz, alkohol vagy drogproblémája lesz, gyógyszerproblémája lesz, érzelmileg-szellemileg stabil, boldog, vagy magabiztos lesz, hálás lesz szüleinek és kötődni fog hozzájuk.

Az örökbefogadó szülők és a roma gyermeket örökbefogadó szülők megítélését a sztereotípiák tartalom modell (Cuddy és mtsai, 2007) alapján kialakított kérdéssorral mértük. Egy hétfokú skálán kellett megjelölniük a válaszadóknak, hogy a nem örökbefogadó szülőhöz képest (ami statisztikailag a középértéket [4] jelentette) mennyire jellemzők az örökbefogadó szülőre vonatkozó sztereotípiák-skálához és az érzelme-skálához tartozó fogalmak. Ezek a fogalmak a következők voltak; sztereotípiák-skála: (szülői) kompetencia, (szülői) képesség, melegszívű, barátságos; érzelme-skála: lenézés, undor, csodálat, szájalom, sajnálat, együttérzés, irigység, féltékenység. Következő kérdésben ugyanezt roma gyermeket örökbefogadó szülőre kellett megválaszolniuk.

5.2.3 Eredmények és értelmezések

5.2.3.1 A roma és nem roma örökbefogadott gyermekekkel kapcsolatos sztereotípiák

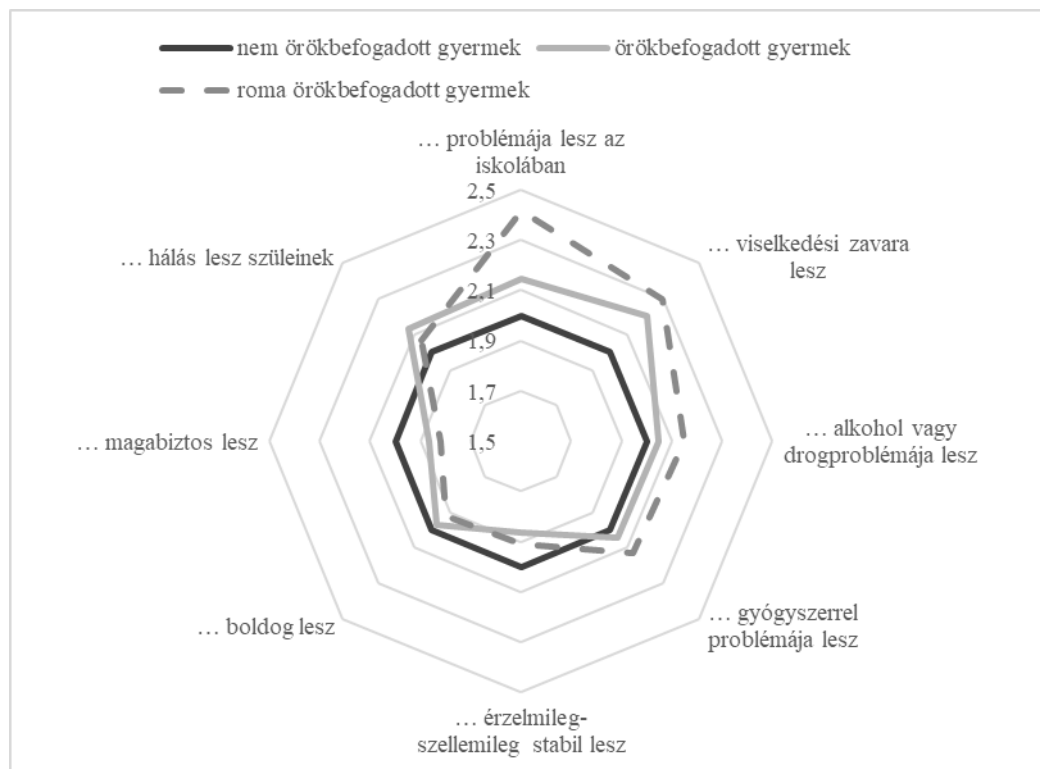
Az összetartozó mintás varianciaanalízis eredménye alapján szignifikáns különbség ($p < 0,001$) mutatható ki mind a négy problémára – iskolai, viselkedési, alkohol-, drog-, és gyógyszerprobléma – vonatkozó kérdés esetében. Az iskolai problémák tekintetében a vizsgált három csoport közötti különbség (ANOVA, post hoc Games Howell próba, $F=64,334$, $p < 0,001$) nem csak egészben, hanem az egyes csoportokat egymáshoz viszonyítva is szignifikánsan jelen van. Eszerint a nem örökbefogadott gyermekhez képest több iskolai problémát feltételeznek az örökbefogadott ($M = 2,14$, $SD = 0,41$) és még többet a roma örökbefogadott gyermeknek

($M = 2,41$ $SD = 0,53$) (post hoc Games Howell próba $p < 0,05$, nem örökbefogadott – örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,495$, nem örökbefogadott – roma örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,560$, örökbefogadott – roma örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,565$). A viselkedési problémákat (ANOVA, $F=32,624$, $p < 0,001$) szintén legnagyobb arányban a roma örökbefogadott gyermekeknek ($M = 2,29$, $SD = 0,51$), majd utána az örökbefogadott gyermekeknek ($M = 2,20$, $SD = 0,45$) tulajdonítják, a csoportokat egymáshoz viszonyítva a post hoc elemzés a nem örökbefogadott és az örökbefogadott gyermekek két csoportja között talált különbséget (post hoc Games Howell próba $p < 0,05$, nem örökbefogadott – örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,639$, nem örökbefogadott – roma örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,818$). Az alkohol és drogproblémákat (ANOVA, $F=11,952$, $p < 0,001$) a válaszadóink szintén a roma örökbefogadott gyermekekhez társítják leginkább ($M = 2,15$, $SD = 0,43$), majd az örökbefogadott gyermekekhez ($M = 2,05$, $SD = 0,36$), a nem örökbefogadott gyerekekhez képest (post hoc Games Howell próba $p < 0,001$, nem örökbefogadott – roma örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,482$, örökbefogadott – roma örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,248$). A varianciaanalízis eredményeképpen a gyógyszerhasználat megítélésben szintén szignifikáns a csoportok közötti különbség (ANOVA, $F=9,993$, $p < 0,001$). A csoportokat egymáshoz viszonyítva a post hoc elemzés szignifikáns különbséget mutatott (post hoc Games Howell próba $p < 0,001$, nem örökbefogadott – roma örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,450$, örökbefogadott – roma örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,233$) a nem örökbefogadott és roma örökbefogadott, valamint az örökbefogadott és roma örökbefogadott gyermekek csoportja között, amely szerint a szerhasználatot leginkább a roma örökbefogadott ($M = 2,13$, $SD = 0,41$), majd örökbefogadott ($M = 2,04$, $SD = 0,36$) gyermekhez társítják, a nem örökbefogadott gyermekhez viszonyítva. Ezzel szemben viszont sem az alkohol-, drog- (post hoc Games Howell próba $p > 0,05$), sem a gyógyszerhasználatnál (post hoc Games Howell próba $p > 0,05$) nem találtunk különbséget a nem örökbefogadott és az örökbefogadott gyermek között (2. ábra).

Következő alhipotézisünk tesztelése érdekében varianciaanalízis segítségével vizsgáltuk meg a gyermekekre vonatkozó pozitív állításokat – boldogság, magabiztosság és érzelmi stabilitás –, hogy azt a nem örökbefogadott gyermekhez képest az örökbefogadott és roma örökbefogadott gyermekhez társítják-e. Ezek alapján azt láthatjuk, hogy érzelmi

stabilitás (ANOVA, $F=6,000$, $p < 0,05$), magabiztosság (ANOVA, $F=3,387$, $p < 0,001$) és boldogság (ANOVA, $F=13,955$, $p < 0,05$) percepciója tekintetében szignifikáns különbség van az egyes gyermekcsoportok között, mely alapján az örökbefogadott gyermekeknek alacsonyabb szintű érzelmi-szellemi stabilitást, boldogságot és magabiztosságot tulajdonítanak, mint a nem örökbefogadott gyermekek esetében. További elemzés kimutatta, hogy a nem örökbefogadott és az örökbefogadott gyermekek mindkét csoportja között szignifikáns a különbség (Post hoc Games Howell próba $p < 0,05$, érzelmi-szellemi stabilitás nem örökbefogadott – örökbefogadott gyermek között Cohen's $d > 0,410$; nem örökbefogadott – roma örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,229$, magabiztos nem örökbefogadott – örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,449$, nem örökbefogadott – roma örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,521$), ugyanakkor a két örökbefogadott – roma ($M_{\text{érzelmi}} = 1,91$, $SD = 0,56$, $M_{\text{magabiztos}} = 1,81$, $SD = 0,49$) és nem roma ($M_{\text{érzelmi}} = 1,86$, $SD = 0,47$), ($M_{\text{magabiztos}} = 1,86$, $SD = 0,43$) – csoportok között nincs különbség (Post hoc Games Howell próba $p = 0,365$). A boldogság percepciójának dimenziójában bár a csoportok között szignifikáns eltérés mutatható ki (ANOVA, $F=3,387$, $p < 0,05$), a csoportok közötti további elemzés alapján, csupán a nem örökbefogadott és roma örökbefogadott gyermekek ($M = 1,92$, $SD = 0,41$) között van különbség (Post hoc Games Howell próba $p < 0,05$, Cohen's $d = 0,262$) az örökbefogadott gyermekkel ($M = 1,97$, $SD = 0,36$) nincs összefüggés (Post hoc Games Howell próba $p > 0,05$) (2. ábra).

Eredményeink szerint az örökbefogadott gyermek hálával kapcsolatos attribútumában varianciaanalízis segítségével szignifikáns különbséget találtunk (ANOVA, $F = 8,302$, $p < 0,001$). Ez a különbség az egyes csoportok egymással való összevetésében, a nem örökbefogadott és a két örökbefogadott gyermekek csoportja között továbbra is fennáll (Post hoc Games Howell próba $p < 0,05$, nem örökbefogadott – örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,119$, nem örökbefogadott – roma örökbefogadott gyermek között Cohen's $d = 0,016$), ugyanakkor a hála érzetének társításában nem találtunk különbséget roma ($M = 2,06$, $SD = 0,41$) és nem roma ($M = 2,13$, $SD = 0,45$) örökbefogadott gyermek között (Post hoc Games Howell próba $p > 0,05$). Kötődés tekintetében nem találtunk különbséget a nem örökbefogadott, örökbefogadott és roma örökbefogadott gyermek között (ANOVA, $F = 0,863$, $p > 0,05$) (2. ábra).

2. ábra A roma és nem roma örökbefogadott gyermekekkel kapcsolatos sztereotípiák ($p < 0,05$)

5.2.3.2 A roma és nem roma gyermeket örökbefogadó szülőkkel kapcsolatos sztereotípiák

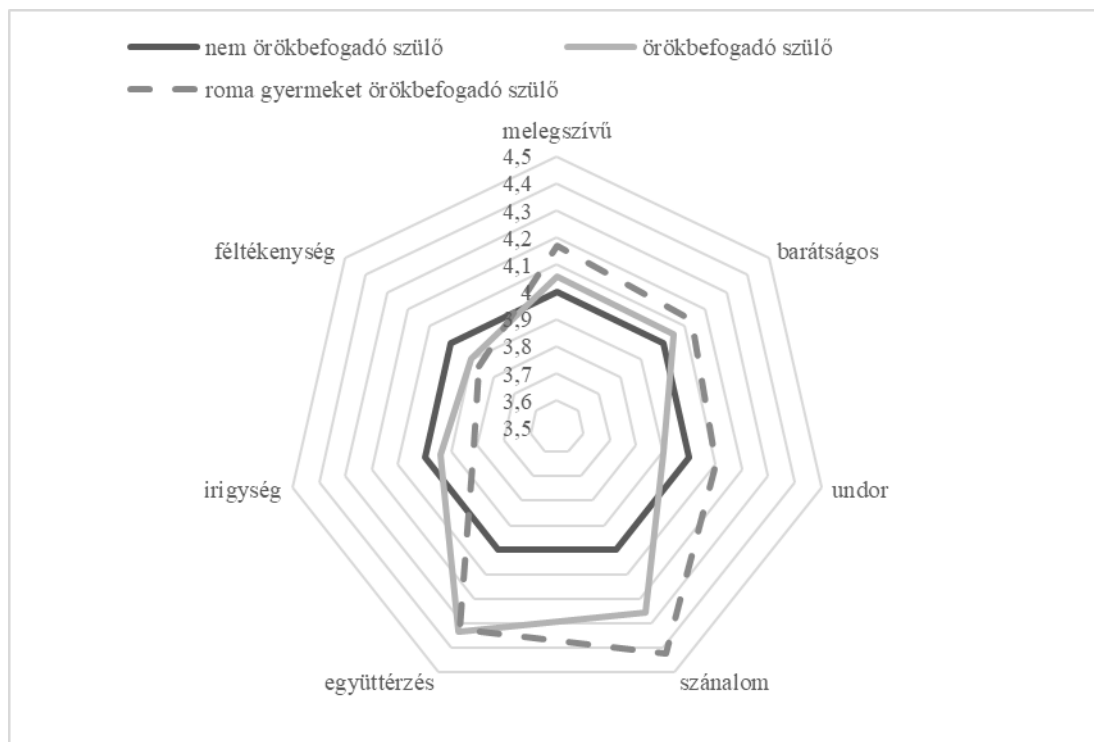
Varianciaanalízis eredménye alapján azt láthatjuk, hogy nincs különbség a szülői képesség (ANOVA, $F = 1,337$, $p > 0,05$) és kompetencia (ANOVA, $F = 0,910$, $p > 0,05$) megítélésében a nem örökbefogadó, örökbefogadó és roma gyermeket örökbefogadó szülők között, viszont melegszívűség (ANOVA, $F = 15,069$ $p < 0,05$) és barátságosság (ANOVA, $F = 21,324$ $p < 0,05$) tekintetében szignifikáns a különbség van. Ez alapján legbarátságosabbnak és legmelegszívűbbnek megítélt szülői csoport a roma gyermeket örökbefogadó szülők ($M_{\text{barátságos}} = 4,17$, $SD = 0,80$), ($M_{\text{melegszívű}} = 4,13$, $SD = 0,83$), majd általánosságban az örökbefogadó szülők ($M_{\text{barátságos}} = 4,05$, $SD = 0,67$), ($M_{\text{melegszívű}} = 4,05$, $SD = 0,77$), összehasonlítva a nem örökbefogadó szülőkkel. Post hoc Games Howell próba eredményeképpen a melegszívű és barátságos tulajdonságokon belül az egyes csoportokat egymáshoz viszonyítva azt találtuk, hogy a nem örökbefogadó és roma örökbefogadó szülők között van szignifikáns különbség (Post hoc Games Howell próba $p < 0,05$, melegszívű dimenzió: nem örökbefogadó és roma örökbefogadó Cohen's $d = 0,292$; barátságos dimenzió: nem örökbefogadó és roma örökbefogadó Cohen's $d =$

0,238), de a többi csoport között nem találtunk szignifikáns különbségeket (Post hoc Games Howell próba $p > 0,05$) (3.ábra).

Következő eredményeink az örökbefogadó szülők megítélését, az érzelmi skálák közül a csodálat, az undor, a lenézés érzelmekkel kapcsolatos vélekedéseket veszik számításba. Az összetartozó mintás varianciaanalízis eredménye alapján nincs szignifikáns különbség csodálat (ANOVA, $F = 0,172$, $p > 0,05$) és lenézés (ANOVA, $F = 1,124$, $p > 0,05$) dimenziójában. Az undor érzés esetén csupán az örökbefogadó ($M = 3,91$, $SD = 0,78$) és roma gyermeket örökbefogadó ($M = 4,16$, $SD = 0,98$) szülő között találtunk különbséget (Post hoc Games Howell próba $p < 0,05$, Cohen's $d = 0,223$). Az örökbefogadó szülő tehát kevésbé, a roma gyermeket örökbefogadó szülő pedig inkább kiváltja az undor érzetét a nem örökbefogadó szülőhöz képest (3. ábra).

A sajnálat és féltékenység fődimenziókhöz tartozó négy alérzelem mindegyike szignifikáns különbséget mutatott a szülőcsoportok között. Az irigység (ANOVA, $F = 5,168$, $p < 0,05$) és féltékenység (ANOVA, $F = 2,834$, $p < 0,05$) érzete kevésbé kapcsolódik az örökbefogadó szülőkhöz ($M_{\text{irigység}} = 3,94$, $SD = 0,74$, $M_{\text{féltékenység}} = 3,91$, $SD = 0,77$) és még kevésbé a roma gyermeket örökbefogadó szülőkhöz ($M_{\text{irigység}} = 3,81$, $SD = 0,78$, $M_{\text{féltékenység}} = 3,86$, $SD = 0,72$). Az egyes szülőcsoportok között viszont szignifikáns különbséget csak a nem örökbefogadó és roma gyermeket örökbefogadó szülők között, mind az irigység (Post hoc Games Howell test $p < 0,05$, Cohen's $d = 0,336$) mind a féltékenység (Post hoc Games Howell test $p < 0,05$, Cohen's $d = 0,264$) tekintetében találtunk. A szánalom érzete (ANOVA, $F = 18,369$, $p < 0,05$) és az együttérzés (ANOVA, $F = 15,430$, $p < 0,05$) erős szignifikáns különbséget mutat a szülőcsoportok között, ugyanakkor míg az együttérzés leginkább az örökbefogadó szülőkhöz ($M_{\text{öfész}} = 4,33$, $SD = 0,89$, $M_{\text{röfész}} = 4,30$, $SD = 0,87$), a szánalom inkább a roma gyermeket örökbefogadó szülőkhöz ($M_{\text{öfész}} = 4,25$, $SD = 0,97$, $M_{\text{röfész}} = 4,42$, $SD = 0,84$) társul, összehasonlítva a nem örökbefogadó szülővel. A csoportok közötti post hoc elemzések eredményei azt mutatják, hogy csupán a nem örökbefogadó és örökbefogadói szülőcsoportok között van szignifikáns különbség mindkét érzelemnél (Post hoc Games Howell próba $p < 0,05$, együttérzés dimenzió: nem örökbefogadó és örökbefogadó szülő Cohen's $d = 0,529$, nem örökbefogadó és roma gyermeket örökbefogadó szülő Cohen's $d = 0,525$; szánalom dimenzió nem örökbefogadó és örökbefogadó szülő Cohen's $d = 0,374$, nem örökbefogadó és roma gyermeket örökbefogadó szülő Cohen's $d = 0,712$), a

roma és nem roma gyermeket örökbefogadó szülők között nincs különbség (Post hoc Games Howell próba $p > 0,05$) a szájalom és együttérzés tekintetében (3. ábra).

3. ábra A roma és nem roma gyermeket örökbefogadó szülőkkel kapcsolatos sztereotípiák ($p < 0,05$)

5.2.4 Diszkusszió

A hazai viszonyok között fontosnak tartottuk annak vizsgálatát, hogy a társadalom hogyan vélekedik az örökbefogadásról, biológiai szüleikkel együtt élő gyermekekhez viszonyítva az örökbefogadott és a roma örökbefogadott gyermekekről, valamint az örökbefogadó és roma gyermeket örökbefogadó szülőkről.

A nemzetközi szakirodalomban az örökbefogadás megítélésével kapcsolatos eredmények arra engedtek következtetni (March, 1995, 1997, Clark-Miller, 2005, Dave Thomas Foundation For Adoption, 1997, 2002, 2007), hogy Magyarországon is ambivalencia jelenik meg az örökbefogadó családokkal kapcsolatos attitűdben. Ez a kettős megítélés leginkább az örökbefogadó szülőket érinti, akik a melegsívűség sztereotípiáját és szájalom érzését egyszerre váltják ki a közösségből, míg a gyermekeknek inkább alacsonyabb szintű elégedettség, boldogság érzetét és magasabb fokú iskolai és viselkedési problémákat tulajdonítanak.

Az eredmények azt tükrözik, hogy az örökbefogadott gyermekekkel kapcsolatban él az a fajta nézet, miszerint hajlamosabbak bárminemű devianciára a nem örökbefogadott

társaikkal szemben (H2). A társadalom hajlamos azt feltételezni, hogy különbség van az örökbefogadott és nem örökbefogadott gyermek között iskolai problémák vagy beilleszkedés tekintetében. A gyermekekre vonatkozó, különféle devianciák megítélésével kapcsolatos előfeltételezéseink tehát beigazolódtak, hiszen valóban az örökbefogadott gyermekeknek, de azon belül is a roma örökbefogadott gyermeknek tulajdonítanak több problémát, összehasonlítva a nem örökbefogadott gyermekkel. A kérdés további megválaszolásához a további elemzések vezettek minket érdekes eredményekre. Ezek szerint a későbbi lehetséges viselkedési zavarokat az örökbefogadottságnak tulajdonítják, hiszen nem találtunk szignifikáns különbséget a roma és nem roma örökbefogadott gyermekek csoportja között.

A különböző problémákat – viselkedéses, iskolai, alkohol vagy droproblémákat –, inkább társítják a kitöltők az örökbefogadott gyermekhez, mint a nem örökbefogadott gyermekekhez, amely megegyezik az amerikai attitűdkutatás eredményivel is (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2007, Clark-Miller, 2005). A deviáns viselkedésen belül a különféle szerhasználatokat azonban inkább a roma származáshoz társítják, hiszen az örökbefogadott és nem örökbefogadott gyermek között nem volt különbség. Az örökbefogadott roma gyermekek helyzetére a hazai társadalmi viszonyokból eredeztethető, összehasonlítható adataink nincsenek, mégis az általános és nyílt romaellenességből, valamint a minden másságot elutasító kedvezőtlen légkör miatt feltételeztük, hogy az örökbefogadott roma származású gyermekek esetén még több problémát feltételeznek. Eredményeink megerősítik az általánosan roma gyermekek megítéléséről szóló kutatások eredményeit (Abajo, 2008, Havas és mtsai, 2001, Kende, 2013), miszerint a társadalom hajlamosabb magasabb fokú szerhasználatot feltételezni a roma gyermekeknek még abban az esetben is, ha az örökbefogadás okán többségi szülők gyerekeivé válnak.

Azt is feltételeztük, hogy a vizsgált személyek szerint maga az örökbefogadott identitás is járhat a másság érzetével és a kisebbségi érzése miatt a pozitív önértékelést és az ehhez kapcsolható elemek – mint a boldogság, a magabiztosság vagy az érzelmi stabilitás – kevésbé társíthatók az örökbefogadott gyermekekhez. Az eredményeink alapján kimondhatjuk, hogy hipotézisünk bizonyítást nyert (H3), miszerint az előzetes kutatásokkal összhangban (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2002, Clark-Miller, 2005) az érzelmi-szellemi stabilitást, a boldogságot és a magabiztosságot kevésbé tulajdonítják az örökbefogadott gyermekeknek a nem örökbefogadott

gyermekekhez képest, viszont nem találtunk különbséget a roma és nem roma örökbefogadott gyermekek közötti attribútumokban. Vagyis annak megítélése, hogy egy gyermek a későbbiekben kevésbé lesz érzelmileg-szellemileg stabil, boldog és magabiztos, az inkább az örökbefogadottsággal magyarázható, mintsem a roma származás kérdésének.

Az örökbefogadással kapcsolatos három nagy sztereotípa – biológiai kötelék fontosabb, nem lehet olyan erős kötődés és az örökbefogadó szülők nem igazi szülők (Miall, 1987) – alapján azt feltételeztük, hogy az örökbefogadott gyermek és az őt örökbefogadó szülő közti kötődés megítélésében alulmarad a nem örökbefogadó családok szülő-gyermek kapcsolata mögött és ezzel fordított arányban az örökbefogadott gyermektől hálát várnak a szülei irányába. Eredményeink alapján a kötődéssel kapcsolatos előfelvetésünk nem nyert bizonyítást (H5), vagyis nincs különbség a kötődés megítélésében az egyes csoportok között, hipotézisünkkel ellentétben nem feltételeznek gyengébb kötődést az örökbefogadó családokban a szülő és gyermeke között. A hála érzetével kapcsolatos előfeltevésünk azonban bizonyítást nyert (H4), miszerint a hála érzetének percepciója magasabb volt az örökbefogadott gyermekek esetében – de nem volt különbség roma és nem roma örökbefogadott gyermek között – vagyis magához az örökbefogadottsághoz társítják a hála érzetét.

Az örökbefogadó szülőkkel kapcsolatos sztereotípiákat a sztereotípa tartalom modell egyes fogalmaival mértünk jelen kutatásunkban. Ez alapján feltételezéseinkkel ellentétben az eredményeket tekintve láthatjuk, hogy a szülői képesség megítélésében nincs különbség az örökbefogadó és nem örökbefogadó szülők között. Az előzetesen megfogalmazott hipotéziseink szerint a szülői képesség megkérdőjeleződhet örökbefogadás esetén (Neményi & Takács, 2015), ugyanakkor jelen kutatásunkban ezt nem tudjuk alátámasztani (H6). A sztereotípa tartalom modell másik dimenziójával (Cuddy és mtsai, 2007) kapcsolatosan előfeltevéseink bizonyítást nyertek, miszerint az örökbefogadó szülőket barátságosabbnak és melegszívűbbnek ítélik meg (H6). Előzetesen arra nem tértünk ki, hogy a roma vagy nem roma gyermeket örökbefogadó szülőknél lesz magasabb az ezekkel kapcsolatos percepció, azonban az eredményeink alapján azt láthatjuk, hogy a roma gyermeket örökbefogadó szülőket melegszívűbbnek és barátságosabbnak ítélik.

Az örökbefogadó szülőknek feltételezett ambivalens érzéseket jelen kutatásunkban a sztereotípiák tartalom modell alapján különböző érzelmek társításával mértünk (Cuddy és mtsai, 2007). Előfeltételezéseink szerint ez az ambivalencia a csodálat és a lenézés dimenzióiban mutatható ki, ugyanakkor az eredményeink csak részben támasztották ezt alá (H7). A csodálat és a lenézés nem mutatott különbséget a különböző szülőcsoportok között – nem örökbefogadó szülő, örökbefogadó szülő és roma gyermeket örökbefogadó szülő –, ugyanakkor az undor – melyre nem volt előzetes feltevésünk – igen. Az undor érzete inkább a roma gyermekek örökbefogadására vonatkozott. A csodálattal kapcsolatban azt feltételeztük, hogy az örökbefogadó szülőhöz való társítása fakadhat abból a sztereotípiából, miszerint az örökbefogadás nemes feladat (Foli, 2010), azonban ez a kutatásunk ezt nem tudta alátámasztani. A roma örökbefogadó szülőkhöz kapcsolódó undor, bár erős kifejezésnek tűnt, viszont mégis erősen a roma gyermekek örökbefogadására vonatkozott. Ehhez a meglehetősen erős fogalomhoz való erőteljes kapcsolódást valószínűleg a társadalomban jelen lévő romaellenes előítéletek hívták elő (Keresztes-Takács és mtsai, 2016).

A sajnálat és féltékenység fődimenziókhöz tartozó négy érzelmek mindegyike különbséget mutatott a nem örökbefogadó, örökbefogadó és roma gyermeket örökbefogadó csoportok között (H8). Eredményeink alapján felvetéseinkkel összhangban elmondható, hogy az irigység és féltékenység kevésbé jelenik meg az örökbefogadó szülőcsoportok irányába, ugyanakkor nagyfokú szánalom és együttérzés kapcsolható hozzájuk. A szánalom és sajnálat – ahogy feltételeztük – inkább a roma gyermeket örökbefogadó szülők, míg együttérzést inkább a nem roma örökbefogadó szülők váltanak ki. Ez a sajnálat akár fakadhat abból is, hogy a társadalom tekinthet úgy a roma gyermeket örökbefogadó szülőre, akinek az örökbefogadás stigmatizációján túl a roma identitással, valamint az ebből fakadó társadalmi problémákkal is meg kell küzdeniük (Bogár, 2011).

5.3 KUTATÁS 3. AZ INTERETNIKUS ÖRÖKBEOFODÁSSAL KAPCSOLATOS ATTITÚD ÉS AZ AZT MEGHATÁROZÓ HÁTTÉRTÉNYEZŐK

5.3.1 Célkitűzések és hipotézisek

Külföldi szakirodalmak és felmérések már foglalkoztak az interetnikus örökbefogadás támogatottágának mérésével (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2017, Monathy, 2014), de hazai viszonyok között még nem tértek ki a kutatók ennek a vizsgálatára. Ebben a kutatásban arra vállalkoztunk, hogy felmérjük a roma gyermekek örökbefogadásával kapcsolatos attitűdöt, célunk megvizsgálni, hogy összehasonlítva az örökbefogadással milyen az interetnikus örökbefogadás iránti attitűd és melyek azok a főbb szociálpszichológiai háttértényezők, értékek és demográfiai tényezők, amelyek befolyásolják az interetnikus örökbefogadás támogatottságát, illetve elutasítását. Céljainknak megfelelően az alábbi hipotéziseket határozzuk meg.

9. Általánosságban az örökbefogadásnak magasabb a támogatottsága, mint az interetnikus örökbefogadásnak (H9.a) (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2017). Feltételezéseink szerint megjelenik abban is, hogy nagy arányban értenek egyet azzal, ha az örökbefogadásra várakozó szülő etnikai kikötést tesz (H9.b), valamint a család egységéhez a szülő és gyermek azonos etnikumát fontosnak tartják (H9.c).

10. A demográfiai tényezők is meghatározzák az örökbefogadott roma gyermekkel kapcsolatos attitűdöt, úgymint a nem, kor, iskolai végzettség és lakhely. Feltételezéseink szerint a nők (H10.a), a magasabb iskolai végzettségűek (H10.b) (Mohanty, 2014), valamint az életkor előrehaladtával (H10.c) és a fővárosban élők elfogadóbbak (H10.d) a roma gyermekek örökbefogadásával kapcsolatban csakúgy, mint az általános, vagy romákkal szembeni elfogadóbb attitűdöt nézzük (Keresztes-Takács és mtsai, 2016, Murányi, 2006).

11. Feltételezéseink szerint a magyar lakosság nagyobb százaléka lesz elutasító a roma gyerekek örökbefogadásával kapcsolatban (Neményi & Takács, 2015), melynek legfőbb okának a gyermek feltételezett biológiai adottságait nevezik meg (Keresztes-Takács & Nguyen, 2017).

12. A Schwartz-féle érték-skála a cselekvések irányításáért felelős kívánt célokat és viselkedéseket is megmutatja, amely szintén összefüggést mutathat az interetnikus örökbefogadás iránti attitűddel. Ennek értelmében a Schwartz-féle iránymutató értékek – nem kizárólagos módon, de – hatással lehetnek az interetnikus

A 2017 őszen lezajlott online lakossági arányosan rétegzett reprezentatív kutatásban 1008 fő vett részt. Az adatgyűjtéshez egy piackutató céget kértünk fel, hogy Magyarország lakosságára, nemre (férfi = 49 %), korra (min. kor = 18; max. kor = 64; Mkor = 41,37; SD = 12,8 év) és településjellegre (főváros = 20,9 %; megyeszékhely = 19,7 %; város = 31,0; falu/község = 28,4%) egy arányosan rétegzett reprezentatív mintát állítson össze (iskolai végzettség (nyolc osztály = 22,6 %; szakiskola, szakmunkásképző, OKJ = 23,8 %; érettségizett = 31,5 %; diplomás = 22,0 %). A kérdőív e-mailen, a megbízott cég címlistáján keresztül került a kitöltőhöz.

5.3.2.2 *Eszközök bemutatása*

- Elsőként egy 1-5-ig Likert skálán jelölve kértük kitöltőinket, hogy jelezzék, hogy mennyire támogatják az örökbefogadást, majd érzelmi hőfokmérőt használva ezt 1-100-ig is kértük értékelni, mind általánosságban az örökbefogadást, mind a hazai interetnikus örökbefogadást, azaz a roma gyermekek örökbefogadását (0 - nagyon negatív; 50 - semleges; 100-nagyon pozitív) (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2013).
- A Schwartz-féle értékskálában (Schwartz, 2006) az érték valamely vélekedés, amely a viselkedés kívánatos módjaira vagy eredményeire, nem csupán bizonyos helyzetekre vonatkoznak, irányítja a viselkedést, más értékekkel együtt az értékek prioritásokkal jellemezhető rendszerét alkotja. A motivációs értéktípusokat két ellentétes dimenzióban helyezhetjük el, melyben az egymással versengő értéktípusok állnak szemben egymással szemben. Az értékskála 10 értéket tartalmaz, melyen a válaszadó 0-10-es skálán döntheti el, hogy az adott érték ellentétes-e az elveivel vagy azokkal teljes mértékben egyezik.
- Az eredetileg négy alskálát tartalmazó esszencialista hiedelmek skálának egy nyolc itemes alskáláját használjuk fel az esszencialista értékek mérésére (Bastian & Haslam, 2006). Ezen biológiai alapokra vonatkozó értékek szerint az emberi attribútumok genetikailag meghatározottak („Egy ember személyiségjegyeit soha nem a genetikája határozza meg”).
- Az örökbefogadott gyermekekkel kapcsolatos társadalmi reprezentációkat és attribútumokat roma örökbefogadott gyermek esetén egy háromfokú skálán (kevésbé valószínű, ugyanannyira valószínű, valószínűbb) mértük fel (Clark-Miller, 2005, Dave Thomas Foundation For Adoption, 2013). Ebben a kérdésben

a válaszadóknak a nem örökbefogadott gyermekhez képest kellett viszonyítania (ami statisztikailag a középértéket [2] jelentette), hogy az alábbi viselkedéseket vagy tulajdonságokat mennyiben tulajdonítja az örökbefogadott gyermeknek, illetve a következő kérdésben a roma örökbefogadott gyermeknek „*Mennyire tartja valószínűnek, hogy egy roma örökbefogadott gyermek(nek) ... a nem roma és nem örökbefogadott gyermekhez képest?*”). Ezek a meghatározások és fogalmak a következők voltak: problémája lesz az iskolában, viselkedési zavara lesz, alkohol vagy drogproblémája lesz, gyógyszerproblémája lesz, érzelmileg-szellemileg stabil, boldog, vagy magabiztos lesz, hálás lesz szüleinek és kötődni fog hozzájuk.

- A roma gyermeket örökbefogadó szülők megítélését a sztereotípiá tartalom modell (Cuddy és mtsai, 2007) alapján kialakított kérdéssorral mértük. Egy hétfokú skálán kellett megjelölniük a válaszadóknak, hogy a nem örökbefogadó szülőhöz képest (ami statisztikailag a középértéket [4] jelentette) mennyire jellemzők a roma gyermeket örökbefogadó szülőre vonatkozó sztereotípiáskálához és a kitöltőből kiváltott érzelem-skálához tartozó fogalmak. Ezek a fogalmak a következők voltak; sztereotípiá-skála: (szülői) kompetencia, (szülői) képesség, melegszívű, barátságos; érzelem-skála: lenézés, undor, csodálat, szájalom, sajnálat, együttérzés, irigység, féltékenység.
- Kende és munkatársai (2017) által megalkotott romákkal szembeni attitűd skálát is felhasználtuk. Ez a mérőeszköz 3 területen méri a romákkal kapcsolatos attitűdöt, mégpedig 11 item méri a negatív sztereotípiákon („A romák több bűncselekményt követnek el, mint más emberek.”) és túltámogatottságon („A romák több segítséget kapnak a kormánytól, mint amennyit kellene.”) alapuló előítéletet, valamint 5 item a kulturális különbségeket („A romák szabadságát csak irigyelni lehet.”), melyek akár pozitív sztereotípiáként is felfoghatóak.

5.3.2.3 Statisztikai elemzések

Az adatokat IBM SPSS Statistics 22 és Amos 24 statisztikai programok segítségével elemeztük. Az együttjárásokat Pearson-féle korrelációval elemeztük.

A skálák megbízhatóságának tesztelésére kiszámítottuk azok belső konzisztenciáját mutató Cronbach alfa értékeit, ami 0,7 érték fölött elfogadhatónak, 0,8 fölött pedig jónak tekinthető.

A modellek illeszkedés vizsgálata során jó illeszkedésűnek számít az, ahol a χ^2 próbák p értéke nagyobb 0,05-nél. Az khi-négyzet azonban érzékeny a nagy elemszámmra, ezért a többi mutatóval együtt hatékonyabb előre jelző a modell illeszkedését tekintve. A feltételezett modelleket strukturális egyenlet modellezési eljárással teszteltük, a modell illeszkedését a megközelítési négyzetes középérték hibával (RMSEA), az összehasonlító illeszkedési mutatóval (CFI), a Tucker Lewis mutatóval (TLI) vizsgáltuk. Hu és Bentler (1999) ajánlása alapján a feltételezett modell és az adatok jó illeszkedését a következő kritériumok szerint határoztuk meg: RMSEA értéke kisebb, mint 0,05; a CFI értéke 0,90 - 0,95 közötti, vagy magasabb; és a TLI értéke 0,90-0,95 közötti, vagy magasabb. Az elfogadható modell illeszkedésnél az RMSEA értéke 0,5-0,8 közötti, a TLI és a CFI értéke pedig nagyobb, mint 0,9.

5.3.3 Eredmények és értelmezések

5.3.3.1 Végleges skálák és indexek kialakítása és reliabilitás vizsgálata

Mivel a mérőeszközöket együttesen szerettük volna használni, ezért a skálák alkalmazhatóságának vizsgálata és a kialakításuk az egész minta (n=1008) bevonásával történt.

Általánosságban elmondható, hogy a statisztikai elemzések alapján kialakított, használni kívánt skálák megbízhatónak bizonyultak. Az alábbiakban részletesen is kifejtjük az eljárás pontos menetét és ismertetjük az eredményeket. Reliabilitás-vizsgálatot, feltáró faktorelemzéseket és korrelációs számításokat végeztünk, melyek eredményei együttesen járultak hozzá a végleges skálák, alskálák és indexek kialakításához.

A vizsgált változók	1	2	3	4	5	6
1 esszencializmus	1	,420**	-,163**	,210**	-,080*	-,335**
2 romaellenesség		1	-,176**	,327**	-,108**	-,524**
3 örökbefogadással kapcs. attitűd			1	-,200**	,141**	,463**
4 roma örökbefogadott gyermekkel kapcs. sztereotípiá				1	-,129**	-,371**
5 roma gyermeket örökbe fogadó szülővel kapcs. sztereotípiá					1	,204**
6 roma gyermek örökbefogadásával kapcs. attitűd						1

5. táblázat A vizsgálatban használt változók korrelációs táblázata

5.3.3.2 A skálák szerkezete, alskálái, faktoranalízise

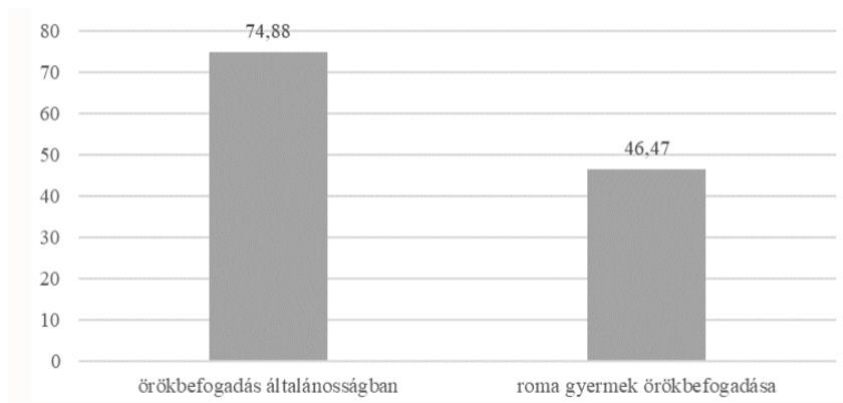
- Esszencializmus skála: A feltáró faktoranalízis során sikerült azonosítani a szakirodalomban is ismert főkomponenst (maximum likelihood, varimax, KMO

= ,816, magyarázott variancia = 54,22 %, faktorsúlyok > ,30), mely az emberi tulajdonságok biológiai determináltságát hangsúlyozza.

- A roma örökbefogadott gyermekekkel kapcsolatos attribútumokat (KMO = 0,720, megmagyarázott variancia = 49,14 %, faktorsúlyok > 0,330) mérő skálából faktoranalízis során alacsony kommunalitás miatt kikerült az érzelmileg stabil és magabiztos sztereotípiák, így a többi hét item (problémája lesz az iskolában, viselkedési zavara lesz, alkohol vagy drogproblémája lesz, gyógyszerproblémája lesz, boldog lesz, hálás lesz szüleinek és kötődni fog hozzájuk) megbízhatóan méri az örökbefogadott roma gyermekkel kapcsolatos sztereotípiákat ($\alpha = 0,823$)
- A sztereotípiák tartalom modellre épülő roma gyermeket örökbefogadó szülőkkel kapcsolatos sztereotípiákat (KMO = 0,734, megmagyarázott variancia = 73,28 %, faktorsúlyok > 0,451) mérő skála faktoranalízis során megállapítható, hogy a 11 item megbízhatóan méri a roma gyermeket örökbefogadó szülővel kapcsolatos sztereotípiákat ($\alpha = 0,795$).
- Az eredetileg három faktoros romákkal szembeni attitűd skála jelen mintában egy faktorként rajzolódik ki (maximum likelihood, varimax, KMO = ,949, magyarázott variancia = 62,11 %, faktorsúlyok > ,26) és így méri megbízhatóan a romaellenes attitűdöt ($\alpha = 0,938$).

5.3.3.3 Az örökbefogadás és interetnikus örökbefogadás általános megítélése

Független mintás t-próba vizsgálat során megállapíthatjuk, hogy általánosságban az örökbefogadáshoz (M = 74,88, SD = 21,85) fűződő viszonyulás pozitívabb, mint a roma gyermekek örökbefogadásához (M = 46,47, SD = 29,63) való viszonyulás ($t = 32,425$, $p < 0,001$, Cohen's $d = 0,109$) (H9.a) (5.ábra). Minél kevésbé támogatja a roma gyermekek örökbefogadását, annál inkább gondolja úgy, hogy a család egységéhez az azonos etnikum fontos szempont ($r = -0,525$, $p = <0,001$) (H9.c) és annál inkább ért egyet azzal, hogy az örökbefogadásra váró szülő a gyermekre vonatkozó etnikai preferenciát jelez ($r = -0,630$, $p = <0,001$) (H9.b). A családon belüli azonos etnikum fontosságával a minta 45,2 %-a, míg az örökbefogadásra várakozó szülők roma gyermekkel kapcsolatos származási kikötésével a válaszadók 51,6 %-a értett egyet.

5. ábra Az örökbefogadással és az interetnikus örökbefogadással kapcsolatos attitűd ($t = 32,425$, $p < ,001$, $Cohen\ d = ,109$, $Min = 0$, $Max = 100$)

Az interetnikus örökbefogadás elfogadásával kapcsolatban az eredmények alapján azt láthatjuk, hogy a magyar társadalom 64,1 %-a elutasítaná, hogy roma gyermeket fogadjon örökbe, 35,9 %-a elfogadó ezzel kapcsolatban (H11). Jelen kutatás szerint az elutasítás háttérében álló legnyomósabb ok (az elutasítók 53,7%-a szerint), hogy a romák/cigányok hozott tulajdonságai miatt kedvezőtlen tulajdonságai lehetnek a gyermeknek (H11). Ezt követik a gyermek érdekét fókuszba állító, de ugyanúgy elutasító válaszok; nem tudná megvédeni a környezet diszkriminálásától (45,5 %), valamint nem tudná a gyerekeknek biztosítani a roma/cigány kultúrát (37,2 %). A roma gyermek örökbefogadását elutasítók negyede (25,2 %) szerint a család nem tudná elfogadni a gyermek származását, míg közel egynegyedük a gyermek eltérő látható mássága miatt (bőrszín, rasszjegyek) utasítanak vissza. Elenyésző, mindössze a 12,2 %-a az elutasítóknak azért utasítaná vissza a roma gyermek örökbefogadását, mert ekkor az örökbefogadás láthatóvá válik.

5.3.3.4 Az interetnikus örökbefogadás és a demográfiai tényezők

A demográfiai tényezők meghatározzák az örökbefogadott roma gyermekkel kapcsolatos attitűdöt, úgymint a nem, kor, lakhely és iskolai végzettség. A roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos attitűdnél ANOVA vizsgálattal a férfiak ($M=45,98$, $SD=30,80$) és a nők ($M=46,92$, $SD=28,48$) között szignifikáns eltérést találtunk ($F=7,827$, $p < 0,01$) a nők javára (H10.a). Korrelációs vizsgálatainkkal azt is megállapíthatjuk, hogy pozitív összefüggés van a roma gyermekek örökbefogadásának elfogadottsága és az iskolai végzettség (H10.b) ($r=0,122$, $p=0,001$), valamint az életkor között (H10.c) ($r=0,089$, $p=0,01$). Független mintás t-próba elemzésünk során tendenciális különbséget

találtunk ($t=-1,823$, $p < 0,1$) a fővárosban ($M=49,78$, $SD= 30,276$) és a vidéken élők ($M=45,58$, $SD=29,422$) között, miszerint a Budapesten élők elfogadóbb attitűddel bírnak a roma gyermekek örökbefogadásával kapcsolatban (H10.d).

5.3.3.5 Az interetnikus örökbefogadás és az értékek

Hipotéziseinknek megfelelően (H12) a Schwartz-féle értékskálán az erő/hatalom ($r = -0,121$, $p < 0,001$) és hedonizmus ($r = -0,087$, $p < 0,001$) értékeivel az interetnikus örökbefogadással kapcsolatos attitűd gyenge negatív korrelációt, míg a jóindulat ($r = 0,160$, $p < 0,001$) és az emberek közti egyenlőség ($r = 0,237$, $p < 0,001$) dimenziói mentén már erősebb pozitív korrelációt mutat.

5.3.3.6 A vizsgált változók közötti strukturális egyenlet modell bemutatása

A változók közötti strukturális kapcsolatrendszer feltárásához strukturális egyenletmodellezést használtunk. Ez a módszer egy hipotetikus kapcsolatrendszer ellenőrzésére, illetve exploratív céllal, az adatokra legjobban illeszkedő modell kiválasztására is használható (Münnich & Hidegkuti, 2012). Jelen kutatásban egy feltételezett kapcsolatrendszert szeretnénk volna tesztelni, ezért ezt a módszert választva megvizsgáltuk, hogy esszencializmus, az örökbefogadással kapcsolatos attitűd a romaellenesség, a roma örökbefogadott gyermekkel, valamint a roma gyermeket örökbefogadó szülővel kapcsolatos sztereotípiák miként jósolják be a roma gyermekek örökbefogadásával kapcsolatos attitűdöt.

A modell tesztelése előtt több elővizsgálatot is végeztünk. A Mahalanobis-távolság vizsgálata lehetővé teszi, hogy a jelentősen eltérő eseteket kiszűrjük. Jelen kutatásban ez alapján 15 outlier került kiszűrésre, így a 993 fővel dolgozunk tovább.

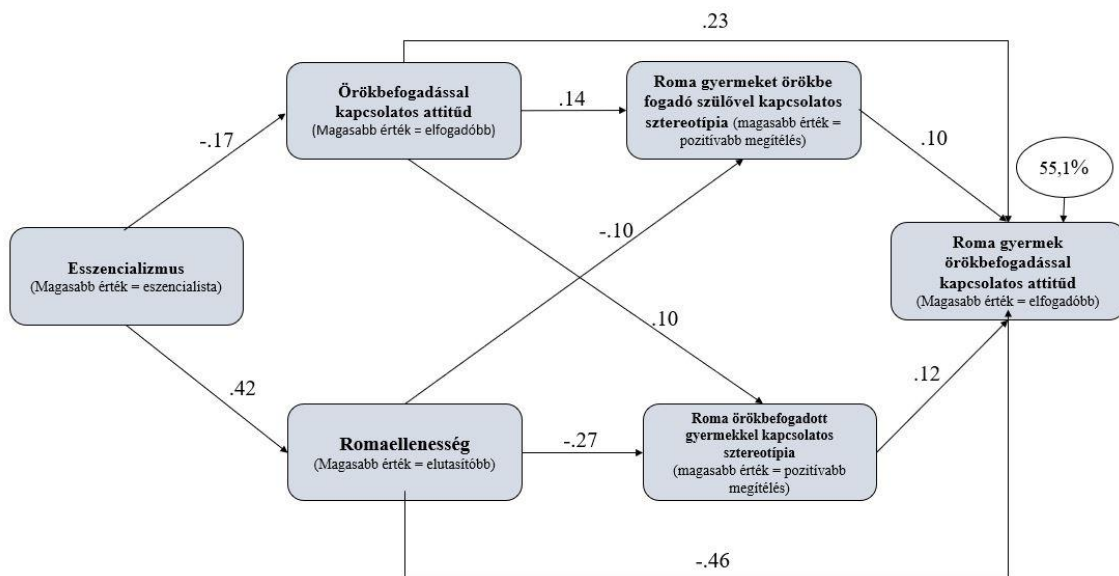
A bejósoló tényezők közötti kollinearitást is teszteltük, és mivel az egyes tényezők közötti legmagasabb korreláció sem haladja meg a megengedett értéket ($r > 0,70$), valamint a VIF-érték minden esetben 4 alatt volt, így kimondhatjuk, hogy nincs multikollinearitás az egyes változók között.

A mintaméret is megfelelő, mert 0,3-as hatás méret mellett a 5 látens változó, 5 megfigyelt változóval minimum 700 fő lenne szükséges a vizsgálathoz, jelen esetben pedig a minta 993 fő.

Előzetesen megvizsgáltuk a modell elemeinek összefüggéseit és azt találtuk, hogy van kapcsolat, mert a determináns ($=0,360$) nullától különböző volt.

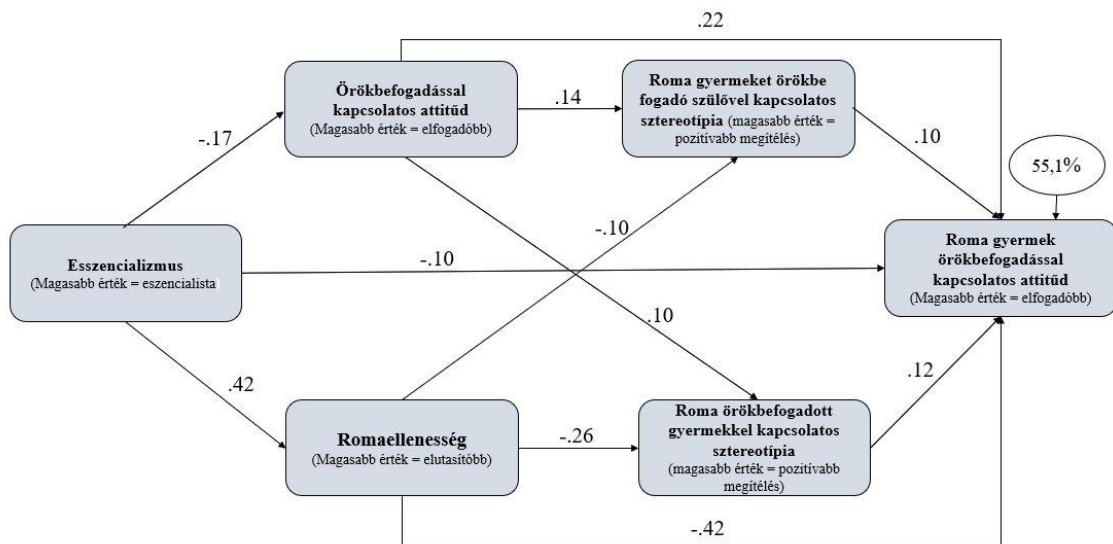
A mintán kialakított útmodell összes magyarázó hányada 44,9 %, tehát a modell 44,9 %-ot magyarázza a roma örökbefogadott gyermek elutasítását a befolyásoló tényezők közül, 55,1 % más tényezők függvénye.

Kiinduló modellünkben (6.ábra) szeretnénk volna letesztelni, hogy a kialakított skálák működnek-e az elméleti megfontolásainknak megfelelően. Az esszencializmus skálát tekintettük a kiindulásnak, majd azt feltételeztük, hogy ez közvetlenül a romaellenességet és az örökbefogadással kapcsolatos attitűdöt jelzi előre és közvetetten a roma örökbefogadott gyermekkel és roma gyermeket örökbefogadó szülőkkel kapcsolatos sztereotípiákat, végül eljutunk a kimeneti tényezőnkig az interetnikus örökbefogadással kapcsolatos attitűdhez. A kiinduló modellünk illeszkedési mutatói a következők voltak: Khí négyzet = 21,12, $p < 0,05$, RMSEA=.057 (Lo=.033, Hi=.083), PClose=.283, CFI=.980, TLI=.915. Az elméleti modellünk illeszkedése nem bizonyult kielégítőnek, így a közvetett és közvetlen kapcsolatokat újra gondoltuk.

6. ábra Az interetnikus örökbefogadással kapcsolatos attitűdöt befolyásoló háttértényezők - kiinduló modell

A következőkben az esszencializmus közvetlen kapcsolatait gondoltuk újra és ennek megfelelően feltételeztük, hogy az interetnikus örökbefogadással kapcsolatos attitűddel is közvetlen kapcsolatban áll. Így a modellünk megfelelő illeszkedésű mutatójú és letisztult lett, hogy az előző alternatív modellhez képest más változtatást nem eszközöltünk. A modell illeszkedési mutatói így a következők: Khí négyzet = 8,71, $p > 0,5$, RMSEA=.034, PClose=.758, CFI=.994, TLI=.969 (7.ábra).

7. ábra Az interetnikus örökbefogadással kapcsolatos attitűdöt befolyásoló háttértényezők SEM modellje (Az ábrán látható nyilak regressziós súlyokat, vagyis bétákat jelentenek.) A modell illeszkedési mutatói: $\chi^2 = 8,71$, $p > 0,5$, $RMSEA = .034$, $PClose = .758$, $CFI = .994$, $TLI = .969$

Az esszencializmus előre jelzi a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos attitűdöt több tényezőn keresztül. Előzetes korrelációs és regressziós elemzéseink alapján feltételeztük, hogy ezen változók így vannak kapcsolatban egymással, amit a modellben ellenőriztünk, hogy melyek pontosan ezen tényezők és megnéztük az egymás közötti kapcsolatokat. Az örökbefogadással kapcsolatos attitűdre negatív ($\beta = -.17$; $p < .001$), valamint romaellenességre szignifikáns pozitív közepesen erős ($\beta = .42$; $p < .001$) közvetlen bejövő változó az esszencializmus. Az esszencializmus és a kimeneti változónak számító interetnikus örökbefogadással kapcsolatos attitűd között alacsony negatív béta értéket találunk ($\beta = -.10$; $p < .001$). Az örökbefogadással kapcsolatos attitűd pozitív gyenge hatóerővel prediktálja a roma örökbefogadott gyermekkel ($\beta = .10$; $p < .001$) és az örökbefogadó szülővel kapcsolatos sztereotípiát ($\beta = .14$; $p < .001$) és közepesen erősen a roma gyermekek örökbefogadásához fűződő attitűdöt ($\beta = .22$; $p < .001$). A romaellenesség gyengén ugyan, de előre jelzi negatív irányban a roma gyermeket örökbefogadó szülővel ($\beta = -.10$; $p < .001$), valamint a roma örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos sztereotípiát ($\beta = -.26$; $p < .001$) és erősen a kimeneti tényezőt ($\beta = -.42$; $p < .001$). A roma gyermeket örökbefogadó szülővel ($\beta = .10$; $p < .001$) és a roma örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos sztereotípiát ($\beta = .12$; $p < .001$), szinte ugyanolyan mértékben jelzi előre az interetnikus örökbefogadás elfogadottságát.

5.3.4 Diszkusszió

A hazai viszonyok között fontosnak tartottuk azon háttértényező vizsgálatát, melyek az interetnikus örökbefogadást, vagyis a roma származású örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos hozzáállást határozzák meg.

A közbeszédben is megjelenik az általánosságban örökbefogadáshoz kapcsolódó egyfajta magasztosság és lesajnálás egyszerre, amely megnehezíti az örökbefogadó családok mindennapjait (Foli, 2012, Neményi & Takács, 2015), ugyanakkor a külföldi vizsgálatok azt mutatták, hogy általánosságban az örökbefogadáshoz inkább pozitív attitűd társul (Mohanty, 2014). Ezt az ambivalenciát különösképp feltételeztük interetnikus családok esetében, ahol az örökbefogadó családokat ért megkülönböztetés mellett az általános romaellenességgel való megküzdés is megjelenik. Bár a külföldi szakirodalomban megjelenik a magas fokú meddség miatti igény és elfogadás a nemzetközi örökbefogadások irányába (Mohanty, 2014), a magyarországi általánosan elutasító viszonyok (Simonovits & Bernát, 2016) miatt feltételeztük, hogy az interetnikus örökbefogadás kevésbé támogatott családkonstrukciós forma. Kutatásunk eredményei alapján előzetes első feltételezésünk bebizonyosodott, miszerint általánosságban az örökbefogadásnak szélesebb körű a támogatottsága, pozitívabb érzelmek társulnak hozzá, mint az interetnikus örökbefogadáshoz (H9.a). Ez megjelenik abban is, hogy akik kevésbé támogatják a roma gyermekek örökbefogadását, azok inkább hangsúlyozzák a családon belüli azonos etnikum fontosságát (H9.c), valamint azzal is inkább egyetértenek, hogy ha az örökbefogadásra váró szülő etnikai preferenciát tesz, vagyis kizárja a roma gyermekek örökbefogadását (H9.b). Egy 2013-as budapesti örökbefogadásra várakozók közötti felmérés szerint a jelentkezők 66%-a tesz származási kikötést (Neményi & Takács, 2015), vagyis kizárja lehetséges roma gyermek örökbe fogadását és ezzel a kijelentéssel jelenlegi mintánk 64,1 %-a ért egyet.

Feltételezéseink beigazolódtak, miszerint a nők, a magasabb iskolai végzettségűek, a fővárosban élők, valamint az életkor előrehaladtával elfogadóbbak a válaszadók a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatban csakúgy, mint az általános, vagy romákkal szembeni elfogadóbb attitűdöt nézzük (Keresztes-Takács és mtsai, 2016, Murányi, 2006).

Nők elfogadóbbak voltak az interetnikus örökbefogadással kapcsolatban (H10.a), amely eredmények összecsengenek a külföldi szakirodalmak (Mohanty, 2014, Gibbons,

Rufener, & Wilson, 2006; National Adoption Attitudes Survey, 2002) általános örökbefogadást felmérő eredményeivel, ahol a nők majdnem kétszer annyira elfogadóbbak voltak, mint a férfiak.

Az iskolai végzettséggel kapcsolatos kutatási eredményeink megerősítik azt a megállapítást, hogy minél iskolázottabb valaki, annál kevésbé fogadja el az egyenlőtlenségeket (Krekó és mtsai, 2011; Csepeli és mtsai, 2011) és az interetnikus örökbefogadást is jobban támogatja (H10.b) (Princeton Survey Research, 1997, Mohanty, 2014). Több kutatás is kimutatótt bizonyos szignifikáns összefüggéseket az általános elfogadó attitűd és a szociodemográfiai változókkal, így az életkorral is (Marián, 2013, Murányi, 2006; Váradi, 2014). Ezekből a kutatásokból általánosságban megállapítható, ami jelen kutatásban is bizonyítható, hogy a szélsőségesség az életkor előrehaladtával csökken, a „befogadásra” való hajlandóság pedig nő. Így hazai viszonyok között az interetnikus örökbefogadásnak az elfogadása is az életkor előrehaladtával nő (H10.c), bár az örökbefogadással foglalkozó szakirodalom nem talál szignifikáns kapcsolatot az életkor és az örökbefogadás támogatottsága között (Mohanty, 2014, National Adoption Attitudes Survey, 2002). Előzetes feltételezésünkkel megegyezően, az az állítás, hogy a városi környezet csökkenti az elutasítást (Krekó és mtsai, 2011; Csepeli és mtsai, 2011) jelen kutatási eredmények alapján is igazolható, a lakóhely jellege alapján a főváros és a vidék közötti tendenciális különbséget figyelhetünk meg, mely szerint a fővárosban élők elfogadóbbak az interetnikus örökbefogadással kapcsolatban (H10.d).

Eredményeink értelmében a Schwartz-féle értékskála (Schwartz, 2006) összefüggést mutatott az interetnikus örökbefogadás iránti attitűddel, mely szerint elfogadóbb az a vizsgálati személy, aki az értékskálán az önmeghaladás értékein (jóindulat és univerzalizmus) magas értéket mutat, az erő és hedonizmus értékein pedig alacsonyat (H12). Vagyis a társas fölényt és énközpontúságot hangsúlyozó értékek a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos negatív attitűdöt jelzik, míg az egyetemesség és jóakarát mások jelentőségének fokozásával és az önérdek meghaladásával kapcsolatosak és az interetnikus örökbefogadás iránti pozitív attitűdöt jelentenek. A motivációs értéktípusokat két bipoláris dimenzióban helyezhetjük el, melyben az egymással versengő értéktípusok, az énfelnagyítás (hatalom, hedonizmus) és önmeghaladás (jószándék és egyenlőség) állnak egymással szemben (Schwartz, 2006), ahogy azt eredményeink is alátámasztják az interetnikus örökbefogadással kapcsolatos attitűd relációjában.

Az interetnikus örökbefogadás támogatottságát befolyásoló háttértényezőkkel kapcsolatban arra voltunk kíváncsiak, hogy az örökbefogadott roma gyermekkel kapcsolatos elutasítást vagy elfogadást mi jelzi előre és az előzetes regressziós elemzéseink alapján feltételeztük, hogy ezek a változók így működnek és vannak kapcsolatban egymással. Elméletben az volt az elképzelésünk, hogy ezen tényezők komplex módon épülnek egymásra és ezt ellenőriztük a modellben. A bemeneti oldalon az esszencializmus szerepelt, amelyet alapvető tényezőnek gondoltunk és általában az örökbefogadás és a romaság miatt került a modellbe. Így a bemeneti oldalon már a kimeneti tényező mindkét részével foglalkoztunk. A köztes szinteken az örökbefogadással kapcsolatos attitűd, majd a romaellenesség és végül a roma gyermeket örökbefogadó szülővel és a roma örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos sztereotípiák jelennek meg és vezetnek a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos attitűdhez.

Az eredeti feltételezésünk, miszerint az esszencializmus, a romaellenesség, az örökbefogadással kapcsolatos attitűd, a roma gyermeket örökbefogadó szülővel és a roma örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos sztereotípiákon keresztül meghatározzák a roma örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos attitűdöt, igazolódott a modell alapján (H13). A roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos attitűd háttértényezői közül közvetlen és közvetett kapcsolatokat is feltételeztünk az egyes azt meghatározó tényezők között. Hipotézisünket útmodell segítségével teszteltük. Eszerint az esszencializmus közvetett kapcsolatban áll az interetnikus családokkal kapcsolatos attitűddel, több háttértényezőn keresztül is, míg a romaellenesség az örökbefogadással kapcsolatos attitűd közvetlen és közvetlen is, a roma gyermeket örökbe fogadó, valamint a roma gyermekkel kapcsolatos sztereotípiák pedig közvetlen kapcsolatban állnak a kimeneti változóval. Hipotézisünk nagyrészt beigazolódott, hiszen az egyes tényezők valóban közvetlen kapcsolatban állnak a kimeneti tényezőkkel, ugyanakkor az esszencializmus közvetett kapcsolatát feltételeztük, ezzel ellentétben ez a tényező is közvetlen hatással bír a kimeneti változókra. Az esszencializmus meghatározza az örökbefogadással kapcsolatos attitűdöt, mégpedig úgy, hogy aki esszencialistább nézeteket vall az kevésbé elfogadó az örökbefogadással és ugyanilyen mértékben az interetnikus örökbefogadással kapcsolatban. Az esszencializmus és romaellenesség kapcsolatát megerősíti az a korábban kapott eredmény is, hogy az interetnikus örökbefogadásnak az elfogadását leginkább a genetikai tényezőkre hivatkozva nem támogatják. Ebben a folyamatban a romaellenesség komoly közvetítő szerepet játszik, hiszen nem csak a sztereotípiákat,

hanem magát az interetnikus örökbefogadás elfogadását is jelentősen befolyásolják a válaszdó romaellenes attitűdjei. A romaellenesség nagyobb mértékben van hatással a roma örökbefogadott gyermekekkel kapcsolatos sztereotípiákra, mint a roma gyermeket örökbefogadó szülőkre. Az örökbefogadással kapcsolatos attitűd meghatározó az örökbefogadás szereplőjéhez fűződő sztereotípiákban, de erőteljesebben határozza meg az interetnikus örökbefogadásnak a támogatottságát. Ezen sztereotípiák közvetlenül határozzák meg a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos attitűdöt.

5.4. KUTATÁS 4. A ROMA GYERMEKET ÖRÖKBEOFAGADÓ SZÜLŐK ROMA IDENTITÁSRÓL ALKOTOTT KÉPE⁷

5.4.1 Célkitűzések és hipotézisek

A kutatás célja annak bemutatása, hogy milyen a romaképe azoknak a magyarországi örökbefogadó szülők speciális szegmensének, akik „véltetően” roma gyermeket vagy gyermekeket fogadnak örökbe, de magukat nem tartják romának. Ezen tanulmány a vélt roma identitás konceptualizálását és annak megjelenését járja körbe egy alapvetően roma identitást nem hordozó családban. A kutatás főbb célja megvizsgálni, hogy milyen tartalmakat, jelentéseket kötnek a roma identitáshoz és mennyire tartják fontosnak ezeket átadni gyermeküknek, hiszen ahogy az örökbefogadó szülők érzékelik és meghatározzák a gyermeket etnikai szempontból, a gyermek később úgy fogja meghatározni magát is (Scherman és Harré, 2004). Jelen tanulmány egy interjú elölvizsgálatot követő kérdőíves vizsgálat roma identitásra vonatkozó kérdéseinek eredményeit kívánja bemutatni.

A kutatásban nagy hangsúlyt kapott a nem roma örökbefogadó szülők percepciója a roma identitásról, az átadási lehetőségekről örökbefogadott roma gyermekeik részére, ennek kívánatosságáról és módszereiről. Mit jelent a csoport tagjainak az interkulturális örökbefogadói helyzet, hogy a gyermekük véltetően roma és maga a roma identitás? Ez alapján az alábbi kutatási célokat és feltételezéseket fogalmaztuk meg:

14. Feltételezésünk szerint a roma gyermeket örökbefogadó nem roma szülők nagy része a roma identitást egyfajta romantizált, általánosságban romákhoz társított pozitív sztereotípiákkal írják le, ellensúlyozva ezzel a társadalomban jelen lévő romákkal kapcsolatos negatív sztereotípiákat és előítéleteket (Keresztes-Takács és mtsai, 2016).

15. Ezzel párhuzamosan úgy gondoljuk, hogy legkevésbé valószínű, hogy a társadalomban jelenlévő negatív sztereotípiákat kapcsolják a roma identitáshoz, hiszen alapvetően a legelfogadóbb személynek tekintjük a célcsoportunkat, aki a társadalmi távolságot mérő skála (Babbie, 1998) legfelsőbb szintjét „teljesíti”, azaz elfogad családtagjának roma személyt.

16. Feltételezésünk szerint, amennyiben a szülők figyelembe veszik az elterjedőben lévő szakértői ajánlásokat, akkor az alapvetően többségi identitáshoz

⁷ Az 5.4 fejezet a Keresztes-Takács O. & Erős B. (2018). A roma gyermeket örökbefogadó szülők roma identitásról alkotott képe. *Belvedere Meridionale* 30(3), 33–54. cikk alapján készült.

hozzáadott roma identitás kialakításához (Sussman, 2000) igyekeznek roma művészeti elemeket választani annak érdekében, hogy pozitív romakép alakuljon ki (Szilvási, 2005).

17. Véleményünk szerint a roma identitás közbeszédben való nem tisztázott fogalmi keretei miatt a szülők a személy teljes identitását értik roma identitás alatt és nem csak azt a szeletét, ami a roma csoporthoz való viszonyáról szól.

5.4.2. Módszer

5.4.2.1. Minta

A kérdőívet összesen 153 roma gyermeket örökbefogadó szülő töltötte ki, melyből 133 a nő (86,93%) és 20 (13,07%) a férfi kitöltő. A válaszadók életkorának átlaga 42,93 (Min=27, Max= 63 év) év. A kérdőívünk a demográfiai háttérváltozókra is tartalmazott kérdéseket, mely szerint a kitöltők életkora és neme meghatározása mellett, olyan adatokat kértünk el, mint a lakóhely (főváros 47,1%, fővároshoz közeli kistelepülésen vagy agglomerációban 18,3%, megyeszékhely 9,2%, vidéki kisváros 10,5%, falu/község 13,7%, egyéb 1,4%), iskolai végzettség (szakiskola, szakmunkásképző 5,9 %, érettségizett 4,6%, OKJ 5,2%, főiskolai BA 27,5%, egyetemi MA 46,4%, doktori fokozat vagy annál magasabb 10,5 %) és anyagi helyzet (átlag alatti 8,5%, átlagos 52,9%, átlag feletti 38,5%). Ezeken kívül a válaszadók családi állapotát (77,1% házas, 2,6% kapcsolatban él, 12,4% egyedülálló, 6,5% elvált, 1,4% egyéb) is felmértük. Az alapstatisztikákon túl ezen minta esetében fontosnak tartottuk felmérni gyermekeik számát (69,9% - egy gyermek, 25,5% - két gyermek, 3,9% - 3 gyermek, 0,5% - 4 gyermek), illetve, hogy milyen életkorban kerültek a családhoz (átlag 1 éves kor, min=0, max=5 év) és melyik szervezeten keresztül (63,3% TEGYESZ, 26,1% Gólyahír Alapítvány, 3,3 % Fészek Alapítvány, 3,3 % Magánutas, 5,9 % egyéb).

5.4.2.2 Eljárás

A vizsgálat az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Kutatás Etikai Bizottság által kiadott kutatásetikai engedéllyel rendelkezik. Az etikai engedély száma: 2018/97. A vizsgálat kidolgozása során kiderült, hogy a Miskolci Egyetemen Bölcsészettudományi Karán hasonló témában folyik egy kutatás és kontraproduktív lenne ugyanannak az örökbefogadói szülőcsoportnak kétszer kiküldeni hasonló szerkezetű kérdőívet, így a kutatás vezetőivel az együttműködés mellett döntöttünk. Az online kérdőív első oldalán meg kellett jelölniük a kitöltőknek, hogy hozzájárulnak-e a kutatásban való részvételhez, illetve fontos kitétel volt, hogy csak abban az esetben töltsse ki a kérdőívet, ha biztosan

vagy vélhetően roma gyermeke van. A kérdőívcsomagot online formában tettük a kitöltők számára elérhetővé. Az online kérdőív elérhetőségét az örökbefogadást közvetítő hét, valamint örökbefogadás segítségével foglalkozó két nagyobb civil szervezetek levelezőlistáján és közösségi oldalán, a roma gyermeket örökbefogadó szülők által létrejött klub levelezőlistáján, valamint örökbefogadással kapcsolatos tematikus csoportokban is közzétettük.

5.4.2.3 *Eszközök bemutatása*

A roma gyermeket örökbefogadó szülőknek szánt kérdőívcsomag több mérőeszközt is tartalmaz, de jelen tanulmányban csak a roma identitással kapcsolatos kérdésekre adott válaszokat elemezzük. Például: „Ön szerint létezik-e általában vett roma/cigány identitás?” vagy „Ha meg tud határozni általánosságban roma/cigány identitáselemeket, amelyek Ön szerint átadhatók örökbefogadott roma/cigány gyermekének, akkor milyen módon próbálja ezeket átadni?”. A kérdések zárt kérdések voltak, többségénél több válaszlehetőséget is bejelölhettek, de emellett biztosítottunk helyet az egyéb megjegyzésekre is. A kérdőív roma identitás részét egy nyitott kérdéssel kezdtük az alábbiakként: „Mit ért roma/cigány identitás alatt, milyen tartalmakat köt hozzá?”.

5.4.3 **Eredmények és értelmezések**

5.4.3.1 *A roma identitásról alkotott percepciók*

Az össz mintából 97-en adtak számot arról, mit jelent számukra a roma identitás. A szabadon megfogalmazott válaszokat két egymástól független kódoló kategorizálta, majd az eredmények összevetése után átfogóbb kódcsaládok alá vontuk és így készült el a bemutatásra kerülő végleges struktúra, mely alapján végeztük a tartalomelemzésünket. (8. ábra)

Ahogy feltételeztük az identitásról való statikus kép és annak gyakorlati és „kézzel fogható” volta miatt leginkább a *kultúra és hagyomány* témaköré épült a kitöltők asszociációja (összesen 69 említés)⁸, valamint az ehhez kapcsoló „szokások” említése (8) is megjelent. Itt leginkább deskriptív módon, de egyértelműen a „roma kultúra” fordult elő (33 említés), ugyanakkor az általánosságban vett kultúra további elemei is említésre

⁸Az ábrán nem jelenítettük meg külön-külön, de előfordultak még a kultúrához köthető fogalmak 1-1 említésszámmal – melyeket az összeszámlálásnál beleszámítottunk –, mint például a „*gasztronómia*”, „*művészet*”, „*történelem*” stb.

kerülnek. Bár a beás nyelv a veszélyeztetett nyelvek közé tartozik a romani nyelv használati területe pedig csökken (Forray & Orsós, 2016), mégis nagy arányban jutott eszükbe kitöltőknek a „*nyelv*” identitásformáló ereje (Nguyen, 2012) (12 említés). A zene és a tánc is (11 említés), mint a romákhoz köthető pozitív sztereotípiák deskriptív módon kerültek említésre, így kerültek a kultúra kategóriába. Bár tisztában vagyunk azzal is, hogy a jelenlegi felosztásban kultúra kategóriához sorolt elemek egy részét a sztereotípiák kategóriához is társíthatjuk volna és sok esetben akár átfedésnek is tűnik, ugyanakkor figyelembe vettük, hogy csak felsorolásként asszociálnak rá, vagy az egyénhez kapcsolódó formában fogalmazzák azt meg (pl. zene vagy zenei érzék).

Feltételeztük, hogy a válaszadók többségének asszociációiban megjelennek a társadalomban általánosságban fennálló pozitív sztereotípiák (összesen 41 említés), melyek leginkább a készségek és az attitűd témák köré épültek. A család szeretete (11 említés) és a muzikalitással (9 említés) kapcsolatos említések gyakorisága hűen tükrözi a társadalomban fennálló romákkal kapcsolatos pozitív sztereotípiákat, melyeket a szülők akár implicit akár explicit módon közvetítenek a gyermek felé. A köznyelvben szintén gyakran a romákhoz társított erősebb temperamentum (8 említés) és valamelyest a szabad élet és a romák sok esetben irigyelt szabadsága (7 említés) is a roma identitáshoz kapcsolódik. A „*nyitott*” és „*közvetlen*” hozzáállás és a „*jó kommunikáció*” is bár kis számban (1-1 említés), de mint pozitív romasághoz társított tulajdonságok is gyarapítják a roma identitásról alkotott sztereotípiákat.

Bár kevés említéssel bír (8), de a válaszadások tartalma miatt, mégis különálló kategóriát hoztunk létre *stigma és előítélet* elnevezéssel. Az akár negatív sztereotípiaként felfogható felsorolásokról azt feltételezzük, hogy nem gyermekük relációjában, de a roma identitást társadalmi keretbe helyezve asszociálva azonosították „*tanulatlansággal*” és „*munkakerüléssel*” a roma identitást (1-1 említés). Minden vizsgálat azt mutatja, hogy milyen széles körűek a cigánysággal szembeni előítéletek (Keresztes-Takács és mtsai, 2016, Székelyi és mtsai, 2001, Csepeli és mtsai, 2011) és ezért tartjuk fontosnak ennél a célcsoportnál még kevés említésszám esetén is megjeleníteni ezeket a negatív sztereotípiákat. A romák társadalomban helyzetére utalnak ugyanígy a kisebbségi léttel kapcsolatos említések is (6) („*olyan társadalmi tudatosság, amely számol a kisebbséghez tartozás sajátosságával*”).

A kitöltők közül 38-an a roma identitás esszencialista voltára, egyfajta velünk született, megváltoztathatatlan és konstans minőségére asszociáltak (Bastian & Haslam, 2005). Ezen kategórián belül a kitöltők fele a látható mássággal azonosítja a roma

identitást, vagyis a *rasszjegyek* és külső tulajdonságok alapján (19 említés). A mások által észlelt vagy feltételezett identitás másképp konstruálódik, mint az olyan önmeghatározások, melyekben az egyén döntheti el, hogy mennyiben vállalja fel azt nyilvánosan (Szabó és Mtsai, 2012). Így ezen választ adó kitöltőink arra gondoltak, hogy roma identitás kialakulásához szükséges és akkor internalizálódik etnikai identitássá, ha az a környezet számára egyértelmű a rasszjegyek alapján és a többség őt romának tekinti. Liebkind (2006) szerint a látható kisebbségi csoportok tagjait különösen nagy valószínűséggel címkézik meg etnikailag, függetlenül attól, hogy ők maguk mennyire azonosulnak ezzel.

Az identitás és a *származás* (19 említés – „roma szülőktől származik”) köznyelvben gyakran keveredő fogalmak, azonban nem kizárólagosak és nem következik egyértelműen a származásból az identitás és fordítva. A származás természetesen alapja lehet az identitásnak, ugyanakkor az identitás ennél sokkal bonyolultabb és fluidabb konstrukció (Székely, 2016). Az inkább esszencialista véleményt képviselő egyének hajlamosak a roma identitást csupán a származáshoz kötni, ezzel azonban kizárhatnak egyéb módon felépülő, ám nagyon is létező roma identitásokat.

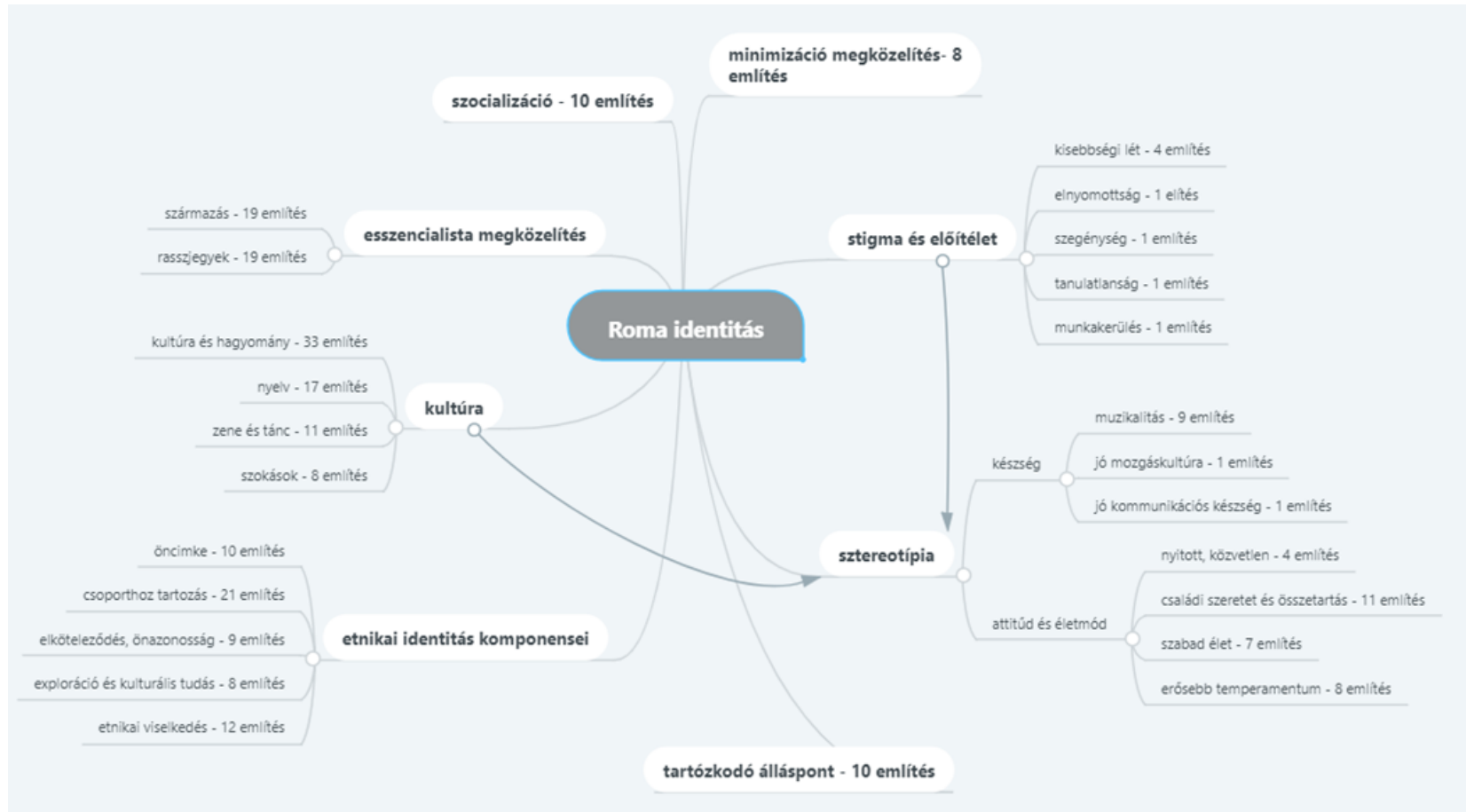
Több válaszadó is a *szocializációhoz* kötötte a roma identitást (10 említés – „élt roma emberek között” „roma közegben való szocializáció”), vagyis úgy gondolták, hogy roma identitás csak roma környezetben valósulhat meg és jöhet létre. Itt az identitás kontextuális természetére gondolhattak a kitöltők, hiszen valóban egy roma környezetben felnövő roma fiatalnak egyszerűbbnek tűnik a romákkal való azonosulás, ugyanakkor a roma örökbefogadott gyermekek identitása véleményünk szerint létrejöhet úgy is, hogy nem roma közösségben nevelkedik.

Igen előkelő helyet foglalnak el a szociálpszichológiai értelemben vett *etnikai identitás és annak komponensei és fejlődési szintjei* köré épülő említések (összesen 61 említés). Az etnikai identitás komponensei közül a csoporthoz tartozás merült fel a legnagyobb arányban (21 említés), melyek olyan válaszokban érhető tetten, mint a „közösségi élmény”, „lelki szinten egy közösséghez tartozás érzését”. 12 válaszadó azonosította a roma identitást a roma hagyományok ápolásával, melyet az etnikai viselkedés kategóriába soroltunk. Az öncímkézés kategóriába vettük azokat a válaszokat (10 említés), melyekben a roma identitást a roma önbevallással azonosították, „aki romának tartja magát”. Az etnikai identitás fejlődésnek szintjeivel kapcsolatos válaszok szinte ugyanannyi említést kaptak (8-9): az exploráció, mikor az egyénnek tudása van az etnikai hovatartozásáról például „etnikai öntudat”, „tudás a roma származásról” és az

elköteleződés, mikor azonosul azzal „származási csoport elfogadása vagy azzal való azonosulás”. Az etnikai identitásfejlődését Phinney modellje (1992) alapján az exploráció és az elköteleződés mentén vizsgáltuk, valamint annak főbb komponensei mentén kategorizáltuk. Ezek alapján úgy tűnik, hogy a szociálpszichológiai szempontból vett etnikai identitás különböző megjelenési formái igen nagy arányban, több mint a releváns válaszolók fele említette tehát az összetett identitáskonstrukció ismerete is magasan képviseltette magát.

Bennett (1986) interkulturális kompetencia fejlődési modelljének első három szintje az etnocentrizmusé. Ebben az állapotban az egyén vagy felismeri a kultúrákból adódó különbségeket, vagy nem, de mindenképp a maga értékrendjét tartja mérvadónak, a másikat próbálja a maga kultúrájához igazítani. Az etnocentrizmus utolsó szakaszát Bennett minimizációnak vagy minimalizációnak nevezi. Az egyén elismeri a különbséget, és bár már nem harcol ellene a becsmérlés vagy a felsőbbrendűség stratégiáival, de kísérletet tesz jelentőségének minimalizálására. A hasonlóságokat annyira túlhangsúlyozza a kulturális különbséggel szemben, hogy ezáltal jelentéktelenné teszi azt. Ezen ideológiák érhetőek tetten a következő mondatokban „nem tartom lényegesnek”, „nem cigányként, hanem gyerekeként gondolok rájuk”, melyet így minimizáció kategóriánk neveztünk el (8 említés).

Tartózkodó álláspont (10 említés) kategóriába az olyan válaszadásokat soroltuk, melyek a roma identitást vonták kétségbe „nem hiszem, hogy kell lennie tiszta identitásnak”, „nem jellemezhető azonos identitással”. A roma identitás kétségbe vonása abból is következhet, hogy nincs egy mindenki által egyértelműen ismert, közösen használt tartalma a „roma identitás” fogalmának. A kutatók az egyén roma csoporthoz való dinamikus viszonyát értik (Pálos, 2010), a szülők egy része ezzel szemben azt fessegeti, hogy nincs olyan, hogy általában vett roma identitás, azaz egy minden önmagát romának valló vagy annak tartott személyiségre jellemző roma identitás.

8. ábra „Roma identitás” gondolattérképe

Az általánosságban vett roma identitás percepciójának ismertetésén túl fontosnak tartjuk bemutatni, hogy a kérdőív kitöltői mennyire tartják gyermeküket romának – nem roma származásúnak. 41,8% egyáltalán nem, vagy inkább nem, egyharmaduk (30,9%) annak is tartja és nem is, a maradék egyharmad (28,3%) viszont inkább vagy teljesen romának tartja gyermekét. Tehát az örökbefogadó szülők jelentős része inkább nem tartja gyermekét romának, „csak” roma származásúnak – hiszen a kérdőív kitöltésekor kizárás volt, ha nem roma az örökbefogadott gyermeke –. Megjelenik a származás minimalizálása, vagyis egyfajta antiesszencialista szemlélet a szülők részéről, miszerint az etnikai származás nem eredményez egyenes arányban etnikai identitást is, így valószínű a szocializációs folyamatoknak nagyobb jelentőséget tulajdonítanak és a gyermek szülőkhöz való asszimilációs hatását erősebbnek vélik. A szülők nagyobb része viszont úgy tűnik, hogy kisebb-nagyobb mértékben, de a „romaságot” a származáson túl is hozzárendeli a gyermekhez.

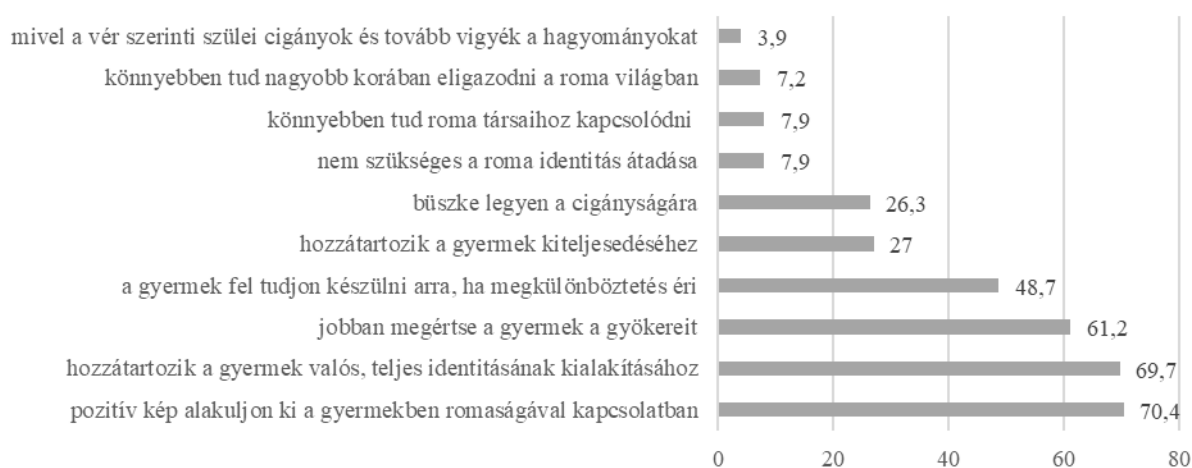
5.4.3.2 Roma identitás átadásának dilemmája

Ahogy a roma identitás miben léte, úgy annak átadása kapcsán is úgy tűnik különböző álláspontok fogalmazódnak meg az örökbefogadó szülők körében. Egyenlő mértékben oszlanak meg a válaszok annak a kérdésnek a kapcsán, hogy „Fontosnak tartja a roma/cigány identitás átadását roma/cigány gyereke(i)nek?”, mely során az igen 36,2%-ot, a nem 37,5%-ot, a nem tudom 26,3%-ot kapott. Ez jóval inkább dilemmákat felvető kérdésként merül fel, mint akár a származás megállapítása vagy a roma identitás tartalma, bár ezektől nem függetleníthető kérdés.

Attól függően, hogy hogyan konceptualizálják a roma identitást az örökbefogadó szülők, illetve, hogy milyen tartalmakat kötnek hozzá nagyban befolyásolja az arról való elképzelésüket, hogy ezt át tudják-e adni, szükséges-e, illetve lehetséges-e egyáltalán átadni a roma származású gyermeküknek. Mélyebbre ásva a roma identitás átadásának témakörében, az alábbi kérdéseket tettük fel: Miért lehet szükséges a roma/cigány identitás átadása örökbefogadott roma/cigány gyermekének?; Milyen roma identításelemeket lát átadhatónak?; Hogyan próbálja ezeket az elemeket átadni?.

Bár az előzetes kutatásaink során a társadalmi előítéletesség merült fel elsődleges motivációnak a roma identitás átadásakor, az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a szülők sokkal inkább a gyermekük mentális egészségét helyezik előtérbe. Esetükben inkább úgy hangzik a diszkriminációra történő hivatkozás, mint egy megtanult, szükséges, vitathatatlan és így jó hivatkozási alap. A származás miatt érzett büszkeség is

főként a diszkriminációval szembeni vagy másság-kezelési stratégiaként merülhet fel, de ez sokdrangú motivációként jelenik meg. A szülők véleménye alapján úgy tűnik, hogy a pozitív romakép kialakítása a legfontosabb, ahol implicit megjelenik a társadalom negatív romaképének ellensúlyozása és erre törekszenek a roma identitás átadás kapcsán. Szinte ugyanennyien értettek egyet azzal is, hogy ez a gyermek teljes identitásához tartozik hozzá, ezért szükséges a roma identitás átadása. Ez a magas arányszám arra enged következtetni, hogy a szülők nagy része a roma identitást nem a teljes identitás, hanem annak egy igen fontos szeletének tekintik (9. ábra).

9. ábra Ön szerint miért (lehet) szükséges roma/cigány identitás átadása örökbefogadott roma/cigány gyermekének? (%)

A roma identitásra való asszociációk eredményei alapján nem meglepő, ha a roma identitás átadásnak a módját a szülők több mint fele a roma kultúra értékeinek megismertetésével hozza összefüggésbe. A cigánysághoz kapcsolódó sztereotíp készségek, valamint a rasszjegyek pozitív megerősítése jóval nagyobb arányban szerepelnek, mint ahogy az fentebb, a roma identitás tartalmaként megjelent. Összességében ez azt jelenti, hogy a válaszadók kb. 85%-a megnevez valamilyen roma identitásépítő elemet és annak átadási módját – vagy azt, hogy később fog sor kerülni rá –, ám kb. 15% elutasítja ezt. Számos egyéni válaszban írják le, hogy vagy megjelölhették volna az összes opciót, vagy teljesen értelmetlen egyáltalán maga a felvetés is, mert pl. a sokszínűséget mutatják be (10. ábra).

Scroggs és Heitfield (2001) kutatásában bár a legtöbb szülő a szülő többségi kultúráját tekinti a gyermeke elsődleges kultúrájának is, mégis próbálnak abból az etnikai csoport kultúrájából is átadni valamit gyermeküknek, amelynek tagjaként a többség gyermeküket azonosítja. Felfedezték azt is, hogy minél eltérőbb és egzotikusabb ez a két kultúra egymástól, annál nagyobb ez a kulturális aktivitás.

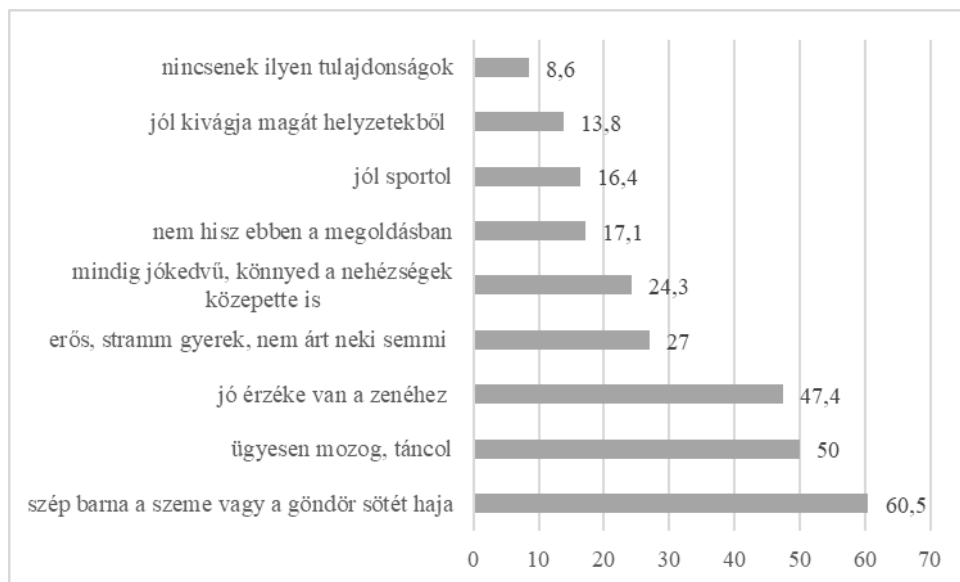
10. ábra Ha meg tud határozni általánosságban roma/cigány identitáselemeket, amelyek Ön szerint átadhatók örökbefogadott roma/cigány gyermekének, akkor milyen módon próbálja ezeket átadni? (%)⁹

Mivel az előző kérdésre adható válaszok között szerepelt a cigánysághoz köthető készségek, adottságok pozitív megerősítése – mint szakértői ajánlás is a szülők számára, hogy gyerekükben pozitív romaképet alakítsanak ki (Scroggs & Heitfield, 2001), mintegy felkészítendő őket a társadalom negatív sztereotípiáinak elviselésére –, így kíváncsiak voltunk ennek tartalmaira is, hogy a gyakorlatban hogyan jelenik meg a sztereotíp tartalmak pozitív megerősítése.

Legnagyobb arányban a külső jegyek megerősítése történik, hiszen ez már egész kiskortól kezdve egy látható tulajdonság lehet. A szakértők is egyetértenek, hogy a fizikai tulajdonságok pozitív megerősítése fontos a kezdetektől, hiszen ekkor még kevesebb az eszközünk arra, hogy beszéljünk gyermekünkkel a romaságról és ez egy jó alap lehet a későbbiekre nézve. A többi felsorolt válaszlehetőség vagy veleszületetten a gyermek személyiségének a része, vagy a szülő fejében élő romákról alkotott kép miatt kerül ráerősítésre, amitől valóban jobb érzéke lesz a zenéhez vagy ügyesebben mozog majd, így végül a feltételezett genetikai tulajdonság helyett szerzett tulajdonság is lehet. A gyermek temperamentumával kapcsolatos pozitív megerősítések a szülők negyedénél meghatározó fontossággal bírnak. Vannak ugyanakkor olyanok is, akik ezzel a

⁹ Csupán néhány fő jelölte meg az alábbi válaszlehetőségeket, így ezeket a diagram nem tartalmazza: valamelyik cigány nyelv megtanítását, a beszélgetést a roma holokausztról választ és a romákkal kapcsolatos tanulmányok folytatását iskolában, egyetemen.

megoldással nem értenek egyet és másképp vagy nem szeretnék a roma identitást átadni. Az egyik szülő felhívta a figyelmet az egyik legfontosabb különbségre, miszerint nem a pozitív romaképet, hanem a pozitív énképet kívánják gyermekükben megerősíteni. Van, aki megjegyezte, hogy a felsorolt válaszok sztereotípiák és nem „romasága” miatt jó ezekben a dolgokban a gyermek. Többen megjegyzik, hogy a gyermek tulajdonságait „romaságától” függetlenül pozitívan erősíti meg (11. ábra).

11. ábra Melyek azok a sok esetben roma/cigánysághoz kapcsolt adottságok, készségek vagy fizikai jegyek, amelyeket Ön is megerősít/ene gyermekében a pozitív romakép kialakítása érdekében! (%)

Az adatok számunkra azt mutatják, hogy az örökbefogadó szülők nagy része azonosul a roma identitás és annak átadásának gondolatával, vagy legalábbis bizonytalanul keresi benne a helyét. Mikor rákérdeztünk, hogy tervezi-e romaidentitás átadását gyermekének, akkor csupán a szülők egyharmada válaszolt igennel, a további kérdésekre adott válaszok alapján viszont úgy tűnik, hogy ennél árnyaltabb a kép. Ez a különbség adódhat abból is, hogy nem feltélen gondolják roma identitás átadásnak azt a folyamatot, mikor a hétköznapiakba becsempésznek egy-egy cigány zenét, hanem roma identitás átadás folyamatán valami egészen speciális „tudás” átadást értenek. Előfordulhat az is, hogy ha keveredik a származás és az identitás fogalma, akkor az inkább esszencialista értékeket valló nem roma származású örökbefogadó szülő hiteltelennek érzi bármilyen szeletét is megosztani, bemutatni a roma identitásnak.

5.4.4 Diszkusszió

A roma identitás egy szociálisan kreált konstrukció, azonban kell vele foglalkozni, hiszen a gyakorlatban az interetnikus családok ezzel kapcsolatos problémával találják szembe magukat (Annamma, 2012). Ezen kutatás főbb célja annak vizsgálata volt, hogy az interetnikus örökbefogadó szülők milyen tartalmakat, jelentéseket kötnek a roma identitáshoz és mennyire tartják fontosnak ezeket átadni gyermeküknek. Ez azért fontos, mert ahogy az interetnikus örökbefogadó szülők érzékelik és meghatározzák a gyermeket etnikai szempontból, a gyermek később úgy fogja meghatározni magát is (Scherman és Harré, 2004).

Ahogy azt feltételeztük, a roma gyermeket örökbefogadó szülők összességében hajlamosak voltak deskriptív és statikus módon leírni a roma identitást, akár a kultúrákkal vagy sztereotípiákkal kapcsolatos asszociációkra gondolunk. Ezek akár pozitív sztereotípiaként, illetve az identitás átadásának lehetséges módjaként is felfogható asszociációk, ahogy azt sejtettük, ezekből szerepelt a legtöbb a roma identitás meghatározásánál (H14). A kognitív elemeknek, azaz a kultúrával kapcsolatos ismereteknek, mint például hagyományoknak, szokásoknak tehát nagy szerepük van az identitásformálásban és a nem roma szülők ezekkel a lehetséges átadási formákkal azonosítják magát az identitás fogalmát is. Ugyanakkor – ahogy feltételeztük is – élnek a szülők fejében pozitív sztereotípiák a romákról, melyet többen a roma identitással vagy annak egy elemével azonosítottak, így a családi mikrokörnyezetükben ezzel is ellensúlyozzák a társadalomban túlnyomó részt fennálló negatívabb sztereotípiákat.

Ezek mellett nagy arányban jelentek meg a szociálpszichológiai roma identitás értelmezéséhez legközelebb álló, vagyis az etnikai identitás komponensei közé besorolható válaszadások is, mikor a roma identitást az egész identitáskonstrukció egy szeletének tekintik (H17). Ezeken kívül a származás és a rasszjegyek jelentek meg nagy említésszámmal, mellyel a „romaság”, a „roma lét” egyfajta megváltoztathatatlan adottságra utalnak. A vélekedés szerint, ha valakin „látszik”, vagy „származásilag” roma, akkor nem kerülhető el a roma identitás létrejötte, tehát újból az identitás statikus felfogása kerül előtérbe. Roma gyermeket örökbefogadó szülők vizsgálatakor – bár a nagyobb kategóriákhoz képest kisebb számban fordult elő – a roma környezet identitásformáló erejéről, a különbségek minimalizációjáról vagy a romákkal kapcsolatos negatív sztereotípiákról olvasni. Ezek – ahogy feltételeztük is – kisebb számban kerültek említésre.

Szocializációs stratégiák szempontjából bár heterogén a csoport, mégis a szülők nagyobb része sztereotípiákra építve tudja stratégiáit meghatározni. Közös jelenség, hogy az örökbefogadó szülőknek többsége sztereotip, romantizáló romakép alapján igyekszik gyermeke cigány származásához viszonyulni, identitásának kialakításában segíteni. Romantikus romaképekhez nyúlva kötnek fizikai tulajdonságokat, készségeket, attitűdöket – mint például a rasszjegyek, a jó zenei és ritmus érzék, vivid mentalitás, stb. – a cigány származáshoz és igyekeznek ezeket pozitívan megerősíteni a gyermekben.

Láthatjuk, hogy legnagyobb arányban a roma kultúra révén próbálja a szülő gyermekének átadni a roma identitást (H16) és ezáltal ő is résztvevőjévé válik a kultúraápolás egyes elemeinek. Kérdés, hogy a kultúraátadás folyamán, ahogy a gyermekben alakul az etnikai identitása, mi lesz a szülő, addig többségihez tartozó etnikai identitásával, hogyan hat vissza a családon belüli akkulturációs folyamatokra? A roma mozgáskultúra gyakorlása, roma zene hallgatása, vagy egy cigány népmese olvasása, melyen a szülő is aktívan részt vesz gyermeke identitásformálása szempontjából, vajon a saját identitásán elindít-e változást? Hiszen, ha az etnikai viselkedés szintjén változás áll be – vagyis elkezdik ápolni, táplálni a hagyományokat –, akkor az attitűd lényegi tulajdonságából fakadóan húzhatja maga után az etnikai identitás többi komponensét is, vagyis az etnikai öncímkezést, csoporthoz tartozást és az érzelmi aspektust is.

A tradíciókból táplálkozó identitástól meg kell különböztetnünk egy másfajta, úgynevezett „másodlagos identitást” (Kovács, 1992), mely a fennálló romaellenesség hatására alakulhat ki (Keresztes-Takács, Lendvai & Kende, 2016). A zsidó identitásnál ez a másodlagos identitás egyrészt sajátos csoporttudat, másrészt speciális magatartásformák (pl. stigmakezelés) kialakulásában jelenik meg (Kovács, 1992).

A roma identitás átadásának kérdése az örökbefogadó családokban tehát párhuzamba állítható a zsidó identitás kérdésével, amikor a szülők nem, vagy ha igen, akkor vonakodva adják át a zsidó származásról való tudást. Ekkor akaratuk ellenére saját törekvéseik ellen dolgoznak és mintha valami rosszat „zúdítanak” a gyermek fejére negatív asszimilációs stratégiát adnak át. A fiatal felnőttkorban megtudott zsidó identitás szükségszerűen komplexusokkal terhelheti meg a fiatalok zsidósághoz fűződő viszonyát (Erős, Kovács & Lévai, 1985).

Az etnikai identitás megteremtése asszimilált csoportok esetében nem egyszerű: identifikáló jegyek megteremtésére van szükség, ha a csoportot a tradíció már nem választja el a környezetétől (Kovács, 1992). Ez lehet a helyzet az örökbefogadott roma gyermekek esetében, akiknek külső jegyeik esetleg nem engedik a külvilágot

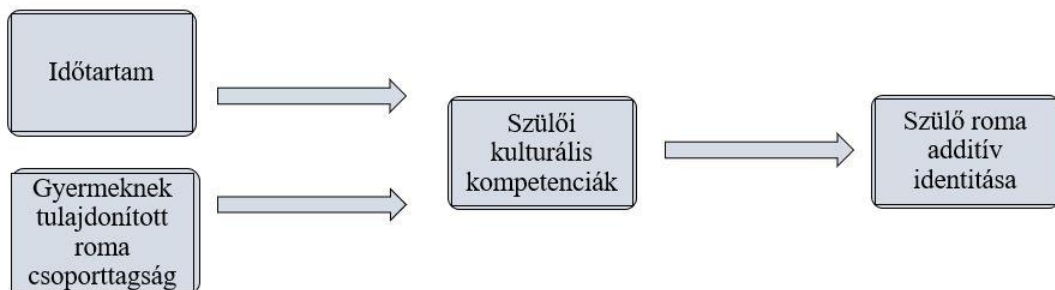
elvonatkoztatni roma származásukról, így a szüleik segítségére van szükség a roma identifikációs jegyek kialakítására, pozitív etnikai identitástudatuk kialakítása érdekében.

5.5 KUTATÁS 5. INTERETNIKUS ÖRÖKBEOGADÁS: IDENTITÁS ÉS SZÜLŐI KULTURÁLIS KOMPETENCIÁK

5.5.1 Célkitűzések és hipotézisek

A kutatás célja, hogy megvizsgáljuk a roma gyermeket örökbe fogadó nem roma szülők saját roma etnikai identitáshoz fűződő viszonyát és hogy milyen tényezők predesztinálják ennek az újfajta identitásnak a létrejöttét. Aron és munkatársai (1991,1996) én-kiterjesztés elméletéből kiindulva az olyan szoros interperszonális kapcsolatokban, mint a szülő-gyermek kapcsolat, az egyén a saját személyes jellemzőinél többet foglal magában. Ez alapján feltételezzük, hogy a másik személyes tulajdonságaival, annak csoporttagságaival – például etnikai hovatartozás – való pszichológiai azonosulás képzelhető el a roma gyermeket örökbe fogadó nem roma szülők esetében, amely során a nem roma szülő, gyermeke vélt vagy valós roma identitásával maga is azonosul és újfajta roma identifikáció alakul ki nála. A gyermek származása és külső jegyei, mint a gyermeknek a környezet által tulajdonított roma csoporttagság, valamint a gyermekkel eltöltött idő is meghatározó lehet abban, hogy a szülőben mennyire alakul ki ez a roma additív identitás (Singer és mtsai, 1985, Sussman, 2000, Hughes és mtsai, 2006, O'Donoghue, 2004). Erre azonban feltételezésünk szerint az interetnikus örökbe fogadó szülői kulturális kompetenciák – vagyis az észlelt etnikai tudatossága, a gyermekkel kapcsolatos multikulturális tervei és a megküzdési stratégiái – szintén moderáló erővel bírnak (Vonk, 2001).

Ezek alapján feltételezzük, hogy az örökbe fogadott gyermeknek tulajdonított roma csoporttagság, valamint a gyermekkel eltöltött idő formálják a nem roma szülők roma additív identitását, a szülői kulturális kompetenciákon keresztül (12.ábra).

12. ábra Szülői etnikai identifikációját meghatározó tényezők sematikus modellje

18. A gyermekkel eltöltött idő befolyásolja az etnikai tudatosságot, mégpedig minél régebben van együtt az örökbe fogadó szülő örökbe fogadott gyermekével,

annál tudatosabb etnikai szempontból, vagyis annál érzékenyebb a társadalomban az etnikai különbségekre (Singer és mtsai, 1985).

19. A gyermeknek tulajdonított roma csoporttagság hatással van a szülő etnikai tudatosságára (O'Donoghue, 2004).

20. Az etnikai tudatosság a kulturális kompetencia kiindulópontja. Etnikai szempontból minél tudatosabb egy szülő, annál inkább lesznek multikulturális tervei (Vonk, 2001, Scroggs és Heitfield 2001, Johnston, 2007).

21. Etnikai szempontból minél tudatosabb egy szülő, annál szélesebb körű lesz a megküzdési stratégia készlete (Vonk, 2001, Scroggs és Heitfield 2001, Johnston, 2007).

22. A szülői kulturális kompetenciák magasabb foka, vagyis a megküzdési stratégiák, a multikulturális tervezés és etnikai tudatosság bejósolja a szülő erősebb roma additív identitását (Lee és mtsai, 2015; Hughes és mtsai, 2006).

23. Minél erősebb a szülő roma additív identifikációja, annál valószínűbb, hogy több helyzetben is romának vallotta magát (O'Donoghue, 2004; Szilvási, 1997).

5.5.2. Módszer

5.5.2.1. Minta és eljárás

A kutatáshoz felhasznált minta és az eljárás ugyanaz, mint a 4. számú kutatásban.

5.5.2.2 Eszközök bemutatása

- Időtartam

A gyermekkel eltöltött idő index változó a „Mennyi idős most a gyermeke?” és „Mennyi volt az örökbefogadás pillanatában?” kérdések egymásból történő kivonásából készült el, így megkaptuk az évek számát, amennyi ideje együtt vannak gyermekükkel az örökbefogadó szülők.

- Gyermeknek tulajdonított roma csoporttagság (Liebkind, 2006)

Ahogy azt a mintaleírásnál említettük, fontosnak tartottuk megkérdezni azt, hogy gyermeke roma származását mennyire tudja biztosan, vagy csak feltételezhetően. Ez a gyermek származásához kapcsolható információ a gyermekkel kapcsolatos tulajdonságok indexének egy részét képezi. Ezen kívül a szülő, illetve a gyermek környezet percepcióján keresztüli eltérő rasszjegyeinek, illetve külső tulajdonságának megítélésével együttesen készítettük el a gyermeknek tulajdonított identitás indexét. (*„Roma/cigány származású*

(legalább az egyik) örökbefogadott gyermeke?”, „Ön szerint gyermeke külső tulajdonságaiban (bőrszín, rasszjegyek stb.) mennyiben tér el Öntől, családjától?”, „A környezet visszajelzései alapján gyermeke külső tulajdonságaiban (bőrszín, rasszjegyek stb.) mennyiben tér el Öntől, családjától?”)

- Interetnikus szülői csoport kulturális kompetenciája

Általános célunk volt egy olyan konstruktum csoport megragadása, ami a roma gyermeket örökbefogadó szülők szülői kulturális kompetenciáit vizsgálja. Ehhez a kulturális kompetencia három komponensét, vagyis az észlelt etnikai tudatosságát, a multikulturális terveket és a megküzdési stratégiákat a „Cultural Competence for Transracial Adoptive Parents” skála segítségével mértük fel (Lee, Crolley-Simic Vonk, 2016, Vonk, 2001), amely elméleti megfontolásból jó mérőeszköznek tűnt. A mérőeszközt oda-vissza fordítás módszerével angolról-magyarra, magyarról angolra, majd újra magyarra fordítottuk és adaptáltunk a hazai viszonyoknak, illetve a kontextusnak megfelelően pl. a rassz kifejezést etnikumra cseréltük (Hughes és mtsai, 2006).

Észlelt etnikai tudatosság. Az interetnikus örökbefogadó családokban gyakran számolnak be az etnikai tudatosság érzéséről (Vonk, 2001) és ezek a szülők általában jobban tudnak gyermekük megküzdésében is segíteni. Abban is segít, hogy megértse a jelentőségét és a fontosságát a gyermekük mások által tulajdonított etnikai csoporttagságának alakulásában. Önmagában is fontos, de enélkül nehezebben alakul ki a multikulturális tervezés és a túlélési készségek is. (*„Tudatában vagyok azoknak a sztereotípiáknak és előzetes elképzeléseknek, amelyeket esetlegesen különböző etnikai kisebbségi csoportok irányában táplálok.”*)

Multikulturális tervezés alapja, hogy a szülő milyen multikulturális palettát használ gyermekével kapcsolatosan. Az egyéneknek kifejlődik egy egyedi etnikai és kulturális identitása a saját és a családtagjának etnikai és kulturális identitásának kombinációján keresztül. (*„Az életem részévé teszem a más etnikumokhoz és kultúrákhoz tartozó emberekkel való rendszeres érintkezést.”*)

Megküzdési stratégiák. A szülő azon képességét mutatja, hogy az eltérő etnikumú és ezáltal sokszor eltérő bőrszínű gyermekével kapcsolatos rasszizmust és diszkriminációt hogyan kezeli, hogyan küzd meg velük a mindennapokban. (*„Felvilágosítom a gyermekeimet a rasszizmus és a diszkrimináció realitásait illetően.”*)

- Roma additív identitás mérőeszköze

A modell szerint az etnikai identitás egyrészt az én-identifikáció, azaz etnikai öncímkezés, másrészt az etnikai identitás erőssége, vagyis a csoporthoz tartozással kapcsolatos érzése (Phinney & Ong, 2007). Az etnikai identitás mérőeszköze azt méri, hogy mennyire érett az etnikai identitás, mennyire tudatosan vizsgálták a saját csoporttal kapcsolatos gondolatok és érzések (Szabó, Nguyen, Szabó & Fliszár, 2012). Az additív identitás (Sussman, 2000), pedig egy olyan plusz identitást jelent, amely az egyén etnikai identitásán túlmutatva hozzáadott identitás formájában jelenhet meg. Így például a roma gyermeket örökbefogadó szülő esetében a roma identitás.

- Szülő roma identifikációja

Saját kérdésként tettük fel a kategorikusan eldöntendő kérdést, miszerint volt-e már olyan helyzet az életükben, mikor – az alapvetően többségi társadalomhoz tartozó roma gyermeket örökbefogadó szülők – romának vallották. Ezt a konstrukciót egy itemmel mértük.

5.5.2.3 Statisztikai elemzések

Az adatokat IBM SPSS Statistics 22 és Amos 24 statisztikai programok segítségével elemeztük. Az együtt járásokat Pearson-féle korrelációval elemeztük. Az egyes skálák, tehát az etnikai identitás az interetnikus szülői kompetenciák felmérésére szolgáló tételek szerkezetét feltáró faktorelemzéssel vizsgáltuk.

A skálák megbízhatóságának tesztelésére kiszámítottuk azok belső konzisztenciáját mutató Cronbach alfa értékeit, ami 0,7 érték fölött elfogadhatónak, 0,8 fölött pedig jónak tekinthető.

A feltételezett modelleket strukturális egyenlet modellezési eljárással teszteltük, a modell illeszkedését a megközelítési négyzetes középérték hibával (RMSEA), az összehasonlító illeszkedési mutatóval (CFI), a Tucker Lewis mutatóval (TLI) vizsgáltuk. Hu és Bentler (1999) ajánlása alapján a feltételezett modell és az adatok jó illeszkedését a következő kritériumok szerint határoztuk meg: RMSEA értéke kisebb, mint 0,05; a CFI értéke 0,90 - 0,95 közötti, vagy magasabb; és a TLI értéke 0,90-0,95 közötti, vagy magasabb. Az elfogadható modell illeszkedésnél az RMSEA értéke 0,05-0,1 közötti, a TLI és a CFI értéke pedig nagyobb, mint 0,9.

5.5.3 Eredmények és értelmezések

5.5.3.1 Végleges skálák és indexek kialakítása és reliabilitás vizsgálata

Mivel a mérőeszközöket együttesen szeretnénk volna használni, ezért a skálák alkalmazhatóságának vizsgálata és a kialakításuk az egész minta (n=153) bevonásával történt.

Általánosságban elmondható, hogy a statisztikai elemzések alapján kialakított, használni kívánt skálák megbízhatónak bizonyultak. Az alábbiakban részletesen is kifejtjük az eljárás pontos menetét és ismertetjük az eredményeket. Reliabilitás-vizsgálatot, feltáró faktorelemzéseket és korrelációs számításokat végeztünk, melyek eredményei együttesen járultak hozzá a végleges skálák, alskálák és indexek kialakításához.

A vizsgált változók	1	2	3	4	5	6
1. Önmeghatározás	1					
2. Multikulturális tervek	,338**	1				
3. Etnikai tudatosság	,247**	,590**	1			
4. Megküzdési stratégiák	,184*	,541**	,492**	1		
5. Szülő roma additív identitása	,451**	,719**	,430**	,282**	1	
6. Gyermeknek tulajdonított roma csoporttagság		,195*			,176*	1
M	,1824	2,1600	2,6793	2,9367	2,0970	2,7365
SD	,38751	,48201	,42365	,42386	,73312	1,19728
Cronbach alfa		0,886	0,815	0,822	0,882	0,878
Variance	0,15	0,494	0,292	0,213	0,537	1,433

6. táblázat A vizsgálatban használt változók korrelációs táblázata

5.5.3.2 A skálák szerkezete, alskálái, faktoranalízise

- Etnikai tudatosság skála

A feltáró faktoranalízis során sikerült azonosítani két faktort. Az eredeti 12 tételes kérdőívből 2 item az alacsony kommunalitása (>,25) miatt kikerült az elemzésből (maximum likelihood, varimax, KMO = ,753, magyarázott variancia = 46,89 %, faktorsúlyok > ,51). Az egyik faktor ($\alpha = ,807$) a gyermek etnikai tudatosságához köthető („Megértem a gyermekem etnikumához vagy kulturális helyzetéhez kapcsolódó egyedi szükségleteit”), míg a másik ($\alpha = ,82$) inkább a szülőhöz köthető etnikai tudatosságot jelenti („Képes vagyok felismerni a saját etnikai előítéletességemet”).

- Multikulturális tervek skála

Vonk és Massatti (2008) kutatásában a multikulturális tervek skála három faktorra esik szét: multikulturális tervezés kontakttal, kontakt nélkül és integrációval. A jelen mintán a feltáró faktorelemzés eredménye alapján a 14 ítemes skálából egy ítemet alacsony kommunalitás miatt kivettünk (maximum likelihood, varimax, KMO = ,873, magyarázott variancia = 46,99 %, faktorsúlyok > ,54). A skála két komponensre esik, melyből az egyik a kultúrák elemeinek megismerését ($\alpha = ,89$; „A családi ünnepekbe beleveszek a gyermekem születési kultúrájából származó hagyományokat is.”), másik multikulturális környezetben való integrációt ($\alpha = ,73$; „A gyermekeimet multikulturális iskolákba járatom.”) emeli ki.

- Megküzdési stratégiák skála

Vonk (2001) 13 ítemes túlélési készségek skáláját használtuk. Jelen mintán alacsony kommunalitás (< .20) miatt egy ítem kikerült, a maradék 12 ítem pedig négy faktort alkot (maximum likelihood, varimax, KMO = ,789, magyarázott variancia = 61,35 %, faktorsúlyok > ,39).

Az első komponens 4 íteme a környezettel való megküzdési stratégiákat fedi le ($\alpha = ,789$, „Tudatában vagyok annak, hogy a barátok és családtagok hogyan viszonyulnak a gyermekem etnikai és kulturális különbségeihez”). Az második két ítemet tartalmazó faktor leginkább a rasszizmusról való nyílt kommunikációról szól ($\alpha = ,848$; „Felvilágosítom a gyermekeimet a rasszizmus és a diszkrimináció realitásait illetően.”). A következő faktor a túlélési készségek, vagyis a megküzdési stratégiák gyakorlati alkalmazásáról szól ($\alpha = ,735$, „Tisztában vagyok változatos stratégiákkal, amelyek alkalmazhatók arra, hogy segítsék a gyermekemet az előítéletesség és a rasszizmus megnyilvánulásaival való megküzdésben.”). Az utolsó komponens a támogatás keresésére irányul ($\alpha = ,864$, „Támogatást keresek annak érdekében, hogy elhárítsam a frusztrációt, amelyet a gyermekeimet, a családomat, vagy engem érő nyílt vagy burkolt rasszista megnyilvánulások eredményeznek.”).

- Etnikai identitás skála

Az etnikai identitás 6 ítemes mérőeszköznél feltáró faktoranalízis során egy faktort azonosítottunk (maximum likelihood, varimax, KMO = ,838, magyarázott variancia = 56,42 %, faktorsúlyok > ,58, $\alpha = ,882$).

Mivel a szakirodalomban ennél a mérőeszköznél találtunk két faktoros leírást (Phinney és Ong, 2007, Szabó és mtsai, 2012), így jelen mintán is kipróbáltuk, hogy működik-e. A faktoranalízis során két faktort készítettünk a skálából (maximum likelihood, varimax, KMO = ,838, magyarázott variancia = 66,58 %, faktorsúlyok > ,41), így a szakirodalomban megfelelő „exploráció” ($\alpha = ,848$) és „elköteleződés” ($\alpha = ,800$) faktorok rajzolódtak ki.

Az egyes skálák a hozzájuk tartozó itemeket összeadva, a faktorsúlyokkal súlyozva készültek el, majd konstruktumonként a faktorokat közösen kezelve kerültek be a modellbe az adott skálák.

5.5.3.3 A vizsgált változók közötti strukturális egyenlet modell bemutatása

A változók közötti strukturális kapcsolatrendszer feltárásához strukturális egyenletmodellezést használtunk. Ez a módszer egy meglévő, hipotetikus kapcsolatrendszer ellenőrzésére, illetve exploratív céllal, az adatokra legjobban illeszkedő modell kiválasztására is használható (Münnich & Hidegkuti, 2012). Jelen kutatásban egy feltételezett kapcsolatrendszert szeretnénk volna tesztelni, ezért ezt a módszert választva megvizsgáltuk, hogy a három interetnikus szülői kompetencia faktor, etnikai identitás és gyermeknek tulajdonított csoporttagság és az együtt eltöltött időtartam milyen módon jósolják be az örökbefogadó szülők önmeghatározás alapú roma identitását.

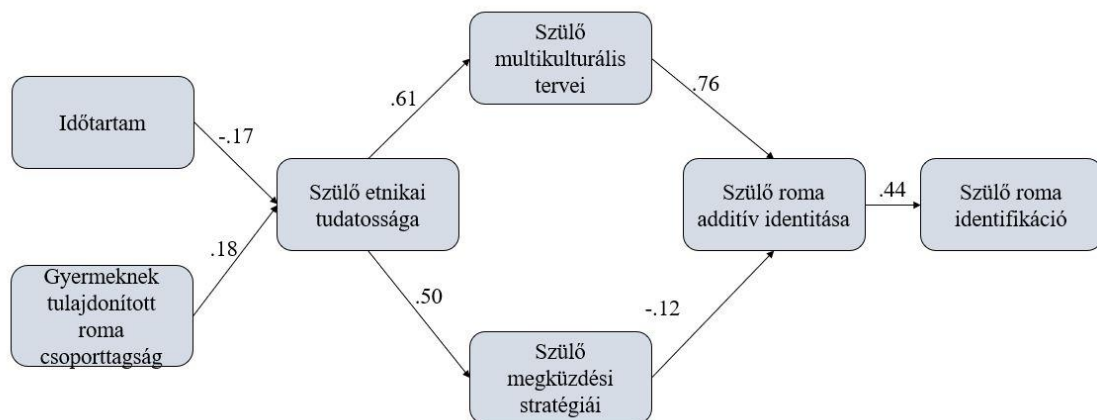
A modell tesztelése előtt több elővizsgálatot is végeztünk. A Mahalanobis-távolság vizsgálata lehetővé teszi, hogy a jelentősen eltérő eseteket kiszűrjük, ezáltal biztosítva a normális eloszlást. Jelen kutatásban ez alapján öt outlier került kiszűrésre, így a teljes minta (153 fő) helyett 148 fő adataival dolgozunk tovább.

A bejósoló tényezők közötti kollinearitást is teszteltük, és mivel az egyes tényezők közötti legmagasabb korreláció sem haladja meg a megengedett értéket ($r > 0,70$), valamint a VIF-érték minden esetben 4 alatt volt, így kimondhatjuk, hogy nincs multikollinearitás az egyes változók között.

A modell tesztelése előtt regresszióanalízist futtatunk le, melyben kimeneti változónk a szülő roma etnikai identifikációja volt. Annak érdekében, hogy az etnikai identitással összefüggő tényezők közötti kapcsolatot ne csak egyes változók között, hanem egymásra való kölcsönhatásuk figyelembevételével is vizsgáljuk, a vizsgálatba bevont etnikai identitás mértékét befolyásoló független változók bejósoló erejét több körös bináris regresszió analízisben elemeztük enter módszerrel. Első lépésben a gyermeknek

tulajdonított csoporttagság és az időtartam hatását vizsgáltuk, mint kiinduló változót, mely a variancia mindössze 1,8 %-át magyarázta. A második lépés az interetnikus szülők kulturális kompetenciáinak három komponense volt, ez a magyarázott varianciát csak kis mértékben növelte, a három változó szignifikánsan 17,8 %-ban emelte a modell magyarázó erejét. A következő szinten kíváncsiak voltunk az etnikai identitás roma identitás önbevallására gyakorolt hatására. Ez további 31,1 %-os variancianövelő tényezőként szerepelnek a modellben. Így végül a végső modell a variancia 50,7 %-át képes megmagyarázni.

Aron és munkatársai (1991,1996) „kiterjesztett én modelljét” és Sussman (2000) kulturális alkalmazkodás modelljét használtuk fel a modell létrehozására. O’Donoghue (2004) elképzeléséből kiindulva azt feltételeztük, hogy a gyermeknek tulajdonított roma csoporttagság meghatározza a szülő etnikai identitását. Ez volt a fő felvetésünk, ugyanakkor azt gondoltuk, hogy mindez az interkulturális kompetenciákon (Vonk, 2001) keresztül történik, vagyis lényeges és meghatározó az etnikai tudatosság, majd ebből fakadóan az a multikulturális paletta, amit használ a szülő a gyermekével kapcsolatosan, valamint azok a stratégiák, amiket a gyakorlati megvalósítás során alkalmaz.

13. ábra Szülő etnikai identifikációját meghatározó tényezők SEM modellje

Modellünket, illetve annak eredményét az 13. ábra tartalmazza, melynek illeszkedési mutatói a következők: Khí négyzet = 19,12, $p > 0,05$, RMSEA=.049 (Lo=.000, Hi=.099), PClose=.465, CFI=.980, TLI=.971. A modell illeszkedése optimális és így mutatja be a roma gyermeket örökbefogadó szülő additív etnikai identitás alakulását. Látható, hogy a gyermeknek tulajdonított roma csoporttagságból kiindulva az én kiterjesztés modelljét alapul véve és az egyes interkulturális kompetenciákon keresztül, hogyan jutunk el az etnikai identitás viselkedésben is megjelenő tartalmáig. Az időtartam és a gyermeknek tulajdonított csoporttagság hatnak a modellben a

legalacsonyabb szinten, csupán -0,17 és 0,18 bétával jósolják be az etnikai tudatosságot. Az interkulturális kompetenciák erősen hatnak egymásra az etnikai tudatosság 0,61-es béta értékkel határozza meg a multikulturális terveket, míg a megküzdési stratégiákat 0,50-es béta értékkel. Ez utóbbi az etnikai identitást fordítottan és alacsony -0,12-es béta értékkel jósolja be. A multikulturális tervek a legmagasabb hatóerővel 0,76-os béta értékkel jósolja be az etnikai identitás mértékét. A szülő roma additív identitás magát az öncímkezést 0,44-es béta értékkel jósolja be.

5.5.4 Diszkusszió

A kutatás célja az volt, hogy megvizsgáljuk a roma gyermeket örökbe fogadó szülők roma identitáshoz fűződő viszonyát a szülői interkulturális kompetenciákon keresztül. A kutatás alapjául szolgáló modell azt mutatja be nekünk, hogy Aron és munkatársai (1991) által használt „kiterjesztett én” elmélete – miszerint egy intim kapcsolatban, mint a szülő-gyermek kapcsolat is, annyira elmosódnak az énhatárok, hogy az egyik fél tulajdonságai a másikévá is válhat –, valamint Sussman (2000) kulturális alkalmazkodás modelljének hozzáadott identitás fogalma a roma gyermeket örökbe fogadó családokban is alkalmazható. Az alapvetően hipotetikus kérdés, miszerint a gyermeknek tulajdonított csoporttagság és a gyermekkel eltöltött hónapok/évek a szülők kulturális kompetenciáin keresztül meghatározzák a szülő hozzáadott etnikai identitását, olyan erőteljesen is, hogy akár bizonyos helyzetben romának vallják/tartják magukat, vagyis nemcsak az attitűd, hanem a viselkedés szintjén is megjelenik az identifikáció, bebizonyosodott.

A gyermekkel eltöltött idő befolyásolja az etnikai tudatosságot, mégpedig minél régebben van együtt az örökbefogadó szülő örökbefogadott gyermekével, annál kevésbé tudatosabb etnikai szempontból. A gyermeknek tulajdonított csoporttagság kismértékben ugyan, de meghatározza a szülő etnikai tudatosságát, vagyis, hogy gyermekükön keresztül mennyire érzékelik a különböző etnikumok létét a többségi társadalomban. Az etnikai tudatosság minél magasabb észlelése magában hordozza a multikulturális tervek készítését és a helyzethez szükséges túlélési készségek gyakorlását. A multikulturális tervek pozitívan, míg a túlélési készségek negatívan jósolják be az etnikai identitást és az ebből fakadó roma identifikációt. Vagyis valaki minél inkább felkészül és felkészíti roma gyermekét az esetleges atrocitásokra és a társadalom nem kedvező attitűdjére, annál kevésbé vallja magát romának. Itt elképzelhető, hogy egyfajta önvédő mechanizmus lép

életbe, ha valaki ennyire tisztában van és érzékeli a társadalomban jelenlévő előítéleteket, melyre gyermekét is figyelmezteti, annál kevésbé tud azonosulni azzal a csoporttal, melyhez a társadalomban fennálló negatív sztereotípiák kapcsolódnak.

A gyermekkel eltöltött idő befolyásolja az etnikai tudatosságot, mégpedig minél régebben van együtt az örökbefogadó szülő örökbefogadott gyermekével, annál kevésbé tudatosabb etnikai szempontból, vagyis annál kevésbé érzékeny a társadalomban az etnikai különbségekre (H18). Erre a felvetésünkkel ellentétes eredményre az lehet az egyik lehetséges magyarázat, hogy az etnikai tudatosság olyan folyamat, mely az elején nagyobb erőfeszítést igényel, majd később már annyira automatikusan van jelen az egyén életében, hogy kevésbé tudatosan foglalkozik vele. A tudatos törekvés az ezzel való foglalkozásra megszűnik, mely magyarázható Howell (1982) tudatosság és kompetencia modelljével, ami négy szintet különít el egymástól. Az első szinten van a tudattalan inkompetens szint, második szinten a tudatos inkompetencia, a harmadik szinten a tudatos kompetencia, az utolsó szinten a nem tudatos kompetencia. Ez utóbbi szinten annyira automatikussá válhat az etnikai tudatosság, hogy az életének természetes részévé válik. A jelenség mélyebb felderítése azonban kvalitatív eszközökkel lehetséges.

Következő hipotézisünk (H19.) bizonyítást nyert, miszerint a gyermeknek tulajdonított csoporttagság hatással vannak a szülő etnikai tudatosságára, vagyis minél erősebbek a gyermek rasszjegyei és a szülő biztosabb gyermeke roma származásában etnikailag annál tudatosabb (O'Donoghue, 2004, Rowe és mtsai,1994) a saját etnikumával kapcsolatban is. Eszerint valóban teljesül O'Donoghue (2004) megfigyelése a hazai interetnikus családoknál is, miszerint jelen esetben a roma gyermekkel élő szülők, gyermekük jelenlétében érzékenyebbek a környezetükben etnikummal kapcsolatos megnyilvánulásokra legyen ez akár explicit vagy implicit.

Vonk (2001, 2008) szerint az etnikai tudatosság a kulturális kompetencia kiindulópontja, mely a modellünkben is megállja a helyét. Eszerint etnikai szempontból minél tudatosabb egy szülő, annál inkább jellemzi őt multikulturális tudatosság és szélesebb körű lesz a túlélési, azaz megküzdési stratégia készlete, mely jelen vizsgálatunkban a roma gyermeket örökbefogadó szülők körében bebizonyosodott (H20.). A roma gyermekét örökbefogadó szülő tehát minél inkább tudatos etnikai szempontból, annál valószínűbb, hogy gyermekével kapcsolatosan olyan stratégiákat fog alkalmazni, mely az integrációval vagy az általános kulturális nyitottság fontosságával kapcsolatos, nyíltan beszél a rasszizmusról, vagy a gyakorlatban is alkalmaz olyan elemeket, mely a nyitottságra vagy támogatás kérésére ösztönzi a gyermekét (H21). A

multikulturális tervezés és az etnikai tudatosság közti erőteljes kapcsolatot megerősíti, hogy minél eltérőbb a család és a gyermek eredeti kultúrája egymástól, annál erőteljesebb az etnikai tudatosság és ennek megfelelően annál nagyobb a kulturális aktivitás (Scroggs & Heitfield, 2001).

Következő hipotézisünk (H22.) csak részben nyert bizonyítást, miszerint a szülői kulturális kompetenciák magasabb foka, vagyis a megküzdési stratégiák, a multikulturális tervezés bejósolja a magasabb etnikai identitást, ugyanakkor az etnikai tudatosság ezzel nincs összefüggésben. Feltételezésünk szerint minél több multikulturális eszköz van a roma gyermeket örökbefogadó szülőnél (Lee és mtsai, 2015; Hughes és mtsai, 2006), annál magasabb lesz az etnikai identifikációjuk, bebizonyosodott. Az eredmények azt támasztják alá, hogy a gyermek több kultúra iránti érzékenységre, nyitottságra való felkészítésére tett szülői törekvés a szülőnek is elősegíti a roma etnikai identitásának kialakulását is. Johnstonék (2007) kutatásából kiindulva érdemes lenne azt is megvitatni, hogy a hazai viszonyok között a roma kultúrával kapcsolatban nehezített az azonosulási folyamat, hiszen a cigány zenén, egy-egy kulturális rendezvényen túl kevésbé elérhetőek a roma kultúra autentikus elemei és még a roma társadalmi csoport széleskörű társadalmi elutasítottsága is hátráltathatja ezt a folyamatot. Az interetnikus örökbefogadó szülők fel vannak vértézve, a gyermekükkel szembeni rasszizmusra és megpróbálják felkészíteni őket, ha inzultus érné (Lee és mtsai, 2015). Korábbi kutatás szerint az örökbefogadó szülők nagy része felkészíti gyermekét, hogy hogyan küzdjön meg az előítéletekkel, diszkriminációval (Lee és mtsai 2006, Johnston, 2007), jelen kutatásban bebizonyosodott, hogy ez a szülők identifikációjára is hatással van.

Utolsó hipotézisünk (H23.), miszerint erősebb roma additív identitás esetén valószínűbb, hogy a szülő több helyzetben is romának vallotta magát (Szilvási, 1997) igaznak bizonyult. Azon szülők etnikai identitása, akik bizonyos helyzetben már vallották magukat romának, tehát viselkedéses szinten is megjelenik az identifikáció, egy olyan fajta csoporthoz való elköteleződést jelent, amit gyermekük által magukénak éreznek. Ez nem egy teljesen átlényegült roma identitást jelent, hanem azt, hogy bizonyos esetekben és bizonyos feltételek mellett a roma gyermeket örökbefogadó szülőnek szerzett roma identitása is kialakul.

6. LEGFONTOSABB EREDMÉNYEK TÉTELESEN

Az örökbefogadás és társadalom témakörében elvégzett vizsgálatok összességében azt mutatják, hogy az örökbefogadás szereplőit áthatják a társadalomban jelen lévő sztereotípiák, melyek lélektani szempontból nehezítik az örökbefogadás folyamatát. Ezen sztereotípiák kialakítását támogatják a társadalomban jelenlévő alapvetően tradicionális értékek a családfelfogással és a gyermek értékével kapcsolatban. Az örökbefogadás rávilágít arra, miszerint a családra ne, mint biológiai egységre, hanem mint társadalmi konstrukcióra gondoljunk (Fisher, 2003). A tradicionális felfogás azonban nemcsak a család és gyermek értékével kapcsolatban jelenik meg Magyarországon, hanem a férfi-női szerepekben is fellelhető (Tóth, 1998, Szalma, 2010). A társadalmi nemi szerepek bizonyos vonatkozásai szerint láthatjuk azt, hogy az örökbeadás okaként hogyan jelennek meg a férfiak és a nők között meghúzódó egyenlőtlen társadalmi viszonyok, hiszen az örökbeadás fontos prediktoraként jelezték a szakértők, ha a nő egyedül marad nem várt terhességével, zaklatott párkapcsolatban él vagy kényszerítés eredményeként fogant a gyermek. Emellett kiemeleten fontos kérdés a témakörben az azonos nemű párok örökbefogadása is, mely jelenleg Magyarországon hivatalos formában nem engedélyezett, így felveti a szexuális orientáció alapú diszkrimináció kérdését.

A társadalmi osztály alapú különbségek okán egyfajta társadalmi osztálymozgás is megjelenik az örökbefogadás folyamatában, jellemzően az örökbefogadó és az örökbeadó szülő(k) társadalmi osztály különbségében. A szakértői interjúk alapján megállapíthatjuk, hogy több örökbeadási helyzetben is az örökbeadó szülő anyagi és kulturális javakhoz való hozzáférési lehetősége korlátozott, míg gyermekének az örökbefogadó szülő jobbmódú, jellemzően középosztálybeli életszínvonalat tudnak biztosítani, így a gyermek későbbi lehetőségei is merőben eltérőek lehetnek a biológiai családhoz képest. A gyermek a születésétől eltérő társadalmi osztályba kerül az örökbefogadás által és a nyílt örökbeadásoknál sok esetben ez a két különböző szociális réteg találkozik.

Az interetnikus örökbefogadás egy szociálpszichológia aspektusa mind az örökbefogadó szülő, mind a gyermek etnikai identitását új megvilágításba helyezi. A külföldi szakirodalom leginkább az afro-amerikai, vagy ázsiai származású gyermekek és szüleik identitását taglalja (Maldonado, 2005, O'Donoghue, M., 2004, Johnston, 2007), ma Magyarországon az interetnikus örökbefogadás a gyakorlatban a roma gyermekek örökbefogadását jelenti (Szilvási, 2005). Egy sajátos, előítéletes társadalmi kontextusban

(Keresztes-Takács és mtsai, 2016) kell ezeknek a családoknak a társadalom által ért hatásokkal megküzdniük, internalizálniuk azt és felépíteni identitásukat.

Az örökbeadás és fogadás folyamatát szociálpszichológiai nézőpontból többféle társadalmi probléma övezi. Legtöbb esetben az örökbeadás okaként, vagyis az örökbefogadás origójaként valamely társadalmi osztályok, társadalmi nemek és az eltérő etnikumból származó társadalmi különbségek lelhetők fel, de sok esetben ezek akár egymással valamilyen formában kombinálva, hatványozódva jelennek meg. Szakértői interjúk alapján nem lehet kijelenteni, hogy minden örökbeadóra jellemző lenne az alábbi élethelyzet, de az biztos, hogy prediktív faktornak számít és széles körben reprezentálják magukat az örökbeadók között az alacsony társadalmi osztályból kikerülő, anyagi és lehetetlen élethelyzetük miatt gyermekük örökbeadására kénytelen, sok esetben roma nők.

Az eredményeink rávilágítanak arra, hogy ma Magyarországon az örökbefogadottság stigmája megnyilvánul az örökbefogadott gyermekekről és az örökbefogadó szülőről alkotott képben. Ezen magyar társadalomban élő örökbefogadással kapcsolatos és jelen kutatásban kimutatott sztereotípiák és tévhitek alapjául szolgálnak az örökbefogadó családok stigmatizált helyzetére, különösen, ha interetnikus örökbefogadásról beszélünk, amely esetben az örökbefogadó családoknak az örökbefogadás általános megítélése mellett még meg kell küzdeniük az általános romaellenes közhangulattal is (Keresztes-Takács és mtsai, 2016).

Az örökbefogadott gyermekekkel kapcsolatban élnek a társadalomban azok az általános nézetek, miszerint az örökbefogadott gyermek más, mint a többi (March, 1995, Miall, 1996, Clark-Miller, 2005). A társadalom szemében ez a másság megjelenik a különböző problémákra és devianciára való hajlamban, vagy abban, hogy nem olyan boldogok, magabiztosak és stabilak, mint nem örökbefogadott társaik, ugyanakkor a kötődés megítélésével kapcsolatban nincs különbség a gyermekek között.

Az örökbefogadó szülőkkel kapcsolatos sztereotípa és érzelmetársítás vizsgálata szerint látszólag egymásnak ellentmondó érzelmek és sztereotípa is jelen van mind interetnikus, mind nem interetnikus család esetén. Legellentmondásosabbnak tűnik a roma gyermeket örökbefogadó szülő megítélése, akikkel kapcsolatban a melegszívűség és barátságosság mellett megjelenik a lenézés, szánalom és az undor is. Az örökbefogadó szülővel kapcsolatban mérsékeltebben, de hasonló eredmények jöttek ki. Bár a sztereotípa tartalom modellre vonatkozóan összehasonlító vizsgálataink nincsenek, azt

megállapíthatjuk, hogy a más társadalmakban is fellelhető kettős érzések az örökbefogadó családokkal kapcsolatban a hazai viszonyok között is megjelennek. Clark-Miller (2005) eredményei, miszerint az örökbefogadó szülők és gyerekeik észlése negatívabb, valamint kevésbé támogató, mint a nem örökbefogadó családok esetén, a hazai megítéléssel hasonlatos.

Fontosnak tartottuk az interetnikus örökbefogadás elfogadottságának háttértényezőit is meghatározni. A külföldi vizsgálatok azt mutatták, hogy általánosságban az örökbefogadáshoz inkább pozitív attitűd társul (Dave Thomas Foundation, 2013, Mohanty, 2014), ugyanakkor interetnikus családok esetében feltételeztük a negatívabb attitűdöt, hiszen az örökbefogadó családokat ért megkülönböztetés mellett az általános romaellenességgel való megküzdés is megjelenik. Ezen hipotézisünk bebizonyosodott, miszerint általánosságban az örökbefogadásnak szélesebb körű a támogatottsága, pozitívabb érzelmek társulnak hozzá, mint az interetnikus örökbefogadáshoz. Feltételezéseink beigazolódtak a demográfiai tényezők viszonylatában is, miszerint a nők hajlamosabbak a férfiaknál pozitívabb attitűddel tekinteni az interetnikus örökbefogadásra, valamint a magasabb iskolai végzettség is előre jelzi a pozitívabb hozzáállást. A vidéken élő vizsgálati személyekhez képest a fővárosban élők, valamint az idősebbek elfogadóbbak a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatban.

Eredményeink értelmében a Schwartz-féle értékskála (Schwartz, 2006) összefüggést mutatott az interetnikus örökbefogadás iránti attitűddel, mely szerint elfogadóbb az a vizsgálati személy, aki az értékskálán az önmeghaladás értékein (jóindulat és univerzalizmus) magas értéket mutat, az erő és hedonizmus értékein pedig alacsonyat. Vagyis a társas fölényt és énközpontúságot hangsúlyozó értékek a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos negatív attitűdöt jelzik, míg az egyetemesség és jóakarát mások jelentőségének fokozásával és az önérdek meghaladásával kapcsolatosak és az interetnikus örökbefogadással szembeni pozitív attitűdöt jelentenek.

Az interetnikus örökbefogadás támogatottságát befolyásoló háttértényezőkkel kapcsolatban arra voltunk kíváncsiak, hogy az örökbefogadott roma gyermekkel kapcsolatos elutasítást vagy elfogadást mi jelzi előre. Az eredeti feltételezés szerint az esszencializmus, az örökbefogadással kapcsolatos attitűdön, a romaellenességen és az interetnikus örökbefogadás szereplőivel kapcsolatos sztereotípiákon keresztül

meghatározzák az interetnikus örökbefogadáshoz fűződő attitűdöt, bebizonyosodott a modell alapján. Azok a válaszadók, akik esszencialista hiedelmeket képviselnek, hajlamosabbak a sztereotípiák állandóságát vele született és lényegi faktorokkal magyarázni (Bastian & Haslam, 2006). Modellünkben az esszencializmus előre jelzi, nem csak közvetetten a sztereotípiákat, hanem közvetlenül az előítéletességet is (Mandalaywala és mtsai, 2017), mind a romaellenességet, mind az örökbefogadással kapcsolatos attitűdöt. A sztereotípiák és az előítéletesség meghatározzák a roma örökbefogadott gyermekekkel kapcsolatos attitűdöt, vagyis, hogy milyen kép él a társadalomban a roma gyermeket örökbefogadó szülőről és a roma örökbefogadott gyermekről az meghatározza azt is, hogy milyen lesz a viszonyulás ezekhez az interetnikus családokhoz.

Az örökbefogadás és identitás témakörében végzett kutatások a roma gyermeket örökbefogadó nem roma szülőkből álló csoportot célozza meg. A kutatások kitérnek egyrészt a szülők roma identitásáról alkotott képére másrészt reflektálnak a saját identitásuk változására is.

Az interetnikus család központi kérdése a család és szereplői önmeghatározása, identitása, melynek alapkövét képezi maga az örökbefogadói lét és az ebből fakadó társadalmi megkülönböztetés, illetve, hogy a roma származású örökbefogadott gyermeket romának tartják-e a nem roma örökbefogadó szülők és ebből fakadóan milyen szocializációs stratégiákat választanak. Kutatásunk arra mutat rá, hogy a többnyire középső és felső-középosztálybeli, fővárosi és környékén élő, értelmiségi örökbefogadók törekednek arra, hogy örökbefogadott vélhetőleg roma származású gyermekük harmonikus kapcsolatot tudjon kialakítani azzal a társadalmi jelenséggel, hogy őt a többségi társadalom, ideértve sok esetben akár az örökbefogadó szülőket is, egy általában vett roma csoporthoz sorolja, amelyhez pozitív vagy negatív sztereotípiákat társít hozzá (Keresztes-Takács & Erős, 2018).

A többségi csoporthoz tartozó, roma gyermeket örökbefogadó szülői célcsoport deskriptív és statikus módon írta le a roma identitást, akár a kultúrákkal vagy sztereotípiákkal kapcsolatos asszociációkra gondolunk. A kultúrával kapcsolatos ismereteknek, mint például hagyományoknak, szokásoknak úgy tűnik, ahogy feltételeztük is, nagy szerepük van az identitásformálásban és a nem roma szülők sok esetben ezekkel a lehetséges átadási formákkal azonosítják magát az identitás fogalmát is (Keresztes-Takács & Erős, 2018).

Különösen érdekes szociálpszichológiai szempontból az etnikai identitás alakulása a roma gyermeket örökbefogadó szülőknél (Tigervall & Hübinette, 2010; Vonk, 2001, Johnston, 2007; O'Donoghue, 2004). A vizsgálatot a kiterjesztett-én modellre (Nobles, 1973) és Sussman akkulturációs modelljére (2000) alapoztuk és összességében azt láthatjuk, hogy ezek a modellek alkalmazhatóak a hazai interetnikus családokra is. Azok a roma gyermeket örökbefogadó szülők, akiknek a gyermeknek tulajdonított csoporttagsággal való pszichológiai azonosulás oly mértékű (Wright és mtsai, 2006), amely során a nem roma szülő, gyermeke roma identitásával maga is részint azonosul és egyfajta roma additív identifikáció alakulhat ki nála. Az interkulturális kompetenciák mindennek fontos mediáló tényezői, a roma gyermeket örökbefogadó szülő etnikai tudatossága, multikulturális tervei és megküzdési stratégiái meghatározóak, a szülő roma etnikai identitásával kapcsolatban. A szülők minél inkább hagyják és támogatják, hogy gyermekük bevonódjon a roma kultúrába, annál inkább bevonódnak ők is és azonosulnak vele (Lee és mtsai, 2015). Az, hogy valóban milyen stratégiákat fog alkalmazni gyermeke roma identitásával kapcsolatosan, vagy hogy mennyire észleli a társadalomban jelenlevő etnikai különbségeket (Vonk, 2001) visszahat a saját etnikai identitására, amely viselkedése szinten is megjelenik és bizonyos helyzetekben romának határozzák meg magukat.

7. AZ EREDMÉNYEK GYAKORLATI RELEVANCIÁJA

A vizsgálatok nagymértékben hozzájárultak az eddig nemzetközi szakirodalomban már fellelhető, de Magyarországon elhanyagoltnak tűnő intézményi szintű vizsgálatok, örökbefogadással kapcsolatos társadalmi attitűd, valamint az örökbefogadó szülők örökbefogadói státuszukkal kapcsolatos megélés hiánybetöltő szerepéhez.

Az értekezés egyik gyakorlati célja volt, hogy beemelje a hazai szociálpszichológiai kutatásokba az örökbefogadás interetnikus megközelítését. A külföldi szakirodalmak (Yngvesson, 2010, Vonk, 2010, Johnston és mtsai, 2007) említik az örökbefogadás ezen speciális szegmensének egyedi jellemzőit, azonban ennek empirikus kutatása hazai viszonyok között eddig nem történt. Ezáltal a tudományos életbe is beemelt olyan gyakorlati kérdéseket, mint a roma gyermekek elfogadottságának kérdése, valamint az interetnikus családok működése a roma identitás megélésével kapcsolatban.

Az örökbefogadási felkészítő tanfolyamok több aspektusában is hasznos, újító, régóta jelenlévő igényt kielégítő elemek szerepelnek az értekezésben. Alátámasztja azt a törvényi változtatást, melyet az örökbefogadási felkészítő tanfolyamok tematikájának megírásakor 2018-ban eszközöltek (Örökbe.hu, 2018), miszerint a tanfolyamot az addigi 21 órás tanfolyamot 40 órára emelték, melybe beemelték az interetnikus nézőpontot is, így azóta kiemelten tárgyalják a roma gyermekek örökbefogadásának témakörét, más speciális csoportokkal együtt, mint a testvérek, sérült vagy idősebb gyermekek örökbefogadása. Ezzel a leendő örökbefogadó szülők magasabb fokú társadalmi érzékenyítése zajlik a tanfolyamokon. Így nemcsak a képzőknek nyújt fontos elméleti alapot és háttérrel, hanem akár az interetnikus családokban örökbefogadó szülőknek gyermekük nevelése során is támpontot nyújthat. Az örökbefogadás és identitás témakörében elvégzett vizsgálatok gyakorlati relevanciája közvetlenül az interetnikus örökbefogadó szülőket érinti, nekik nyújthat tanácsokat az interkulturális kompetenciák megértése és elsajátítása mentén. Az örökbefogadó családokkal foglalkozó és őket segítő – nem közvetítő – civil szervezetek számára, szintén hasznos tudás lehet az örökbefogadó családok mélyebb megértéshez hozzájáruló kutatási adatok.

A társadalmi elfogadottsággal kapcsolatos eredményeink azt mutatják, hogy érzékenyítő tréningeket is érdemes lenne tartani a többségi társadalom tagjainak mind az örökbefogadás, mind a roma/cigány személyekkel kapcsolatban is.

A kontaktus hipotézisre (Pettigrew és Tropp, 2006) alapozva az is egyfajta megoldás lehet a szülői roma identitás kezelésének dilemmájára, hogy a roma értelmiségiek és a nem-roma értelmiségi/középosztálybeli örökbefogadó szülők között személyes kapcsolatok/barátságok alakulnának ki, amely önmagában is de-stigmatizálná a roma identitást.

Az interetnikus örökbefogadás még mindig tabunak számít, érzékeny területnek, amelynek kezelése szakemberek számára is kihívás lehet. A dolgozat és az ahhoz kapcsolódó tudományos és tematikus publikációk megjelenésének rejtett célja hozzájárulni az örökbefogadás és az interetnikus örökbefogadás mélyebb társadalmi elfogadottságához, annak folyamatainak megértésén keresztül.

8. A VIZSGÁLATOK KORLÁTAI ÉS KITEKINTÉS

A kutatások legfontosabb korlátai az adatfelvételekben keresendők, ugyanis több vizsgálatunkban az eredmények általánosíthatóságát korlátozó, kényelmi adatfelvételt alkalmaztunk.

Első vizsgálatunkban az interjúzás során személyes érintettség miatt nem kérdeztünk meg civil szervezetek képviselőit, akik pedig jelentős szerepet töltenek be a hazai örökbefogadás intézményrendszerében. Második kutatásunkban hólabda módszert alkalmaztunk, valamint tematikus oldalakon tettük közzé kérdőívünket és kértük a további megosztásokat, így a meglévő adatok általánosítása kérdéses, ugyanakkor az elemszámot (N=222) megfelelőnek találtuk az eredmények leírásához. Harmadik kutatásunkban online, lakossági arányosan rétegzett mintából álló adatbázisból szűrtünk le egész társadalomra vonatkozó következtetéseket, ahol fontos szempont mégis, hogy csak azok tölthették ki a kérdőívet, akik internetes elérhetőséggel rendelkeztek.

Az örökbefogadás és identitás témakörében elvégzett vizsgálatoknál említésre méltó, hogy feltehetőleg több ezer internetikus örökbefogadó család van, így ehhez képest jelen minta (N=153) csekély számnak tűnhet, ugyanakkor a téma érzékenységet és szűk fórumát tekintve mégis elégedettek lehetünk a mintaszámmal és az eredmények informatív leírásai lehetnek a csoportnak. Az eredményeket ugyanakkor torzíthatja, hogy a kérdőív kitöltésének felhívására aktívabban reagálhattak azok a szülők, akik eleve motiváltabbak gyermekük roma mivoltának kezelésében (Keresztes-Takács & Erős, 2018).

A téma több feltáratlan területet rejt magában. Elhanyagolt terület és mindenképpen érdemes lenne feltárni az örökbefogadás harmadik szereplőjével, a biológiai szülővel kapcsolatos sztereotípiákat és vélekedéseket is. Az örökbefogadó szülőkkel kapcsolatos sztereotípiákat az előzetes kutatásokkal szemben más megközelítéssel mértük fel, velük kapcsolatban olyan vizsgálati módszert alkalmaztunk – sztereotípiák tartalom modell alapjait –, amely így nem engedett mélyebb összehasonlítást az előző kutatások eredményeivel.

A roma gyermeket örökbefogadó szülők identitás-változásakor keletkezett gondolati szál teljesebb kibontásához – folytatólagos kutatás során – érdemes lenne tovább lépni abba az irányba, hogy az összetartozást kifejező és erősítő roma gyermeket örökbefogadó szülőnek az identitás-változása milyen szerepet játszik magának a gyermeknek a szocializációjában.

A vizsgálatok – az ismertetett kérdések mellett – több mérőeszközt is tartalmaztak, melyekre ebben az értekezésben nem tértünk ki, de érdemes lenne azokkal kapcsolatosan további összefüggéseket keresni.

9. IRODALOM

- ABAJO ALCALDE, J. E. (2008). Cigány gyerekek az iskolában. Nyitott Könyvműhely.
- ANDUJO, E. (1988). Ethnic Identity of Transethnically Adopted Hispanic Adolescents. *Social Work*, 33(6) 531–535,
- ANNAMMA, S. (2012). Gazing into the Mirror: Reflections of Racial Identity Transformation in Transnational and Transracial Adoptees. *Journal of Social Distress and the Homeless*, 21(3-4), 168–221. doi:10.1179/105307812805100144
- ALLPORT, G. W. (1999). *Az előítélet*. Budapest, Osiris Kiadó.
- AMERICAN PSYCHOLOGICAL ASSOCIATION (2012). Guidelines for Psychological Practice With Lesbian, Gay, and Bisexual Clients. *American Psychological Association*. 67(1), 10–42. DOI: 10.1037/a0024659
- ANDREJCSIK L., BAKOS N., DR. BOCZ J., DEÁK T., HERZOG T., JÁVORSZKYNÉ N. A., ...NAGYNÉ P. U. (2015). Demográfiai Helyzetkép. In Andrejcsik L. (szerk.) *Magyarország, 2014.* KSH, Budapest, 9-22. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2014.pdf> Letöltve: 2017. január 12.
- ARON, A. ARON, E. N., TUDOR, M. & NELSON, G. (1991). Close Relationships as Including Other in the Self. *Journal of Personality and Social Psychology*. 60(2), 241-253
- ARON, E. N. & ARON, A. (1996). Love and expansion of the self: The state of the model, *Personal Relationships*, 3(1), 45-58.
- ARONSON J., QUINN D. M. & SPENCER, S. J. (1998). Stereotype Threat and the Academic Underperformance of Minorities and Women. In. *Prejudice The target's perspective*, San Diego: Academic Press, 83-103.
- BALASSA SZ. & KOVÁCS A. (2010). Kontextus és kontaktus. A kontaktus-hipotézis vizsgálata magyarországi vegyes lakosságú településeken. *Alkalmazott Pszichológia*, 12(1–2), 99–112.
- BASTIAN, B. & HASLAM, N. (2006). Psychological essentialism and stereotype endorsement. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42. 228–235
- BINDERHOFFER GY. (2012): Identitás és közösségi intézmények. Az informális családi és a formális politikai tér szerepe a roma identitás alakulásában. *Társadalmi együttélés*. 04. 1–26
- BOGÁR ZS. (2011). *Az örökbefogadás lélektana*. Budapest, Ágacska Alapítvány az Örökbefogadásért és a Családokért.
- BORECZKY Á. (2004). *A szimbolikus család*. Gondolat Kiadó, Budapest

- BORECZKY Á., Földes P., Gyebnár V., & Solymosi K. (2007). *Családok távolból és félközelből*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- BOYER, C. (2007). Double Stigma: The Impact of Adoption Issues on Lesbian and Gay Adoptive Parents. In Javier, R. A., Baden, A. L., Biafora, F. A., Camacho-Gingerich, A. (szerk.) *Handbook of Adoption*. (pp. 228-241). SAGE Publications.
- BREAKWELL, G. M. (1993). Social representations and social identity. *Papers on social representation*.2(3), 198 – 217. DOI: 10.1017/CBO9781139136983.010
- BREWER, M. B., PICKET, C. L. (2006): A társas én és csoportidentifikáció: a beolvadás és az elkülönülés motivációja a személyközi és kollektív identitásban. In Forgács J. Williams (szerk.) *A társas én – Az önmegismerés pszichológiája*. Budapest, Kairosz Kiadó. 297-316.
- BRUBAKER, R. (2015). The Dolezal affair: race, gender, and the micropolitics of identity. *Ethnic and Racial Studies*, 39(3), 414–448. doi:10.1080/01419870.2015.1084430
- CATANESE, K.R., TICE, DIANNE M. (2006): Az elutasítás hatása az antiszociális viselkedésre: a kirekesztés agresszív viselkedéshez vezet. In K.D. Williams, Forgas, J.P., von Hippel, W.: *A társas kirekesztés pszichológiája*. Kairosz Kiadó, Budapest, 304-312.
- CHOO, H. Y. & FERREE, M. M. (2010). Practicing Intersectionality in Sociological Research: A Critical Analysis of Inclusions, Interactions, and Institutions in the Study of Inequalities. *Sociological Theory*,28(2), 129-149. DOI: 10.1111/j.1467-9558.2010.01370.x
- CHOU, S., & BROWNE, K. (2008). The Relationship between Institutional Care and the International Adoption of Children in Europe. *Adoption & Fostering*, 32(1), 40–48. doi:10.1177/030857590803200106
- CLARK-MILLER, K. M. (2005). *The Adoptive Identity: Stigma and Social Interaction*. The University of Arizona. Electronic Dissertation. URL: <http://hdl.handle.net/10150/195518>
- CROLLEY-SIMIC, J. & VONK, M. E. (2011) White international transracial adoptive mothers' reflections on race. *Child and Family Social Work*, 16(2), 169–178.
- CRENSHAW, K (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.
- CROCKER, J. & MAJOR, B. (1989). Social Stigma and Self-Esteem: The Self-Protective Properties of Stigma. *Psychological Review*, 96(4), 608 – 630. DOI: 10.1037/0033-295x.96.4.608

- CSEPELI GY., MURÁNYI I., & PRAZSÁK G. (2011). Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon: társadalmi csoportok hierarchiájának látásviszonyai. Budapest: Apeiron.
- CUDDY, A. J. C., FISKE, S. T. & GLICK, P. (2007). The BIAS Map: Behaviors From Intergroup Affect and Stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(4), 631 – 648. DOI: 10.1037/0022-3514.92.4.631
- DANIS I. & KALMÁR M. (2011). A fejlődés természete és modelljei. In Balázs I. (szerk.) *A génektől a társadalomig: A koragyermekkorai fejlődés szinterei.* (pp. 76-78). Nemzeti Család – és Szociálpolitikai Intézet.
- DAVE THOMAS FOUNDATION FOR ADOPTION (2002). National Foster Care Adoption Attitudes Survey. Harris Interactive. URL: <http://empoweredtoconnect.org/wp-content/uploads/Adoption-Attitudes-Study-June-2002.pdf>
- DAVE THOMAS FOUNDATION FOR ADOPTION (2007). National Foster Care Adoption Attitudes Survey. Harris Interactive. URL: https://dciw4f5317k9i.cloudfront.net/wp-content/uploads/2012/10/ExecSummary_NatlFosterCareAdoptionAttitudesSurvey.pdf
- DAVE THOMAS FOUNDATION FOR ADOPTION (2013). National Foster Care Adoption Attitudes Survey. Harris Interactive. URL: <https://dciw4f5317k9i.cloudfront.net/wp-content/uploads/2012/10/DTFA-HarrisPoll-REPORT-USA-FINAL1.pdf>
- DIMITROVA, R., FERRER-WREDER, L. & TROST, K. (2015). Intergenerational transmission of ethnic identity and life satisfaction of Roma minority adolescents and their parents. *Journal of Adolescence*, 45, 296–306. doi:10.1016/j.adolescence.2015.10.014
- DIMITROVA, R., JOHNSON, D. J. VAN DE VIJVER, F. J. R. (2017). Ethnic socialization, ethnic identity, life satisfaction and school achievement of Roma ethnic minority youth, *Journal of Adolescence*, 62, 175-183. <http://dx.doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.06.003>
- ERŐS F., KOVÁCS A. & LÉVAI K., (1985). „Hogyan jöttem rá, hogy zsidó vagyok?” *Medvetánc.* 2-3. 129-144.
- FAZEKAS E. (1998). *Örökbefogadás.* Glória Kiadó.

- FEDDES, A. R., NOACK, P., & RUTLAND, A. (2009). Direct and Extended Friendship Effects on Minority and Majority Children's Interethnic Attitudes: A Longitudinal Study. *Child Development*, 80(2), 377–390. doi:10.1111/j.1467-8624.2009.01266.x
- FISHER, A. P. (2003). Still „Not quite as good as having your own”? Toward a sociology of adoption. *Annual Review of Sociology*, 29(1), 335–361.
- FOLI, K. J. (2010). Depression in Adoptive Parents: A Model of Understanding Through Grounded Theory. *Western Journal of Nursing Research*, 32(3), 379–400. DOI: 10.1177/0193945909351299
- GIBBONS, J. L., RUFENER, C. A., & WILSON, S. L. (2006). Sex differences in adoption attitudes. *Adoption Quarterly*, 9, 105-119.
- GIBSON, D. & MYERS, J. E. (2000). Gender and infertility: A relational model for counseling women. *Journal of Counseling and Development*, 78(4), 400-410.
- GILL, O. & JACKSON, B. (1983) Adoption and Race: Black, Asian and mixed-race children in white families, London: Batsford Academic and Educational.
- GOAR, C., DAVIS, J. L. & MANAGO, B. (2016). Discursive Entwinement: How White Transracially Adoptive Parents Navigate Race. *Sociology of Race and Ethnicity*, 1 – 17. DOI: 10.1177/2332649216671954
- GOFFMAN, E. (1963). Stigma and Social Identity In Goffman, E.: *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall. 1 – 40.
- GOFFMAN, E. (1998). Stigma és szociális identitás. In Erős F. (szerk.) *Megismerés, előítélet, identitás*. Budapest, Új Mandátum. 253 – 295.
- GROTEVANT, H. D. & KORFF, L. V. (2011). Adoptive Identity. In Schwartz, S. J., Luyckx, K., & Vignoles V. L. *Handbook of Identity Theory and Research*. Springer. 585-601.
- GROZA, V. (1998). Adopted Children from Romania: A Special Focus on Roma (Gypsy) Children, *International Journal on Child and Family Welfare* 3(1), 6–25
- HARRIGAN M. M. (2009). Contradictions of identity-work. *Journal of Social and Personal Relationships*. 26(5). 634 – 658. DOI: 10.1177/0265407509353393
- HAVAS G., KEMÉNY I. & LISKÓ I. (2001). *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Oktatásikutató Intézet.
- HAVAS G., HERCZOG M., & NEMÉNYI M. (2007). *Fenntartott érdektelenség. Roma gyerekek a gyermekvédelmi rendszerben*. Európai Roma Jogok Központja, Budapest, Westimprim Bt.

- HELMS, J. E. (1990). Toward a Model of White Racial Identity. In J.E. Helms (ed.). *Black and White Racial Identity. Theory, Research, and Practice*. Praeger, 49-67.
- HERCZOG M. (2001). Veszteség, gyász és örökbefogadás. *Család Gyermek Ifjúság*. 2. 61-65.
- HERCZOG M. & NEMÉNYI, M. (2007). Romani Children and the Hungarian Child Protection System. *Roma Rights Quarterly*, 4. 3-14.
- HERMAN, E. (2010). *Blue-Ribbon Babies and Labors of Love: Race, Class, and Gender in U.S. Adoption Practice*. Christine Ward Gailey. Austin: University of Texas Press.
- HOWELL, W.S. (1982). *The empathic communicator*. University of Minnesota: Wadsworth Publishing Company.
http://changingminds.org/explanations/learning/consciousness_competence.htm
Utolsó letöltés: 2019.07.08.
- HU, L., & BENTLER, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1–55.
- HUGHES, D., RODRIGUEZ, J. SMITH, E. P., JOHNSON, D. J., STEVENSON, H. C. & SPICER P. (2006). Parents' Ethnic–Racial Socialization Practices: A Review of Research and Directions for Future Study. *Developmental Psychology*, 42(5), 747–770.
- JOHNSTON, K. E., SWIM, J. K., SALTSMAN, B. M., DEATER-DECKARD, K. & PETRILL, S. A. (2007). Mothers' racial, Ethnic, and Cultural Socialization of Transracially Adopted Asian Children. *Family Relations*, 56(4), 392-402.
- JUFFER, F., & VAN IJZENDOORN, M. H. (2005). Behavior problems and mental health referrals of international adoptees—A meta-analysis. *Journal of the American Medical Association*, 293, 2501 – 2515. DOI:10.1001/jama.293.20.2501.
- KAPITÁNY B. & SPÉDER ZS. (2009). Gyermekvállalás. In Monostori J., Óri P., S. Molnár E. & Spéder Zs. (szerk.) *Demográfiai Portré 2009*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 29–41.
- KENDE, Á. (2013). Normál gyerek, cigány gyerek. *Esély* 2. 70-82.
- KENDE, A., HADARICS, M., & LASTICOVA, B. (2017) Anti-Roma Attitudes Scale: Scale development and cross-cultural validation. *International Journal of Intercultural Relations*. 60 12-27. doi:10.1016/j.ijintrel.2017.06.002

- KERESZTES-TAKÁCS O., LENDVAI L., & KENDE A. (2016). Romaellenes előítéletek Magyarországon: Politikai orientációtól, nemzeti identitástól és demográfiai változóktól független nyílt elutasítás. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71(4/2), 601 – 619. DOI: 10.1556/0016.2016.71.4.2
- KERESZTES-TAKÁCS O. & NGUYEN LUU, L. A. (2017). Az örökbefogadás szociálpszichológiai megközelítése: Interszekcionalitás az örökbefogadásban. *Alkalmazott Pszichológia*. DOI: 10.17627/ALKPSZICH.2017.2.53
- KERESZTES-TAKÁCS O. & ERŐS B. (2018). A roma gyermeket örökbefogadó szülők roma identitásról alkotott képe. *Belvedere Meridionale* 30(3), 33–54.
- KERESZTES-TAKÁCS O. & NGUYEN LUU, L. A. (2018). Stereotypes of Adoptive and Interethnic Adoptive Families in Hungary. *Alkalmazott Pszichológia*. 18(3), 7-27.
- KIRK, H. D. (1964). *Shared Fate: A Theory of Adoption and Mental Health*. New York: Free Press.
- LANCASTER, C. & NELSON, K W. (2009). Where Attachment Meets Acculturation: Three Cases of International Adoption. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 17(4), 302 – 311. DOI: 10.1177/1066480709347357
- KOSKINEN, M., ELOVAINIO, M., RAASKA, H., SINKKONEN, J., MATOMÄKI, J., & LAPINLEIMU, H. (2015). Perceived racial/ethnic discrimination and psychological outcomes among adult international adoptees in Finland: Moderating effects of social support and sense of coherence. *American Journal of Orthopsychiatry*, 85 (6), 550-564. doi:10.1037/ort0000099
- KOVÁCS A. (1992). Asszimiláció, antiszemitizmus, identitás. A zsidóság a modern magyar társadalomban. In: Vig M. (szerk.) *Hogyan éljük túl a XX. századot?* Narancs Alapítvány. Budapest, 262-285.
- KOVÁCS M. (2010). Az előítéletek okai és mérséklésük lehetőségei: A szociálpszichológiai nézőpont. *Alkalmazott Pszichológia*. 12(1-2), 7-27.
- KOVÁCS M. & HEVESI J. (2015). A feministákra vonatkozó sztereotípiák szerepe a nemi hierarchia fenntartásában. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat*. 5(1), 70-82.
- KREKÓ P., JUHÁSZ A., & MOLNÁR Cs. (2011). A szélsőjobb iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 20, 53–79.
- KROGER J., MARCIA J. E. (2011) *The Identity Statuses: Origins, Meanings, and Interpretations*. In: Schwartz S., Luyckx K., Vignoles V. (szerk.) *Handbook of Identity Theory and Research*. Springer, New York, NY

- KSH (2012). Állami gondoskodástól a mai gyermekvédelemig. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/allamigondoskodas.pdf> utolsó letöltés: 2019. 01. 23.
- KSH (2018) Az örökbefogadás helyzete. Statisztikai tükör. 1-5. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/orokbefogadas.pdf> utolsó letöltés: 2018. 09. 12.
- LADÁNYI J. & SZELÉNYI I. (2000). „Ki a cigány?” In Forray R. Katalin (szerk.): *Romológia*. (pp. 13-24). Dialóg Campus Kiadó, Budapest — Pécs.
- LANCASTER, C. & NELSON, K. W. (2009). Where Attachment Meets Acculturation: Three Cases of International Adoption. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*. 17(4), 302-311. DOI: 10.1177/1066480709347357
- LANSFORD, J.E., CEBALLO, R., ABBEY, A., & STEWART, A. J. (2001). Does Family Structure Matter? A comparison of adoptive, two-parent biological, single-mother, stepfather and stepmother households. *Journal of Marriage and the Family*, 63(3) 840-851. DOI: 10.1111/j.1741-3737.2001.00840.x
- LEE, R.M. (2003) Do ethnic identity and other group orientation protect against discrimination for Asian-Americans? *Journal of Counseling Psychology*, 50(2), 133–141.
- LEE, J., CORELLI-SIMIC, J. & VONK, M. E. (2015). Development and Initial Validation of the Transracial Adoption Parenting Scale—Revised. *Research on Social Work Practice*, 28(4), 493-506.
- Lendvai & Nguyen (megjelenés alatt). The Lived Experiences of Visually Impaired Mothers and their Perception of Social Attitudes Towards Them. *Alkalmazott Pszichológia*.
- LIEBKIND, K (2006). Ethnic identity and acculturation In. Sam, D. L., & Berry, J. W. (szerk.) *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. Cambridge University Press. 78-96.
- MALDONADO, S. (2005). *Discouraging racial preferences in adoptions*. 39 UC Davis L. Rev., 39, 1415-1422.
- MANDALAYWALA, T. M., AMODIO, D. M., & RHODES, M. (2017). Essentialism Promotes Racial Prejudice by Increasing Endorsement of Social Hierarchies. *Social Psychological and Personality Science*, 9(4), 461–469. doi:10.1177/1948550617707020

- MARCH, K. (1995). Perception of adoption as social stigma: Motivation for search and reunion. *Journal of Marriage and the Family*, 57(3), 653 – 660. DOI: 10.2307/353920
- MARCH, K. (1997). The dilemma of adoption reunion: Establishing open communication between adoptees and their birth mothers. *Family Relations*, 46, 99–105.
- MARIÁN B. (2013). Cigányellenesség ma: a cigányokról alkotott kép a mai Magyarországon. ELTE TTK, Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont. Letöltve: 2015. 08. 31. http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=367:ciganyellenesség-ma-a-ciganyokrol-alkotott-kep-a-mai-magyarorszagon&catid=44:rasszizmus&Itemid=216
- MCCROY, R. G. (1994). Attachment and racial identity issues: Implications for child placement decision making. *Journal of Multicultural Social Work*, 3(3), 59–74.
- MAYER, B., ALBERT, I., TROMMSDORFF, G. & SCHWARZ B. (2005). Value of Children in Germany: Dimensions, Comparison of Generations, and Relevance for Parenting. In Trommsdorff, G. & Nauck, B. (eds.) *The value of children in cross-cultural perspective. Case studies in eight societies*. Lengerich: Pabst Science, 43-66.
- MIALL, C. E. (1987). The Stigma of Adoptive Parent Status: Perceptions of Community Attitudes toward Adoption and the Experience of Informal Social Sanctioning. *Family Relations*, 36(1), 34 – 39. DOI: 10.2307/584644
- MIALL, C. E. (1996): The Social Construction of Adoption: Clinical and Community Perspectives. *Family Relations*, 45(3) 309 – 317. DOI: 10.2307/585503
- MOHANTY J. (2014). Attitudes Toward Adoption in Singapore. *Journal of Family Issues*, 35(5) 705 – 728. DOI: 10.1177/0192513X13500962
- MURÁNYI I. (2006). Identitás és előítélet. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó
- MÜNNICH Á., & HIDEKGUTI I. (2012). Strukturális egyenletek modelljei: oksági viszonyok és komplex elméletek vizsgálata pszichológiai kutatásokban. *Alkalmazott pszichológia*. 14(1), 77-102.
- NEMÉNYI E. (2006). Miért nem szóltak előre. *Család, gyermek, ifjúság*. 1. 6-12.
- NEMÉNYI, M (2007). A serdülő roma gyerekek identitás-stratégiái. *Educatio*, 1. 84 – 98.
- NEMÉNYI M. & MESSING V. (2007). Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. *Kapocs*. 6(1), 2 – 19.
- NEMÉNY M. & TAKÁCS J. (2015). Az örökbefogadás és diszkrimináció. *Esély*. 2. 69-96.

- NGUYEN LUU, L. A. (2012). Magyarországon élő fiatalok többségi és kisebbségi identitása egy kvalitatív vizsgálat tükrében. In Nguyen Luu, L.A. & Szabó, M. (szerk.) *Identitás a kultúrák keresztútjében*. ELTE Eötvös Kiadó. 45 – 91.
- NOBLES, W. W. (1973). Psychological Research and the Black Self -Concept: A Critical Review. *Journal of Social Issues*. 29(1), 11-31.
- NOBLES, W. W. (1976). Extended self: Rethinking the so-called Negro self-concept. *Journal of Black Psychology*, 2(2), 15-24.
- O'DONOGHUE, M. (2004). Racial and Ethnic Identity Development in White Mothers of Biracial, Black-White Children. *Affilia*, 19(1), 68-84. DOI: 10.1177/0886109903260795
- ÖRÖKBE.HU (2017). 2016-os örökbefogadási statisztika. <https://orokbe.hu/2017/10/12/2016-os-orokbefogadasi-statisztika/> Utolsó letöltés: 2019.01.28.
- ÖRÖKBE.HU (2018). Az örökbefogadás és a jogi szabályozás. <https://orokbe.hu/2018/08/20/az-orokbefogadas-es-a-jogi-szabalyozas/> Utolsó letöltés: 2019.01.28.
- PALACIOS, J. & BRODZINSKY, D. (2010). Adoption research: Trends, topics, outcomes. *International Journal of Behavioral Development* 34(3) 270–284. DOI: 10.1177/0165025410362837
- PÁLOS D. (2010) „Cigány” identitások nehézségei. *Esély*. 2. 41-63.
- PATTERSON, C. J. (1992). Children of Lesbian and Gay Parents. *Child Development*. 63(5), 1025–1042. DOI: 10.1111/j.1467-8624.1992.tb01679.x
- PATTERSON, C. J. (1995). Adoption of Minor Children by Lesbian and Gay Adults: A Social Science Perspective. *Duke Journal of Gender Law & Policy*. 2(1) 191-205.
- PAVAO, J. M. (2012). *Az örökbefogadás háromszöge*. Budapest, Mózeskosár Egyesület.
- PETTIGREW, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65–85.
- PETTIGREW, T. F., TROPP, L. R. (2006). A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751–783.
- PHINNEY, J. S. (1992). The Multigroup Ethnic Identity Measure A New Scale for Use with Diverse Groups. *Journal of Adolescent Research*, 7(2), 156-176.
- PHINNEY, J.S. (2003) Ethnic identity and acculturation. In K.M. Chun, P.B. Organista, G. Marín (szerk.) *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research*. APA, Washington DC. 63-82.

- PHINNEY, J. S., ONG, A. D. (2007). Conceptualization and measurement of ethnic identity: Current status and future directions. *Journal of Counseling Psychology*, 54(3), 271-281.
- PICKET, C. L., GARDNER, WENDI, L. (2006) A társas monitorozó rendszer. In Williams, Kipling D., Forgas, J. P., von Hippel, William: *A társas kirekesztés pszichológiája*. Budapest, Kairosz Kiadó. 2006. 304-312.
- PONGRÁCZ T. (2007). A gyermekvállalás, gyermektelenség és a gyermek értéke közötti kapcsolat az európai régió országaiban. *Demográfia*, 50(2-3), 197-219.
- PULAY K. (2006). Amit az örökbefogadók veszteségeiről tudni érdemes. *Család, gyermek, ifjúság*. 1. 12-16.
- POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV (PTK.). 4:120.§ Az örökbefogadás általános feltételei
- POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV (PTK.). 4:125.§ Szülői hozzájárulás a nyílt örökbefogadáshoz
- RAIBLE, J. W. (2005). Sharing the Spotlight: The Non-adopted Siblings of Transracial Adoptees. Doktori dolgozat. https://www.researchgate.net/profile/John_Raible/publication/298444558_Raible_dissertation_ch_1/links/56e991d508ae3a5b48cc76bb.pdf Utolsó letöltés: 2019. 06. 25.
- RAIBLE, J. (2008). Real Brothers, Real Sisters: Learning From the White Siblings of Transracial Adoptees, *Journal of Social Distress and the Homeless*, 17(1-2), 87-105
- ROWE, W., BENNETT, S. K., & ATKINSON, D. R. (1994). White racial identity models: A critique and alternative proposal. *Counseling Psychologist*, 22(1), 129-146. DOI: 10.1177/0011000094221009
- SCHERMAN, R., & HARRÉ, N. (2004). Intercountry Adoption of Eastern European Children in New Zealand: Parents' Attitudes towards the Importance of Culture. *Adoption & Fostering*, 28(3), 62-72. doi:10.1177/030857590402800308
- SCHWARTZ, S. H. (2006). Vannak-e egyetemes aspektusai az emberi értékek tartalmának és szerkezetének? In. Nguyen Luu L. A. & Fülöp M. (szerk.) *Kultúra és pszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 97-117.
- SCROGGS P.H. & HEITFIELD, H. (2001). International adopters and their children: Birth culture ties. *Gender Issues*, 19(4). 3-30. DOI: 10.1007/s12147-001-1005-6
- SEBESTYÉN Zs. (2014). Interszekcionalitás, mint esélyegyenlőségi koncepció, avagy genderkutató más szemszögből. *Metszetek*. 1. 276-291.

- SEBESTYÉN ZS. (2016). Az interszekcionalitás elméleti megközelítései. *Metszetek*, 5(2). 108-126.
- SEDIKIES, C. (2006). Hogyan építjük fel énünket? In: Forgas, J. P. & Williams, K. D. (szerk.) *A társas én. Az önmegismerés szociálpszichológiája*. Budapest, Kairosz Kiadó. 421-431.
- SELMAN, P. (2002) Intercountry adoption in the new millennium; the "quiet migration" revisited. *Population Research and Policy Review* 21 205–225
- SIMON, R. J. & ROORDA, R. M. (2009). *In Their Siblings' Voices. White Non-Adopted Siblings Talk about Their Experiences Being Raised with Black and Biracial Brothers and Sisters*. New York: Columbia University Press.
- SIMONOVITS B. & BERNÁT A. (2016). *The Social Aspect of the 2015 Migration Crisis in Hungary*. Budapest: TÁRKI Social Research Institute. Letöltve 2019.06.13-án: http://old.tarki.hu/hu/news/2016/kitekint/20160330_refugees.pdf
- SINGER, L. M., BRODZINSKY, D. M., RAMSAY, D., STEIR, M. AND WATERS, E (1985). Mother-Infant Attachment in Adoptive Families. *Child Development*, 56(6), 1543-1551.
- SON HING, L. S., CHUNG-YAN, G. A., HAMILTON L. K. & ZANNA, M. P. (2008) A Two-Dimensional Model That Employs Explicit and Implicit Attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(6), 971 – 987. DOI: 10.1037/0022-3514.94.6.971.
- SUSSMAN, N. M. (2000). The Dynamic Nature of Cultural Identity Throughout Cultural Transitions: Why Home Is Not So Sweet. *Personality and Social Psychology Review*. 4(4), 355-373.
- SZABÓ M., NGUYEN, L. L. A., SZABÓ Á. & FLISZÁR É. (2012). Magyarországon élő fiatalok többségi és kisebbségi identitása egy kérdőíves vizsgálat tükrében. In: Nguyen L. L. A. & Szabó M. (szerk.) *Identitás a kultúrák kerestüzeiben*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 55- 91.
- SZABÓNÉ K J. (2012) *A magyarországi roma/cigány értelmiség historiográfiája, helyzete, mentális állapota*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- SZALMA I. (2010). Attitűdök a házasságról és a gyermekvállalásról. *Demográfia*, (53)1, 38–66.
- SZALMA I. (2014). A gyermekvállalás társadalmi normái és a mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatos attitűdök vizsgálata Magyarországon és Európában. *Replika*. 85-86. 35-55.

- SZÉKELY ZS. (2016): Hogyan segíthetik az örökbe fogadó szülők a roma gyermekük identitásának a fejlődését?, Mózeskosár Egyesület 2016. január 26-ai csoporttalálkozásán elhangzott beszélgetés. Leírtott készítette: Keresztes-Takács Orsolya: www.mozeskosaregyesulet.hu/mozes/documents/sum_20160126.pdf
- SZÉKELYI M., ÖRKÉNY A. & CSEPELI GY. (2001). Romakép a mai magyar társadalomban. *Szociológiai Szemle* 3. 19-46.
- SZILVÁSI L. (1997). Az örökbefogadásról, másképpen. *Esély*. 2. 75-85.
- TAJFEL, H. (1992): *The Social Psychology of Minorities*. London. The Minority Rights Group.
- TAKÁCS J. & SZALMA I. (2013). Az azonos nemű párok általi örökbefogadással kapcsolatos attitűdök Magyarországon. *Socio.hu*, 3(1), 1–33. DOI:10.18030/socio.hu.2013.1.1.
- TESSLER, R., TUAN, M., SHIAO, J. L. (2011). The Many Faces of International Adoption. *Contexts*, 10(4), 34-39.
- TÓTH O. (1998). Házasság és gyermek: vélekedés és viselkedés. *Századvég*. 11. 80-93.
- TÓTH K. D. (2007): A kisebbség és a többségi identitás viszonyának lehetséges mintázatai. *Századvég*. 37–62.
- TIGERVALL, C & HÜBINETTE, T. (2010). Adoption with complications: Conversations with adoptees and adoptive parents on everyday racism and ethnic identity. *International Social Work*, 53(4), 489 – 509. DOI: 10.1177/0020872809359272
- YNGVESSON, B. (2010). *Belonging in an Adopted World: Race, Identity, and Transnational Adoption*. Chicago: University of Chicago Press.
- VÁRADI L. (2014). Youths Trapped in Prejudice - Hungarian Adolescents' Attitudes towards the Roma. Germany: Springer Fachmedien Wiesbaden. doi: 10.1007/978-3-658-05891-3.
- VINCZE M. (1988). Az örökbefogadott gyermek. In *A nevelési és pályaválasztási tanácsadás pszichológiája. Szemelvény gyűjtemény 2. kötet.* (pp. 461-490), Budapest.
- VONK, M. E. (2001). Cultural Competence for Transracial Adoptive Parents. *National Association of Social Workers*, 46(3). 246-255.
- VONK, M. E. & MASSATTI, R. R. (2008). Factors Related to Transracial Adoptive Parents' Levels of Cultural Competence, *Adoption Quarterly*, 11(3), 204-226

- VONK, M. E., LEE, J. & CROLLEY-SIMIC, J. (2010). Cultural Socialization Practices in Domestic and International Transracial Adoption. *Adoption Quarterly*, 13(3-4), 227–247.
- WAINRIGHT, J. L., RUSSELL, S. T. & PATTERSON, C. J. (2004). Psychosocial Adjustment, School Outcomes, and Romantic Relationships of Adolescents With Same-Sex Parents. *Child Development*, 75(6), 1886 – 1898. DOI: 10.1111/j.1467-8624.2004.00823.x
- WEGAR, K. (1997). In Search of Bad Mothers: Social Constructions of Birth and Adoptive Motherhood. *Women's Studies International Forum*, 20(1), 77 – 86. DOI: 10.1016/S0277-5395(96)00097-0
- WEGAR, K. (2000). Adoption, Family Ideology, and Social Stigma: Bias in Community Attitudes, *Adoption Research, and Practice. Family Relations*, (49) 4, 363–370. DOI: 10.1111/j.1741-3729.2000.00363.x/
- WHITEFORD, L.M. & GONZALEZ, L. (1995). Stigma: The hidden burden of infertility. *Social. Science & Medicine*. 40(1), 27-36.
- WRIGHT, S. C. ARON, A. & TROPP, L. R. (2006). Hogyan teszünk más embereket és csoportokat önünk részévé? In. Forgas, J. P. & Williams, K. D. (szerk.) *A társas én. Az önmegismerés szociálpszichológiája*. Budapest, Kairosz Kiadó. 396-415.
- YNGVESSON, B. (2010). *Belonging in an Adopted World: Race, Identity, and Transnational Adoption*. Chicago: University of Chicago Press.
- YOON, D.P. (2004) Intercountry adoption: the importance of ethnic socialization and subjective well-being for Korean-born adopted children. *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in SocialWork*, 13(2), 71–89.

10. MELLÉKLETEK

10.1 KUTATÁS 2. SORSOLÁSI SZABÁLYZATA

Keresztes – Takács Orsolya

„Családdal kapcsolatos vélekedések” kérdőívének sorsolási szabályzata

1. A sorsolás szervezője

A sorsolás szervezője Keresztes – Takács Orsolya (továbbiakban „Szervező”) az ELTE Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Intézet, valamint az ELTE Pszichológia Doktori Iskola doktorandusza/PhD hallgatója (Oktatási azonosító: p8fe67).

2. Kérdőív időtartalma

A kérdőív kitöltésének lehetősége 2016.06.20. - 2016.07.31-ig tart.

3. A sorsoláson való részvétel feltételei

A sorsoláson minden olyan természetes személy részt vesz, aki a kérdőív lezárásáig hiánytalanul kitölti a kérdőívet, és megadja e-mail címét.

4. Sorsolás leírása

A sorsoláson a 3. pontban leírtak szerinti kitöltők vehetnek részt.

Egy természetes személy, csak egyszer töltheti ki a kérdőívet és egyszer adhatja meg az e-mail címét. A többszörös kitöltés, e-mail megadás, nem jelent nagyobb esélyt a sorsoláson. E-mail címeket duplikációját szűrve, csak egyszer vesz részt a sorsoláson.

A résztvevő kitöltők között a Szervező az 5. pont szerinti nyereményeket sorsolja ki a 6. pontban meghatározott sorsolás keretében.

A sorsolás után a nyertes az 5. pont szerinti nyeremények közül választhat egyet.

5. Nyeremények

1. 1db 5000 HUF értékű Media Markt vagy Drogerie Markt utalvány

2. 1db 5000 HUF értékű Media Markt vagy Drogerie Markt utalvány

3. 1db 5000 HUF értékű Media Markt vagy Drogerie Markt utalvány

A nyeremények másra át nem ruházhatók és készpénzre át nem válthatók.

6. Sorsolás

A Sorsolás lebonyolítását a Szervező végzi. A Szervező a kitöltés időtartama alatt 3. pontnak megfelelő kitöltők közül 2016. augusztus 12. napján, 3 (három) tagú sorsolási bizottság (a továbbiakban: „Sorsolási Bizottság”) jelenlétében, a véletlenszerűség elvének eleget tevő gépi sorsolással sorsolja ki a „Családdal kapcsolatos vélekedések” elnevezésű kérdőív nyertesait.

A sorsolás helyszíne a Szervező lakcíme. A sorsoláson jelen lévő Sorsolási Bizottság tagjait a Szervező közeli családtagjai vagy közvetlen környezete közül választja ki. A Sorsolási Bizottság biztosítja a sorsolás játékszabályzatnak megfelelő lebonyolítását, illetve a jegyzőkönyvben rögzíti a sorsolás menetét, így különösen a sorsolás időpontját, a kisorsolt nyeremény(ek)e)t, a nyertes Kitöltők e-mail címét.

A nyerteseket a Szervező legkésőbb 2016. augusztus 14-én értesíti a nyertesek által megadott e-mail címen. A nyerteseknek a nyereményekért a keresztes-takacs.orsolya@ppk.elte.hu e-mail címre küldött elektronikus levélben kell jelentkezniük a kisorsolásakor részükre küldött értesítéstől számított 30 napon belül. A nyereményeket a Szervező a nyertesek jelentkezésétől számított 30 napon belül próbálja meg kézbesíteni. Amennyiben a Nyertesek a Nyereményeket nem veszik át, azt a továbbiakban a Szervezőktől nem követelhetik.

7. Költségek

A Nyeremények kézbesítésével járó futárköltséget és/vagy banki költséget,

postaköltséget szintén a Szervező viseli. Egyéb esetlegesen felmerülő költségek (pl. a Nyeremények átvételének helyszínére történő utazás költségei, hazautazás üzemanyagának költsége) a Nyerteseket terhelik.

8. Információ a sorsolásról

A kitöltők a Sorsolással és a Nyereményekkel kapcsolatos további információért, keresztes-takacs.orsolya@ppk.elte.hu e-mail címre írhatnak.

9. Adatkezelés

A Szervező a Kitöltők által megadott e-mail címet harmadik félnek át nem adja, egyéb tevékenységre, marketing célokra fel nem használja.

10. Etikai kiegészítés

Az e-mail cím megadása nem velejárója annak, hogy a kérdőív válaszait egyéenként dolgozza fel a Szervező. A válaszokat kizárólag mások válaszaival együttesen statisztikailag dolgozza fel, megtartva ezáltal a teljes anonimitást.

10.1 KUTATÁS 2. A KÉRDŐÍV ¹⁰

Tisztelt Kitöltő!

Az ELTE PPK Pszichológiai Intézetében folyó vizsgálatához kérjük közreműködését, mely Keresztes-Takács Orsolya (keresztes-takacs.orsolya@ppk.elte.hu) az ELTE Pszichológiai Doktori Iskola doktorandusza és témavezetője Dr. Nguyen Luu Lan Anh, az ELTE PPK Interkulturális Pszichológia és Pedagógiai Intézet vezetőjének vezetésével zajlik. Kutatásunk célja a családdal, szülőséggel és annak társadalmi viszonyulásaival kapcsolatos vélekedések feltárása

A kutatásban való részvétel teljesen önkéntes, anonim és bármikor dönthet úgy, hogy eláll a teszt folytatásától. A kutatás mind felépítése szempontjából, mind etikailag követi a vonatkozó jogszabályokat, és a szükséges engedélyek birtokában zajlik.

A kitöltők között 3 x 5000 HUF értékben utalvány kerül kisorsolásra, melynek nyereményjáték szabályzatát az alábbi link tartalmazza részletesen: <https://docs.google.com/document/d/1GcfpwC70gZEjDP0JeAOwHP8VSjcmWQIBB8qFQhwRZUg/edit?usp=sharing>

A kutatás során kapott információkat bizalmasan kezeljük, az adatokat úgy tároljuk, hogy annak alapján nem lesz mód az Ön azonosítására, válaszait tehát teljes anonimitás mellett adhatja meg. Éppen ezért kérjük, hogy amennyiben úgy dönt, hogy részvételével segíti munkánkat, úgy a tesztben szereplő minden kérdésre adjon választ. A kutatás során nyert adatokat összesített formában elemezzük és publikáljuk, amelyből a résztvevők személyazonossága semmilyen módon nem lesz megállapítható. Amennyiben a nyereményjátékban kíván részt venni, ezen a ponton külön kiemelném a nyereményjáték szabályzat 10. pontját, azaz az Etikai kiegészítést, miszerint: *„Az e-mail cím megadása nem velejárója annak, hogy a kérdőív válaszait egyénekenként dolgozza fel a Szervező. A válaszokat kizárólag mások válaszaival együttesen statisztikailag dolgozza fel, megtartva ezáltal a teljes anonimitást.”*

A kitöltés során kérjük, vegye figyelembe, hogy az itt szereplő kérdésekre nincsenek jó vagy rossz válaszok. Kérjük, hogy valamennyi kérdésre a saját szempontjai, illetve tapasztalatai, vélekedései szerint válaszoljon. A kérdőív kitöltése tapasztalataink szerint 25 perc alatt elvégezhető.

Ha bármilyen kérdés merülne fel Önben a vizsgálat kapcsán, forduljon hozzánk bizalommal a keresztes-takacs.orsolya@ppk.elte.hu címen.

Közreműködését előre is köszönjük!

Kérem, amennyiben elmúlt 18 éves, elfogadja a fenti feltételeket, a kérdőív megkezdéséhez járuljon hozzá a kutatásban való részvételhez.

*

A feltételeket elfogadom és hozzájárulok a kutatásban való részvételhez.

Dr. Nguyen Luu Lan Anh
a kutatás szakmai vezetője

¹⁰ Az itt közzétett kérdőív csupán a vizsgálatban felhasznált kérdéseket tartalmazza.

Mennyire tartja valószínűnek, hogy az örökbefogadott gyermek(nek) ... a nem örökbefogadott gyermekhez képest?			
	kevésbé valószínű, hogy	ugyanannyira valószínű, hogy	sokkal valószínűbb, hogy
... problémája lesz az iskolában	1	2	3
... viselkedési zavara lesz	1	2	3
... alkohol vagy droproblémája lesz	1	2	3
... gyógyszerrel problémája lesz	1	2	3
... érzelmileg-szellemileg stabil lesz	1	2	3
... boldog lesz	1	2	3
... magabiztos lesz	1	2	3
... kötődni fog a szüleihez	1	2	3
... hálás lesz szüleinek	1	2	3

Mennyire tartja valószínűnek, hogy egy roma örökbefogadott gyermek(nek) ... a nem roma és nem örökbefogadott gyermekhez képest?			
	kevésbé valószínű, hogy	ugyanannyira valószínű	sokkal valószínűbb
... problémája lesz az iskolában	1	2	3
... viselkedési zavara lesz	1	2	3
... alkohol vagy droproblémája lesz	1	2	3
... gyógyszerrel problémája lesz	1	2	3
... érzelmileg-szellemileg stabil lesz	1	2	3
... boldog lesz	1	2	3
... magabiztos lesz	1	2	3
... kötődni fog a szüleihez	1	2	3
... hálás lesz szüleinek	1	2	3

Gondoljon általánosságban szülőre és örökbefogadó szülőre! Mit gondol, az emberek szerint mire jellemzőbbek inkább az alábbiak vagy ki váltja inkább az alábbi érzéseket?							
	inkább általában a szülőre jellemző - nagyon	inkább általában a szülőre jellemző - közepesen	inkább általában a szülőre jellemző - kicsit	egyformán jellemző	inkább az örökbefogadó szülőre jellemző - kicsit	inkább az örökbefogadó szülőre jellemző - közepesen	inkább az örökbefogadó szülőre jellemző - nagyon
(szülői) képesség							
(szülői) kompetencia							
melegszívű							

barátságos							
lenézés							
undor							
csodálat							
szánalom vagy sajnálat							
együttérzés							
irigység							
féltékenység							

Gondoljon általánosságban szülőre és roma gyermeket örökbefogadó szülőre! Mit gondol, az emberek szerint mire jellemzőbbek inkább az alábbiak vagy ki váltja inkább az alábbi érzéseket?							
	inkább általában a szülőre jellemző - nagyon	inkább általában a szülőre jellemző - közepesen	inkább általában a szülőre jellemző - kicsit	egyformán jellemző	inkább a roma gyermeket örökbefogadó szülőre jellemző - kicsit	inkább a roma gyermeket örökbefogadó szülőre jellemző - közepesen	inkább a roma gyermeket örökbefogadó szülőre jellemző - nagyon
(szülői) képesség							
(szülői) kompetencia							
melegszívű							
barátságos							
lenézés							
undor							
csodálat							
szánalom vagy sajnálat							
együttérzés							
irigység							
féltékenység							

Nem

- férfi
- nő

Életkor

Település, ahol Ön él

- főváros
- megyeszékhely
- város
- falu/község

Legmagasabb iskolai végzettsége:

- kevesebb mint 8 osztály
- nyolc osztály (négy polgári)
- kitanult valamilyen szakmát (szakiskola, szakmunkásképző, OKJ)
- érettségizett (szakközépiskola, gimnázium, technikum)
- diplomás (főiskola, egyetem)

Hogyan ítéli meg saját anyagi helyzetét

- átlag alatti
- átlagos
- átlag feletti

Családi állapota:

- házas
- kapcsolatban együtt élő
- kapcsolatban külön élő
- egyedülálló
- elvált
- özvegy

Van-e gyermeke?

- van
- nincs

Jelenlegi munkaviszonyát hogyan jellemezné?

- alkalmazott
- munkanélküli
- tanuló
- társas vállalkozás tagja
- egyéni vállalkozó
- segítő családtag

Etnikai/nemzetiségi hovatartozás:

- magyar
- egyéb éspedig:

Szeretnék részt venni a nyereményjátékban, kérem amennyiben kisorsolásra kerülök, az alábbi e-mail címen értesítsenek:

10.3 KUTATÁS 3. A KÉRDŐÍV ¹¹

AZ ÖRÖKBEOFODÁS TÁRSADALMI MEGÍTÉLÉSE KERESZTES-TAKÁCS ORSOLYA

Tisztelt Kitöltő!

Az ELTE PPK Pszichológiai Intézetében folyó vizsgálathoz kérjük közreműködését, mely Keresztes-Takács Orsolya (keresztes-takacs.orsolya@ppk.elte.hu) az ELTE Pszichológiai Doktori Iskola doktorandusza és témavezetője Dr. Nguyen Luu Lan Anh, az ELTE PPK Interkulturális Pszichológia és Pedagógiai Intézet vezetőjének vezetésével zajlik. Kutatásunk célja a családdal, szülősséggel és annak társadalmi viszonyulásaival kapcsolatos vélekedések feltárása.

A kutatásban való részvétel teljesen önkéntes, anonim és bármikor dönthet úgy, hogy eláll a teszt folytatásától. A kutatás mind felépítése szempontjából, mind etikailag követi a vonatkozó jogszabályokat, és a szükséges engedélyek birtokában zajlik.

A kutatás során kapott információkat bizalmasan kezeljük, az adatokat úgy tároljuk, hogy annak alapján nem lesz mód az Ön azonosítására, válaszait tehát teljes anonimitás mellett adhatja meg. Éppen ezért kérjük, hogy amennyiben úgy dönt, hogy részvételével segíti munkánkat, úgy a tesztben szereplő minden kérdésre adjon választ.

A kitöltés során kérjük, vegye figyelembe, hogy az itt szereplő kérdésekre nincsenek jó vagy rossz válaszok. Kérjük, hogy valamennyi kérdésre a saját szempontjai, illetve tapasztalatai, vélekedései szerint válaszoljon. A kérdőív kitöltése tapasztalataink szerint 20 perc alatt elvégezhető.

Ha bármilyen kérdés merülne fel Önben a vizsgálat kapcsán, forduljon hozzánk bizalommal a keresztes-takacs.orsolya@ppk.elte.hu címen.

Közreműködését előre is köszönjük!

Kérem, amennyiben elmúlt 18 éves, elfogadja a fenti feltételeket, a kérdőív megkezdéséhez járuljon hozzá a kutatásban való részvételhez.

*

A feltételeket elfogadom és hozzájárulok a kutatásban való részvételhez.

Általánosságban mi a véleménye az örökbefogadásról?

- Nagyon nem támogatom
- Nem támogatom
- Támogatom
- Nagyon támogatom

Örökbefogadással kapcsolatban mennyire pozitívak vagy negatívak az érzései? Kérem írjon be egy számot 0 és 100 között! (0 - nagyon negatív, 100-nagyon pozitív)

Roma/cigány gyermek örökbefogadásával kapcsolatban milyen érzései vannak? Kérem írjon be egy számot 0 és 100 között! (0 - nagyon negatív; 50 - semleges; 100-nagyon pozitív)

¹¹ Az itt közzétett kérdőív csupán a vizsgálatban felhasznált kérdéseket tartalmazza.

Mennyire ért egyet, hogy az örökbefogadásra várakozó szülő, az alábbi kikötéseket teszi (örökbefogadásnál meg lehet határozni, milyen gyermeket szeretne vagy nem szeretne az örökbefogadásra várakozó): (1 egyáltalán nem értek egyet, 5 – teljes mértékben egyetértek)

nem szeretne 3 évnél idősebb gyermeket	1	2	3	4	5
nem szeretne 6 évnél idősebb gyermeket	1	2	3	4	5
nem szeretne korrigálható fogyatékoságú gyermeket	1	2	3	4	5
nem szeretne maradandó fogyatékoságú gyermeket	1	2	3	4	5
származási kikötést tesz	1	2	3	4	5
nem szeretne roma/cigány származású gyermek	1	2	3	4	5

Mennyire fontosak az alábbi szempontok Ön szerint, ha egy családra gondol? (1 egyáltalán nem fontos, 5 – teljes mértékben fontos)

vérségi kapcsolat	1	2	3	4	5
szeretet	1	2	3	4	5
biztonság	1	2	3	4	5
anyagiak	1	2	3	4	5
közös lakhely	1	2	3	4	5
azonos etnikum	1	2	3	4	5
férfi-nő kapcsolaton alapul	1	2	3	4	5
egyéb:					

Kérem, osztályozza a következő értékeket aszerint, hogy az Ön életében mennyire fontos szerepet játszanak, illetve jelölje azt is, ha esetleg ellentétesek az Ön elveivel. Karikázza be a megfelelő számot!

(0 - ellentétes az elveimmel, 1 – egyáltalán nem fontos, 4- fontos, 8 - különösen fontos)

ERŐ (hatalom, tekintély, gazdagság)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
TELJESÍTMÉNY (siker, képesség, ambíció, emberek és események befolyásolása)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
HEDONIZMUS (vágyak kielégítése, az élet élvezete, önmagam kényeztetése)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
STIMULÁCIÓ (merészség, változatos és kihívásokkal teli élet, izgalmas élet)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
ÖNIRÁNYÍTÁS (kreativitás, szabadság, kíváncsiság, függetlenség, saját célok megválasztása)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
EMBEREK KÖZÖTTI EGYENLŐSÉG (széles látókörűség, a természet és a művészet szépsége, társadalmi igazságosság, világbéke, egyenlőség, bölcsesség, egység a természettel, környezetvédelem)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
JÓSZÁNDÉK (segítőkészség, őszinteség, megbocsátás, lojalitás, felelősség)	0	1	2	3	4	5	6	7	8

HAGYOMÁNY (hagyománytisztelet, alázatosság, az életben kiszabott szerep elfogadása, odaadás, szerénység)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
NORMA ÉS ALKALMAZKODÁS (engedelmesség, szülők és idősek tisztelete, önfegyelem stb.)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
BIZTONSÁG (nemzet biztonsága, család biztonsága, társadalmi rend stb.)	0	1	2	3	4	5	6	7	8

Mennyire tartja valószínűnek, hogy az örökbefogadott gyermek(nek) ... a nem örökbefogadott gyermekhez képest?			
	kevésbé valószínű, hogy	ugyanannyira valószínű, hogy	sokkal valószínűbb, hogy
... problémája lesz az iskolában	1	2	3
... viselkedési zavara lesz	1	2	3
... alkohol vagy droproblémája lesz	1	2	3
... gyógyszerrel problémája lesz	1	2	3
... érzelmileg-szellemileg stabil lesz	1	2	3
... boldog lesz	1	2	3
... magabiztos lesz	1	2	3
... kötődni fog a szüleihez	1	2	3
... hálás lesz szüleinek	1	2	3

Mennyire tartja valószínűnek, hogy egy roma örökbefogadott gyermek(nek) ... a nem roma és nem örökbefogadott gyermekhez képest?			
	kevésbé valószínű, hogy	ugyanannyira valószínű	sokkal valószínűbb
... problémája lesz az iskolában	1	2	3
... viselkedési zavara lesz	1	2	3
... alkohol vagy droproblémája lesz	1	2	3
... gyógyszerrel problémája lesz	1	2	3
... érzelmileg-szellemileg stabil lesz	1	2	3
... boldog lesz	1	2	3
... magabiztos lesz	1	2	3
... kötődni fog a szüleihez	1	2	3
... hálás lesz szüleinek	1	2	3

Gondoljon általánosságban szülőre és örökbefogadó szülőre! Mit gondol, az emberek szerint mire jellemzőbbek inkább az alábbiak vagy ki váltja inkább az alábbi érzéseket?							
	inkább általában a szülőre jellemző - nagyon	inkább általában a szülőre jellemző - közepesen	inkább általában a szülőre jellemző - kicsit	egyformán jellemző	inkább az örökbefogadó szülőre jellemző - kicsit	inkább az örökbefogadó szülőre jellemző - közepesen	inkább az örökbefogadó szülőre jellemző - nagyon
(szülői) képesség							
(szülői) kompetencia							
melegszívű							
barátságos							
lenézés							
undor							
csodálat							
szánalom vagy sajnálat							
együttérzés							
irigység							
féltékenység							

Gondoljon általánosságban szülőre és roma gyermeket örökbefogadó szülőre! Mit gondol, az emberek szerint mire jellemzőbbek inkább az alábbiak vagy ki váltja inkább az alábbi érzéseket?							
	inkább általában a szülőre jellemző - nagyon	inkább általában a szülőre jellemző - közepesen	inkább általában a szülőre jellemző - kicsit	egyformán jellemző	inkább a roma gyermeket örökbefogadó szülőre jellemző - kicsit	inkább a roma gyermeket örökbefogadó szülőre jellemző - közepesen	inkább a roma gyermeket örökbefogadó szülőre jellemző - nagyon
(szülői) képesség							
(szülői) kompetencia							
melegszívű							
barátságos							
lenézés							
undor							

csodálat							
szánalom vagy sajnálát							
együttérzé s							
irigység							
féltékenys ég							

Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? (1 egyáltalán nem értek egyet, 5 – teljes mértékben egyetértek)					
Egy ember személyiségjegyeit soha nem a genetikája határozza meg.	1	2	3	4	5
Kellő tudományos ismerettel egy ember alapvető tulajdonságait visszavezethetjük és megmagyarázhatjuk a biológiai adottságaival.	1	2	3	4	5
Különböző típusú emberek vannak, és elegendő tudományos ismerettel ezek a típusok visszavezethetők genetikai okokra.	1	2	3	4	5
Az, hogy valaki ilyen vagy olyan személy, az leginkább a biológiai adottságain múlik.	1	2	3	4	5
Egy személy tulajdonságait nem tudjuk a biológiával megmagyarázni.	1	2	3	4	5
Úgy gondolom, hogy a genetikai adottságoknak kicsi a hatása arra, hogy valaki milyen személy.	1	2	3	4	5
Az, hogy valaki milyen személy leginkább a genetikai adottságainak köszönhető.	1	2	3	4	5
Nagyon kevés olyan tulajdonság van, amely biológiai gyökerekre vezethető vissza.	1	2	3	4	5

Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? (1 egyáltalán nem értek egyet, 5 – teljes mértékben egyetértek)					
Egy embernek szorosabb lehet a kapcsolata a biológiai gyermekével, mint egy örökbefogadott gyermekkel	1	2	3	4	5
Az örökbefogadó családok alsóbbrendűek, mint a biológia családok.	1	2	3	4	5

Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? (1 egyáltalán nem értek egyet, 5 – teljes mértékben egyetértek)					
A romák több bűncselekményt követnek el, mint más emberek.	1	2	3	4	5
Nagyon kevés a rendes vagy értelmes roma ember.	1	2	3	4	5
A romáknak nem jó a munkához való viszonya, lusták.	1	2	3	4	5
A roma lakosság számának növekedése veszélyezteti a társadalom biztonságát.	1	2	3	4	5
A romáknak általában sok gyerekük van, akiknek nem adják meg a megfelelő törődést.	1	2	3	4	5
Csak helyeselni lehet, hogy még vannak olyan szórakozóhelyek, ahová a romákat nem engedik be.	1	2	3	4	5
A romák több segítséget kapnak a kormánytól, mint amennyit kellene.	1	2	3	4	5

A valós kárt azok a szervezetek okozzák, akik jogosulatlan előnyhöz próbálják juttatni a roma embereket.	1	2	3	4	5
Úgy gondolom ebben az országban a romák bizonyos szempontból a többségnél kedvezőbb bánásmódban részesülnek.	1	2	3	4	5
A romák nagyon világosan és hangosan kifejezik a jogaikra vonatkozó igényeiket.	1	2	3	4	5
Az egyetlen etnikai megkülönböztetés ma Magyarországon, az a romák kedvező megkülönböztetése.	1	2	3	4	5
A szabadság szeretete sokkal erősebb a roma emberek körében, mint a nem roma magyaroknál.	1	2	3	4	5
A roma gyerekek a zenét és a táncot az anyatejjel szívják magukba.	1	2	3	4	5
A romák zenei érzéke felülmúlja a nem roma magyarok zenei érzékét.	1	2	3	4	5
A romák szabadságát csak irigyelni lehet.	1	2	3	4	5
A cigányok között a hagyományos családi értékek tisztelete erősebb, mint a nem cigányok között.	1	2	3	4	5

Ha Ön örökbefogadáson gondolkozna/zott, elfogadna/ott-e roma/cigány gyermeket?

Igen

Nem

Amennyiben nemmel felelt erre a kérdésre ugrik:

Miért nem fogadna el roma/cigány gyermeket? Kérem, az Ön szerint a legmeghatározóbb okot jelölje meg.

- olyan genetikája van a romáknak/cigányoknak, ami miatt kedvezőtlen tulajdonságai lehetnek a gyermeknek
- a gyermek eltérő bőrszíne miatt
- családja/környezete nem fogadná el a származását
- nem tudja megvédeni a környezet diszkriminálásától
- nem tudná a gyereknek biztosítani a roma/cigány kultúrát

Nem

- férfi
- -nő

Életkor

Település, ahol Ön él

- főváros
- megyeszékhely
- város
- falu/község

Legmagasabb iskolai végzettsége:

- kevesebb mint 8 osztály
- nyolc osztály (négy polgári)
- kitanult valamilyen szakmát (szakiskola, szakmunkásképző, OKJ)
- érettségizett (szakközépiskola, gimnázium, technikum)
- diplomás (főiskola, egyetem)

Hogyan ítéli meg saját anyagi helyzetét

- átlag alatti
- átlagos
- átlag feletti

Családi állapota:

- házas
- kapcsolatban együtt élő
- kapcsolatban külön élő
- egyedülálló
- elvált
- özvegy

Van-e gyermeke?

- van
- nincs

Jelenlegi munkaviszonyát hogyan jellemezné?

- alkalmazott
- munkanélküli
- tanuló
- társas vállalkozás tagja
- egyéni vállalkozó
- segítő családtag

Etnikai/nemzetiségi hovatartozás:

- magyar
- egyéb és pedig:

10.4 KUTATÁS 4-5. A KÉRDŐÍV ¹²

A roma gyermeket örökbefogadó családok kérdőíves vizsgálata

Tisztelt Kitöltő!

Az ELTE PPK Pszichológiai Intézetében folyó **Örökbefogadó családok szociálpszichológiai és interkulturális aspektusai** című tudományos vizsgálathoz kérjük közreműködését, mely **Keresztes-Takács Orsolya** (keresztes-takacs.orsolya@ppk.elte.hu) az ELTE Pszichológiai Doktori Iskola doktorjelöltje és témavezetője **Dr. Nguyen Luu Lan Anh**, az ELTE PPK Interkulturális Pszichológia és Pedagógiai Intézet vezetésével zajlik.

A kutatás célja a roma gyermeket örökbe fogadó családok vizsgálata, annak szociálpszichológiai és interkulturális vonatkozásainak elemzése. A vizsgálat fókuszában az örökbe fogadó szülő szülői és örökbefogadói identitása áll, valamint az, hogy miként észlelik a társadalomban jelen lévő örökbefogadással és roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos sztereotípiákat és vélekedéseket, hogyan viszonyulnak ezekhez és hogyan internalizálják őket. Ezen folyamat során az Ön személyes véleményére vagyunk kíváncsiak, hogy milyen érzések vannak Önnek a témával kapcsolatosan.

A kutatásban való részvétel teljesen önkéntes, anonim és bármikor dönthet úgy, hogy eláll a teszt folytatásától. A kutatás mind felépítése szempontjából, mind etikailag követi a vonatkozó jogszabályokat, és a szükséges engedélyek birtokában zajlik.

A kutatás során kapott információkat bizalmasan kezeljük, az adatokat úgy tároljuk, hogy annak alapján nem lesz mód az Ön azonosítására, válaszait tehát teljes anonimitás mellett adhatja meg. Éppen ezért kérjük, hogy amennyiben úgy dönt, hogy részvételével segíti munkánkat, úgy a tesztben szereplő minden kérdésre adjon választ.

A kitöltés során kérjük, vegye figyelembe, hogy az itt szereplő kérdésekre nincsenek jó vagy rossz válaszok. Kérjük, hogy valamennyi kérdésre a saját szempontjai, illetve tapasztalatai, vélekedései szerint válaszoljon. A kérdőív kitöltése tapasztalataink szerint 15 perc alatt elvégezhető.

Ha bármilyen kérdés merülne fel Önben a vizsgálat kapcsán, forduljon hozzánk bizalommal a keresztes-takacs.orsolya@ppk.elte.hu címen.

Közreműködését előre is köszönjük!

Kérem, amennyiben elmúlt 18 éves, elfogadja a fenti feltételeket, a kérdőív megkezdéséhez járuljon hozzá a kutatásban való részvételhez.

*

A feltételeket elfogadom és hozzájárulok a kutatásban való részvételhez.

Vélhetően (vagy biztosan) roma származású a gyermeke?

- nem;
- vélhetően igen;
- biztosan tudom, hogy igen

¹² Az itt közzétett kérdőív csupán a vizsgálatban felhasznált kérdéseket tartalmazza.

Mit ért roma/cigány identitás alatt? (nyitott kérdés)

Kérem jelölje meg, hogy 1-5-ig mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? (1- egyáltalán nem, 3 igen is, meg nem is, 5-teljes mértékben)

	1	2	3	4	5
1. Tisztában vagyok vele miként befolyásolja a saját kulturális hátterem azt, ahogyan gondolkozom, cselekszem és beszélek.					
2. Képes vagyok felismerni a saját etnikai előítéletességemet.					
3. Tudatában vagyok azoknak a sztereotípiáknak és előzetes elképzeléseknek, amelyeket esetlegesen különböző etnikai kisebbségi csoportok irányában táplálok.					
4. Megvizsgáltam a gyermekeim születési kultúrájával és etnikumával kapcsolatos érzéseimet és viszonyulásaimat.					
5. Folyamatosan erőfeszítéseket teszek arra, hogy megváltoztassam a saját előítéletes beállítottságaimat.					
6. Tüzetesen megvizsgáltam egy az enyémtől különböző etnikumhoz vagy kultúrához tartozó gyermek örökbefogadására vonatkozó indítékaimat.					
7. Jól informált vagyok a gyermekem etnikai örökségének történelmével és kultúrájával kapcsolatban, ezek iránt tiszteletet tanúsítok.					
8. Megértem a gyermekem etnikumához vagy kulturális helyzetéhez kapcsolódó egyedi szükségleteit.					
9. Tudom, hogy az etnikai-, illetve kulturközi örökbefogadással a rasszon belüli szülőség esetén tapasztalhatókon túlmutató többletterhekkel járnak.					
10. Megvizsgáltam az etnikumok közötti randevúzással és házassal kapcsolatos érzéseimet.					
11. Tudom, hogy mások a családomat "másmilyennek" tekinthetik.					
12. Tudom, hogy a rasszizmus miatt a gyermekeimet rosszindulatú vagy igazságtalan bánásmód érheti.					
1. Az életem részévé teszem a más etnikumokhoz és kultúrákhoz tartozó emberekkel való rendszeres érintkezést.					
2. A gyermekeimet multikulturális iskolákba járatom.					
3. A gyermekemet olyan tanárok gondjaira bízom, akiket etnikai tudatosság jellemez és jártasak a gyermekem etnikumához tartozókkal való foglalkozásban.					
4. Megértem, hogy a lakóhely megválasztására vonatkozó döntéseim hogyan hatnak a gyermekemre.					
5. Baráti kapcsolatokat alakítottam ki olyan színes bőrű családokkal és egyénekekkel, akik jó példaképek a gyermekeim számára.					
6. Olyan könyveket, játékokat és babákat vásárolok, amilyen a gyermekem.					
7. A családi ünnepekbe beleveszek a gyermekem születési kultúrájából származó hagyományokat is.					

8. Lehetőséget biztosítok a gyermekeim számára a születési kultúrájukból származó felnőttekkel való kapcsolatteremtésre.					
9. Lehetőséget biztosítok a gyermekeim számára a születési kultúrájuk nyelvének megtanulására.					
10. Lehetőséget biztosítok a gyermekeim számára a születési kultúrájuk zenéjének megbecsülésére.					
11. Meglátogattam a gyermekem születési országát vagy közösségét.					
12. Bebizonyítottam, hogy képes vagyok hosszantartó érintkezésre a gyermekem etnikai csoportjával.					
13. Olyan szolgáltatásokat és személyes kapcsolatokat keresek fel a közösségen belül, amelyek támogatni fogják a gyermekem nemzetiségi hovatartozását.					
14. Olyan közösségben élek, amely folyamatosan biztosít a gyermekem számára azonos etnikumba tartozó felnőtt és kortárs példaképeket.					
1. Felvilágosítom a gyermekeimet a rasszizmus és a diszkrimináció realitásait illetően.					
2. Az otthonunkban a rasszról és az elnyomásról zajló nyílt és őszinte párbeszédén keresztül segítek a gyermekeimnek a rasszizmussal való megküzdésben.					
3. Tudatában vagyok annak, hogy a barátok és családtagok hogyan viszonyulnak a gyermekem etnikai és kulturális különbségeihez.					
4. Tisztában vagyok változatos stratégiákkal, amelyek alkalmazhatók arra, hogy segítsék a gyermekemet az előítéletesség és a rasszizmus megnyilvánulásaival való megküzdésben.					
5. Tudom, hogy hogyan kezeljek egyedi helyzeteket, mint amilyen a gyermekemnek arra való törekvése, hogy a külsejét megváltoztatva jobban hasonlítson családtagokra vagy barátokra.					
6. Segítek a gyermekeimnek felismerni a rasszizmust.					
7. Segítek a gyermekeimnek, hogy büszkék legyenek önmagukra.					
8. Egyik embercsoportról sem tűrök el előítéletes megjegyzéseket.					
9. Támogatást keresek annak érdekében, hogy elhárítsam a frusztrációt, amelyet a gyermekeimet, a családomat, vagy engem érő nyílt vagy burkolt rasszista megnyilvánulások eredményeznek.					
10. Támogatásért és iránymutatásért folyamodom olyan emberekhez, akik értik a rasszizmus jelenségét, legfőképpen olyanokhoz, akik a gyermekem rasszához vagy születési kultúrájához tartoznak.					
11. Gyakorlati tudásra tettem szert azt illetően, hogy hogyan lehet kezelni idegenektől származó érzéketlen kérdéseket.					

12. Segíték a gyermekeimnek megérteni, hogy ha valakit diszkriminálnak, az nem annak a személynek a hiányosságait tükrözi.					
13. Képes vagyok jóváhagyni a gyermekeim érzéseit, beleértve a rasszizmushoz vagy diszkriminációhoz kapcsolódó haragot és sértettséget.					

Kérem jelölje meg, hogy 1-5-ig mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? (1- egyáltalán nem, 3 igen is, meg nem is, 5-teljes mértékben)

	1	2	3	4	5
Próbáltam többet megtudni a roma etnikai-kulturális csoportról, például történelméről, hagyományairól és szokásairól.					
Erős odatartozást érzek a roma etnikai-kulturális csoporthoz.					
Elég jól megértem, hogy mit jelent számomra a roma etnikai-kulturális csoport tagjának lenni.					
Gyakran tettem olyan dolgokat, amelyek segítettek jobban megérteni a roma etnikai-kulturális csoport hátterét.					
Gyakran beszélgettem más emberekkel, hogy többet tudjak meg a roma etnikai-kulturális csoportról.					
Erős kötődést érzek a roma etnikai-kulturális csoporthoz.					

Nem

- férfi
- -nő

Életkor

Település, ahol Ön él

- főváros
- megyeszékhely
- város
- falu/község

Legmagasabb iskolai végzettsége:

- kevesebb mint 8 osztály
- nyolc osztály (négy polgári)
- kitanult valamilyen szakmát (szakiskola, szakmunkásképző, OKJ)
- érettségizett (szakközépiskola, gimnázium, technikum)
- diplomás (főiskola, egyetem)

Hogyan ítéli meg saját anyagi helyzetét

- átlag alatti
- átlagos
- átlag feletti

Családi állapota:

- házas
- kapcsolatban együtt élő
- kapcsolatban külön élő
- egyedülálló
- elvált
- özvegy

Van-e gyermeke?

- van
- nincs

Jelenlegi munkaviszonyát hogyan jellemezné?

- alkalmazott
- munkanélküli
- tanuló
- társas vállalkozás tagja
- egyéni vállalkozó
- segítő családtag

Etnikai/nemzetiségi hovatartozás:

- magyar
- egyéb éspedig:

a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I.A doktori értekezés adatai

A szerző neve: Keresztes-Takács Orsolya

MTMT-azonosító: 10050012

A doktori értekezés címe és alcíme: Az örökbefogadó családok szociálpszichológiai és interkulturális aspektusai

DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2019.141

A doktori iskola neve: ELTE PPK Pszichológiai Doktori Iskola

A doktori iskolán belüli doktori program neve: Szocializáció és társadalmi folyamatok

A témavezető neve és tudományos fokozata: Nguyen Luu Lan Anh CSc. egyetemi docens

A témavezető munkahelye: ELTE PPK Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Intézet

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként¹⁴

a) hozzájárulok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az ELTE PPK Pszichológiai Doktori Iskola hivatalának ügyintézőjét Barna Ildikót, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;¹⁵

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;¹⁶

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.¹⁷

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt:

a doktori értekezés szerzőjének aláírása

¹³ Beiktatta az Egyetemi Doktori Szabályzat módosításáról szóló CXXXIX/2014. (VI. 30.) Szen. sz. határozat. Hatályos: 2014. VII.1. napjától.

¹⁴ A megfelelő szöveg aláhúzendó.

¹⁵ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell adni a tudományági doktori tanácshoz a szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentést tanúsító okiratot és a nyilvánosságra hozatal elhalasztása iránti kérelmet.

¹⁶ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell nyújtani a minősített adatra vonatkozó közokiratot.

¹⁷ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell nyújtani a mű kiadásáról szóló kiadói szerződést.